

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**MERIVOIMIEN VARAUTUMINEN NEUVOSTOLIITON HANGON
TUKIKOHTAA VASTAAN VÄLIRAUHAN AIKANA**

Sotatieteiden Pro gradu

Yliluutnantti
Markus Tarkka

SM 2
Merisotalinja

Huhtikuu 2013

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi SM 2	Opintosuunta Merisotalinja
Tekijä Yliluutnantti Markus Tarkka	
Opinnäytetyön nimi MERIVOIMIEN VARAUTUMINEN NEUVOSTOLIITON HANGON TUKIKOHTAA VASTAAN VÄLIRAUHAN AIKANA	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun Kurssikirjasto
Aika huhtikuu 2013	Tekstisivuja 68 Liitesivuja 7
TIIVISTELMÄ Talvisodan päätyttyä 13.3.1939 Suomi joutui vuokraamaan Hankoniemen saaristoalueineen Neuvostoliitolle 30 vuodeksi laivastotukikohtaa varten. Vuokra-alueen kokonaispinta-ala oli yhteensä 115 neliökilometriä. Neuvostoliitto rakensi välirauhan aikana tukikohdasta vahvan rannikkolinnoituksen, jonka miesvahvuus oli jatkosodan alkaessa lähes 27 000 miestä. Sijaintinsa ja merellisen luonteensa takia päävastuu puolustuksesta Hangon vuokra-aluetta vastaan annettiin merivoimille. Merivoimien komentaja antoi joukoilleen tehtävän ryhmittynä puolustukseen ja eristää sekä varmentaa Hangon vuokra-alue. Varautumistehtävänä oli vuokra-alueen valtaus heti sodan alettua. Operatiivisia valmisteluja ja suunnittelua varten perustettiin 28.4.1940 Karjaan sotilaslääni, joka alistettiin myöhemmin merivoimille. Karjaan sotilasläänillä oli käytössään merivoimien rannikkopuolustuksen joukkoja sekä maavoimien yksiköitä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten merivoimat varautui Neuvostoliiton Hangon tukikohtaa vastaan välirauhan aikana. Tähän tutkimuksen pääkysymykseen haetaan vastausta seuraavien apukysymysten avulla: millaisen uhan tukikohta asetti, millaisia suunnitelmia merivoimat teki Hankoa vastaan, miten puolustus oli järjestetty Hangon lohkolla, mitä joukkoja merivoimilla oli asettaa tukikohtaa vastaan sekä miten ne oli perustettu ja koulutettu? Tämä tutkimus on asiakirjatutkimus, jossa lähdeaineiston sisältöä on analysoitu teemoittelemalla. Teemoina on käytetty tutkimuksen pää- ja apukysymyksiä. Tutkimuksen tärkeimpänä lähteenä on käytetty Kansallisarkiston arkistomateriaalia. Keskeisimpiä kokonaisuuksia ovat pääesikunnan, merivoimien esikunnan sekä Karjaan sotilasläänin esikunnan materiaalit. Tärkeän lähdekokonaisuuden muodostaa myös julkaistu kirjallisuus aiheeseen liittyen. Työssä on pyritty selvittämään mitä toimenpiteitä merivoimat tekivät vastatakseen siihen vaatimukseen minkä päämaja oli sille asettanut. Hangon tukikohta tuotti merivoimille suuria haasteita toimia Suomen rannikolla. Tukikohta jakoi rannikon kahtia ja hallitsi olemassaolollaan Suomenlahden suuta. Merivoimat aloitti varautumistoimenpiteet ryhmittämällä joukot puolustukseen ja aloittamalla linnoitustoimenpiteet tukikohdan ympärillä. Kesällä 1940 perustettu Karjaan sotilaslääni vastasi operatiivisista valmisteluista Hangon lohkolla merivoimien alaisuudessa. Karjaan sotilaslääni vastasi puolustusjärjestelyiden toteuttamisesta, perustamissuunnitelmista sekä hyökkäysoperaation suunnittelusta ja valmistelusta. Merivoimien joukoilla oli oltava korkea valmius vastata maahan kohdistuviin merellisiin uhkiin, mutta Hangon kohdalla valmius oli erittäin korkea. Joukkojen koulutukseen kiinnitettiin erityistä huomiota, sillä talvisodasta oli saatu paljon kokemuksia saaristotaisteiluista. Puolustusvalmistelut ja kantalinnoittaminen eteni varsinkin Hankoniemen alueella ripeästi. Jatkosodan alkaessa varautumistoimenpiteet osoittautuivat riittäviksi, sillä vuokra-alue jouduttiin evakuoimaan 2.12.1941.	
AVAINSANAT Välirauha, Varautuminen, Hanko, Tukikohta, Hangon ryhmä, Merivoimat.	

MERIVOIMIEN VARAUTUMINEN NEUVOSTOLIITON HANGON TUKIKOHTAA VASTAAN VÄLIRAUHAN AIKANA

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimuksen rajaus ja tutkimuskysymykset.....	4
1.2. Aikaisempi tutkimus aiheesta ja keskeiset lähteet.....	5
1.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen rakenne	7
1.4. Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	8
2. HANKONIEMI NEUVOSTOLIITON TUKIKOHTANA	11
2.1. Neuvostoliiton joukot Hangossa.....	11
2.2. Neuvostoliiton suunnitelmat Hangon tukikohdan käytöstä.....	14
2.4. Tukikohdan asettama uhka Suomelle	17
3. VARAUTUMISTOIMENPITEET HANGON TUKIKOHTAA VASTAAN	23
3.1. Operaatiosuunnitelmat Hangon tukikohtaa vastaan.....	24
3.2. Saksan yhteistyön vaikutus suunnitteluun Hangon tukikohtaa vastaan.....	27
3.3. Laivastojoukkojen käyttö Hangon tukikohtaa vastaan.....	32
3.4. Pääpuolustuslinja – puolustuksen selkäranka.....	35
4. MERIVOIMIEN JOUKOT HANGON ALUEELLA	39
4.1. Hangon ryhmän muodostuminen.....	41
4.2. Hangon suunnan joukkojen perustaminen.....	45
4.3. Koulutustoiminta.....	50
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	59
6. LÄHDEMATERIAALI.....	69

MERIVOIMIEN VARAUTUMINEN NEUVOSTOLIITON HANGON TUKIKOHTAA VASTAAN VÄLIRAUHAN AIKANA

1. JOHDANTO

Hankoniemi on ollut satoja vuosia sotilaallisesti merkittävä alue, johtuen sen maantieteellisestä sijainnista. Hankoniemeä onkin kutsuttu Suomen strategiseksi nurkaksi. Nimitys ei ole turha, sillä Hankoniemi työntyy kauas merelle, josta kykenee valvomaan ja rajoittamaan meriliikennettä Suomenlahdelle. Merkittäväksi Hankoniemen tekee myös se, että se on erinomainen maihinnousupaikka, sillä se tarjoaa lyhyen etäisyyden Suomen merkittävimpiin kaupunkeihin Turkuun ja Helsinkiin. Hangossa on syvä satama, joka on avoinna laivaliikenteelle ympäri vuoden sekä suojaisia ankkurointipaikkoja.

Hankoniemi on ollut linnoitettu jo 1700-luvun alusta lähtien, jolloin linnoittajana toimi Ruotsi rakentaessaan linnoitusketjua rannikolleen. Hangon päädyttyä venäläisten käsiin 1800-luvun alussa linnoitustyötä jatkuivat. Krimin sodassa 1854 Hangon linnoitus osoitti jälleen arvonsa, kun Englantilaiset alukset yrittivät tuhota sitä tykistösyöksyin.¹ Linnoittamista jatkettiin jälleen 1910-luvulla, kun Pietari Suuren linnoitusketjun rakentaminen alkoi. Tällöin Hankoniemen linnoittaminen oli osa suurempaa linnoituskokonaisuutta, jolla oli tarkoitus estää Preussin joukkojen pääsy Pietariin. Tämän aikakauden peruja Hangossa on muun muassa Russarön, Utön sekä Örön linnakkeet järeine tykkeineen. Ensimmäisen maailmansodan aikana tämä kapeikko kyettiin sulkemaan melko tehokkaasti rannikkotykistön tulella ja tähystyksellä sekä merimiinoilla.²

---

¹ Silvast, Pekka: *Hangon rannikopatteristo 1921 – 1998*, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1998, s. 15 – 16.

² Enqvist, Ove: *Kellä saaret selät hallussaan... Rannikopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 9, Edita prima oy, 2007. s. 35 - 36 ja 73.

Ennen toista maailmansotaa Neuvostoliitto oli huolissaan Leningradin puolustuksesta ja tarvitsi keinon sulkea koko Suomenlahti Hanko – Paldiski tasalta. Tästä johtuen Neuvostoliitto halusi vuokrata Hankoniemen ja sitä ympäröivät saaret, luodakseen kattavan miina-tykistö aseman Suomenlahden suulle. Suomen hallitus ei kuitenkaan suostunut Hankoniemen vuokraamiseen. Neuvostoliitto esitti jopa Hangon alueen ostamista, mutta Suomen hallitus pysyi tiukasti kannassaan olla luovuttamatta alueita Hankoniemeltä. Neuvotteluissa turhaantunut Stalin ehdotti jopa, että he voisivat kaivaa kanavalla Hankoniemen irti mantereesta, jos Suomi ei halunnut vieraan vallan sotilaita mantereelleen.³ Mauno Jokipii arvioi kirjassaan *Jatkosodan synty*, että Hankoniemen hallinnan katsottiin Neuvostoliitossa olevan ensiarvoisen tärkeää Suomenlahden herruuden kannalta. Hankoniemeä voidaankin pitää yhtenä tärkeänä syynä talvisodan syttymiseen, jopa kokonaisuuden kannalta tärkeämpänä kuin Kannaksen maa-alueita.⁴

Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 Suomi menetti Moskovan rauhansopimuksessa muun muassa Suomenlahden itärannikon, ulkosaaria ja Hankoniemen ympäröivine saarineen. Neuvostoliiton rauhansopimuksessa vaatima maa-alue Hankoniemeltä oli nyt huomattavasti suurempi, kuin ennen talvisotaa vuokrattavaksi esitetty alue. Alueen koko oli merialueet mukaan luettuna yhteensä 115 neliökilometriä, joka vastasi noin kymmenesosaa koko Suomen pinta-alasta. Hangon luovutus voittajalle oli yksi vaikeimmin hyväksyttävistä rauhanehdoista.⁵ Neuvostoliiton mukaan Hangon tukikohdan tarkoitus oli valvoa meriliikennettä sekä estää vihollisen pääsy Suomenlahdelle yhteistoiminnassa etelärannalla olevan Osmussaaren tukikohdan kanssa. Suomenlahden suu olisi mahdollista sulkea tarpeen tullen tykistön ja merimiinojen yhteisvaikutuksella⁶.

Rauhansopimuksen astuttua voimaan päämaja käski Hangon rintamalohkon puolustustehtävän merivoimien hoidettavaksi. Merivoimat aloitti välittömästi joukkojen siirron Hangon suuntaan ja alkuvaiheessa sijoituspaikka oli Karjaa. Merivoimien komentaja antoi 15.3.1940 puolustuskäskyn Hangon lohkolle, jossa joukkojen käskettiin ryhmittymään kiireesti puolustukseen tukikohdan vastaiselle rajalle ja rakentamaan uudet puolustusasemat. Neuvostoliitto antoi aikaa Hangon vuokra-alueen evakuointiin kymmenen vuorokautta ja tänä aikana Hangosta kyettiin evakuoimaan Hangon asukkaiden lisäksi Russarön linnakesaaren järeät tykit

³ Uitto, Antero: Hanko – Suomen kohtalon kysymys 1939. Teoksessa Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredric: *Hanko toisessa maailmansodassa*, Edita Prima oy, Helsinki 2011, s.20 – 26.

⁴ Jokipii, Mauno, *Jatkosodan synty*, tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940 – 41, Otava, Helsinki 1987, s 393

⁵ Kartta liitteessä 1.

⁶ Lappalainen, Niilo: *Hankoniemi toisessa maailmansodassa*, WSOY, Juva, 1987, s. 22 – 23.

sekä runsaasti teollisuuden koneita ja laitteita. Evakuointia voidaan pitää melkoisena saavutuksena, sillä kuljetusvälineiden puute ja talvinen ajankohta tuotti suuria vaikeuksia materiaalin siirroille. Venäläisten haltuun ottamalla Hangon vuokra-alueelta joutui evakkoon 8000 ihmistä.⁷ Hangon tukikohta oli piikki Suomen lihassa ja siitä haluttiin eroon. Varsin pian rauhansopimuksen jälkeen uuden sodan pilvet nousivatkin taas taivaalle.

Hangon lohkolle sijoitettujen joukkojen kokoonpanossa tapahtui alkuaikoina runsaasti muutoksia, johtuen sodanaikaisten yksiköiden lakkauttamisista ja uusien perustamisesta. Puolustusvoimissa tehtiin vuoden 1940 aikana suuria kokoonpanomuutoksia siirryttäessä prikaatipohjaiseen kokoonpanoon. Karjaan sotilaslääni perustettiin huhtikuun lopussa 1940 ja sen joukkoina olivat 13. prikaati sijoitettuna Tammisaaren varuskuntaan sekä 4. Rannikkorykmentti linnakkeistoineen. Operatiivisesta suunnittelusta ja valmistelusta vastanneella Karjaan sotilasläänillä oli kaksijakoinen tehtävä. Hangon tukikohdasta suuntautuvan hyökkäyksen torjumiseksi oli tehtävä kaikki mahdolliset valmistelut, mutta samanaikaisesti oli tehtävä operaatiosuunnitelmaa tukikohdan valtausta silmälläpitäen. Vuokra-alueen valtaamiseen ei kuitenkaan koskaan ryhdytty, sillä Hangon strateginen merkitys heikkeni varsin pian jatkosodan syttymisen jälkeen.

Talvisota oli osoittanut kantalinnoitteiden tehon puolustustaistelussa. Uuden itärajan linnoittaminen aloitettiin heti talvisodan päätyttyä ja Hankoniemi kuului tähän samaan puolustusjärjestelmään. Hankoniemen mantereeseen yhdistävän 4 kilometriä leveä kannas linnoitettiin osin samoin linnoituslaittein kuin Salpalinjalla. Kapealle rintamanosalle valmistui yli 40 kantalinnoitettua asemaa ja kilometreittäin panssarikaivantoa sekä piikkilankaestettä. Pääaseman saaristosivustat linnoitettiin, mutta näiden puolustusasemien linnoitusta ei koskaan saatu tehtyä loppuun saakka ja vain muutamia kantalinnoitteita valmistui saaristoon välirauhan aikana. Pääosin saariston linnoitteet olivat avonaisia kallioon louhittuja tai betoniin valettuja tykki- ja konekivääriasemia. Hankoniemen puolustusta vahvennettiin myöhemmin erityisesti järeällä sekä raskaalla rannikko- ja kenttätykistöillä.⁸

Suomalaisten tiedustelu vuokra-alueen suuntaan oli tiivistä ja tukikohdan miehityksestä ja kalustosta saatiin paljon tärkeää tietoa. Tiedustelutietoja analysoimalla kyettiin muodostamaan varsin paikkansa pitävä kuva siitä, mikä tukikohdan kyky olisi sodan syttyessä. Tukikohdassa olleet joukot ja kalusto viittasivat siihen, etteivät ne ole pelkästään merisotilaallista

---

⁷ Airio, Pentti: Hangon vuokra-alueen evakuointi. Teoksessa Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredric: *Hanko toisesa maailmansodassa*, Edita Prima oy, Helsinki 2011, s. 48 – 50.

⁸ Lappalainen 1987, s. 43 – 46.

tukikohtaa varten. Alueelle oli tuotu lyhyessä ajassa myös runsaasti jalkaväkeä, kenttätyki-
töä sekä hyökkäysvaunuja. Tiedustelutietojen valossa voitiin päätellä, että Hangon vuokra-
aluetta saatettaisiin käyttää puna-armeijan sillanpääasemana Suomeen kohdistuvassa hyökkä-
yksessä.

Hangon tukikohta herätti Suomen puolustusvoimissa suuria tunteita. Koettiin, että vihollinen
on ottanut maata Suomelta parantaakseen mahdollisuuksiaan mahdollisessa seuraavassa so-
dassa. Asia sai varmasti huomiota senkin takia, että tukikohta koettiin todellisena uhkana suu-
rimpien kaupunkien läheisyydessä.

1.1. Tutkimuksen rajaus ja tutkimuskysymykset

Tutkimus rajautuu ajallisesti välirauhan ajalle 13.3.1940–25.6.1941. Varsinainen sotilaallinen
varautuminen Hangon tukikohtaa vastaan alkoi vasta rauhansopimuksen ehtojen hyväksymi-
sen jälkeen, joten ennen sitä ei mitään toimenpiteitä tehty. Sotatoimet Hangon alueella ovat
myös rajattu pois, sillä sodan sytyttyä varautumisen aika päättyi ja toimenpiteiden vaikutukset
realisoituivat. Välirauhan jälkeistä sota-aikaa joudutaan kuitenkin sivuamaan, sillä tutkimuk-
sen kannalta on tärkeää nähdä, mitkä olivat rauhanaikana tehtyjen toimenpiteiden vaikutukset
käytännössä. Tutkimuksessa käsiteltävään ajanjaksoon sijoittuu Neuvostoliiton tukikohdan
muodostuminen, Hangon lohkon perustaminen, joukkojen perustaminen, ryhmittäminen sekä
linnoitustyöt.

Tutkimuskysymys on: Miten Merivoimat varautui Neuvostoliiton Hangon tukikohtaa vastaan
välirauhan aikana? Tutkimuksen pääkysymykseen haetaan vastausta seuraavien alakysymys-
ten kautta.

- Millaisen uhan Hangon tukikohta asetti Suomelle Merivoimien näkökulmasta?
- Minkälaisia suunnitelmia merivoimat tekivät Hangon tukikohtaa vastaan?
- Miten puolustus oli järjestetty Hangon lohkolla?
- Mitä joukkoja merivoimilla oli asettaa Hangon tukikohtaa vastaan?
- Miten merivoimat perusti ja koulutti Hangon suunnan joukot?

1.2. Aikaisempi tutkimus aiheesta ja keskeiset lähteet

Merivoimien varautumiseen liittyvää tutkimusmateriaalia on olemassa, mutta suoranaisesti Hangon vuokra-aluetta koskevaa tutkimusta on varsin rajallisesti. Pääosa materiaalista käsittelee Hangon tapahtumia kokonaisuutena sisältäen välirauhan ajan sekä sotatoimet Hangon rintamalla. Kirjallisuudessa Hangon rintaman sotatoimet ovat poikkeuksetta pääosassa ja varautuminen jää huomattavasti pienemmälle huomiolle.

Tutkimuksen primäärilähteenä on käytetty kansallisarkiston välirauhan aikaisia virallisia asiakirjoja. Arkistomateriaali muodostaa merkittävimmän osan lähdeaineistosta. Päämajan, Merivoimien esikunnan sekä Karjaan sotilasläänin esikunnan käskyistä ja kirjeenvaihdosta on löydettävissä paljon tietoa välirauhan ajan tapahtumista Hangon lohkolla. Esiin tulleita tietoja on vertailtu laajasti käyttäen myös lähdeluettelossa esiintymättömiä lähteitä, kuten Lounais – Suomen Meripuolustuksen, Hangon ryhmän esikunnan sekä 17. Divisioonan arkistomateriaaliin. Arkistoitu materiaali on lähdearvoltaan parasta, sillä ne ovat virallisia asiakirjoja.

Vuonna 1942 valmistunut Hangon ryhmän historiikki paljastaa merkittävän paljon toimista Hangon tukikohtaa vastaan. Teoksen lähteinä ovat toimineet merivoimien esikunnan ja Hangon ryhmän käskyt, tilanneilmoituksen, taistelukertomukset, henkilökohtaiset haastattelut, muistelmat ja kokemukset. Tämä teos on hyvä, sillä se on valmistunut vain noin vuosi Hangon tapahtumien jälkeen, jolloin asiat olivat tuoreessa muistissa. Lähteen luotettavuuteen vaikuttaa se, että koska tapahtumista oli kulunut vain hyvin vähän aikaa, eikä ihan kaikkea tapahtumia ole pystytty analysoimaan riittävästi. Tutkijoilla ei ollut käytettävissään 17. Divisioonan arkistoitua materiaalia, sillä ne olivat siirtyneet divisioonan mukana itärintamalle. Historiikissa mainitaan yhtenäisen tilannekuvan luonnin olleen haasteellista, sillä joukkojen kokoonpanossa tapahtui runsaasti eritasoisia muutoksia, joiden dokumentointi oli ollut hyvin hajanaista tai täysin puutteellista. Arkistomateriaalin laajuus on tutkimuksen kannalta riittävä, vaikka osa käyttökelpoisesta materiaalista on tutkimuksen tekohetkellä konservoitavana. Tähän puuttuvaan materiaaliin kuuluu esimerkiksi Karjaan sotilasläänin operatiivisen osaston tiedustelumateriaali, jonka sisältö olisi saattanut antaa lisää näkemystä uhkakuvaan.

Talvisodan jälkeen merivoimat keräsivät talteen joukkojen sotakokemukset. Sotakokemuskoonnos käsittelee erittäin hyvin niitä haasteita ja onnistumisia, joita merivoimien joukot kohtasivat talvisotaan liittyen. Tämä teos luo taustaa välirauhan aikana tehtyihin suunnitelmiin ja

varautumistoimenpiteisiin, joissa pyrittiin välttämään aiemmassa sodassa tapahtuneet epäonnistumiset ja hyötymään havaituista menestystekijöistä.

Majuri Lars Henrikssonin on tehnyt tutkimuksen aiheesta ”*Toimenpiteemme Hangon tukikoh-
taa vastaan vuosina 1940–1941*”. Henriksson toimi itse Hangon ryhmässä Snappertunan
lohkon komentajana. Tutkimus on tehty vuonna 1948 Taistelukoululla kapteenikurssin opin-
näytteenä. Työ vaikuttaa perustuvan tekijän omiin havaintoihin, sillä lähteitä tai viitteitä työs-
sä ei ole mainittu lainkaan. Työ on kuitenkin laajuudeltaan melko suppea, jonka takia se jää
melko pintapuoliseksi tarkasteluksi, mutta lähdemateriaalin vertailun perusteella voidaan kui-
tenkin todeta tutkimuksen tietojen olevan paikkaansa pitäviä. Tämän perusteella voidaan tode-
ta Henrikssonin työn olevan luotettava lähde, joka on sisällöltään hyvin käyttökelpoinen poh-
dittaessa tämän tutkimuksen pääkysymystä.

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorianlaitoksen julkaisema Hangon rintaman tapahtumia
keskeisesti käsittelevä teos ”*Hanko toisessa maailmansodassa*” edustaa uusinta tietoa tapah-
tumista Hangon rintamalla ja sen taustoista. Tämä teos on työni kannalta erittäin tärkeä ja
valaisee yleistilannetta Hangon rintamalla niin talvi- ja jatkosodan ajalta kuin välirauhan ajal-
takin. Teos perustuu laajaan lähdeaineistoon. Niilo Lappalaisen teos ”*Hankoniemi toisessa
maailmansodassa*” on tutkielman kannalta merkittävä yleistiedon lähde ja huomattavan yhte-
nevä tiedoiltaan edellä mainitun uudemman teoksen kanssa, mutta joitain eroja on löydettä-
vissä. Julkaistu lähdeaineisto perustuu arkistomateriaaliin ja aiheesta tehtyihin muihin julkai-
suihin. Tarkemman vertailun tuloksena joitain eroavaisuuksia on löydetävissä. Lähteitä ver-
tailemalla arkiston alkuperäislähteisiin on ollut ajoittain haastavaa, sillä osa tutkimukseen
tarvittavasta arkistomateriaalista on huollettavana, eikä siten ole ollut käytettävissä tässä tut-
kimuksessa.

Tutkimuksen kannalta hyväksi tiedonlähteiksi voidaan lukea Ohto Mannisen 2008 julkaisema
”*Miten Suomi valloitetaan – Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944*”. teoksessa
on valotettu hyvin sitä, millaiset suunnitelmat Neuvostoliitolla oli Hangon laajentamisen suh-
teen. Kirja perustuu pitkälti Venäjän arkistomateriaaliin, mutta esipuheessa Manninen tote-
aa varsinaisten operaatiosuunnitelmien olevan edelleen salassa pidettäviä. Suunnitelmien si-
sältö on kuitenkin ollut selvitettävissä arkiston muusta materiaalista. Teos lähteineen toimii
hyvänä tiedonlähteenä tämän tutkimuksen toisessa luvussa, jossa käsitellään kyseistä aihetta.
Samaa aihepiiriä käsittelee myös Harry Halènin teos *Hangon neuvostotukikohta 1940-1941*

sekä neuvostojoukkojen henkilötappiot Bengtskärin taistelussa 2009, joka on keskittynyt Neuvostoliittolaiseen näkökulmaan Hangon tapahtumista.

Pekka Silvastin kirjassa *Hangon rannikkopatteristo 1921–1998* on kuvattu Hangon ryhmän muodostuminen ja Hangon rintaman tapahtumia varsin seikkaperäisesti. Kirja on Hangon Rannikkopatteriston historiikki, mutta kertoo siitä osana koko Hangon historiaa. Kirjan tekemistä varten on käyty läpi runsas määrä arkistomateriaalia ja yksityisissä arkistoissa olevia asiakirjoja. Työ lähdeluetteloineen on käyttökelpoinen ja uskottava tiedonlähde tässä työssä.

Laivastopuolen näkemystä valottamassa on toiminut Meriupseeriyhdistyksen julkaisema *Suomen laivasto 1918–1968*, jonka on kirjoittanut Oiva Koivisto, Sulo Enkiö ja Kalervo Kiljanen. Kirjoittajat ovat pyrkineet teoksessaan luomaan kokonaiskuvan laivaston eri vaiheiden tapahtumista. Kirja sisältää paljon sellaista merisotatietoutta, jota ei muista teoksista ole saatavilla, sillä kirjoittajat ovat itse olleet vaikuttamassa kirjan tapahtumiin. Teoksen historiallisena asiantuntijana on toiminut apulaisprofessori Matti Lauerma. Samoja aihepiirejä käsittelee myös Per-Olof Ekmanin *Meririntama* ja Peuranheimon, Pirhosen sekä killisen kirja *Laivat puuta, miehet rautaa*.

Internet-lähteenä tutkimuksessa on käytetty www.hangonrintama.fi sivustoa. Sivustolta löytyy hyvin tietoa alueen nykytilasta, linnoituslaitteista ja se sisältää erinomaisen lähdeluettelon aiheeseen liittyen. Lähteinä on käytetty paljon arkistomateriaalia, jonka tulonumerointi on selkeästi ilmoitettu. Sivusto keskittyy sotatapahtumiin sekä linnoituslaitteisiin, mutta ottaa sieltä on löydettävissä tietoa myös varautumistoimenpiteistä. Sivuston karttamateriaalia on käytetty tässä tutkimuksessa selventämään puolustuslohkojen sijoittumista Hangon vuokra-alueen ympärillä. Toisena internet-lähteenä on käytetty Suomen sotahistoriallisen seuran sivuilta löytyviä aiheeseen liittyviä esitelmiä. Osassa karttamateriaalia on käytetty pohjana

1.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen rakenne

Historiantutkimus on tutkijan keskustelua arkistolähteiden, aikalaiskirjallisuuden ja tutkimuskirjallisuuden kanssa, jonka tuloksena syntyy tulkinta menneisyyden tapahtumista.⁹ Tämä tutkimus on toteutettu perinteisenä aineistopohjaisena historiantutkimuksena.

⁹ Lappalainen, Jussi: Haluatko historiankirjoittajaksi? Suomalaisen kirjallisuuden seura, Gummerus kirjapaino Oy, Helsinki 2002, s. 9 – 17.

Päätutkimusmenetelmänä on käytetty lähdeaineistoon perustuvaa vertailevaa arkistotutkimusta. Tässä menetelmässä päättely perustuu eri lähteiden kriittiseen tarkasteluun ja vertailuun. Työ perustuu kansallisarkistoon arkistoituun materiaaliin ja kirjallisuuteen. Tutkimuksessa on käytetty lähdemateriaalin analysointimenetelmänä teemoittelua. Teemoittelulla tarkoitetaan tutkimusmateriaalin pilkkomista valitun aihepiirin mukaan. Teemoittelun tarkoituksena on löytää tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä.¹⁰ Teemoina käytetään tutkimuskysymyksiä. Analysoimalla ja vertailemalla teemoiteltua aineistoa pyritään ymmärtämään tapahtumat, tekemään johtopäätökset ja löytämään tätä kautta vastaukset tutkimuskysymyksiin. Tutkimustulos on tutkijan tulkinta lähteistä.¹¹

Tutkimuksen rakenne koostuu vastaamaan apukysymyksiin, joiden avulla tutkimuksessa on aluksi pyritty selvittämään, millaista uhkaa vastaan merivoimien pyrittävä varautumaan ja millaisen kuvan merivoimat oli vihollisesta saanut. Uhkakuvan muodostuttua on pyritty selvittämään millaisiin toimenpiteisiin merivoimat ryhtyivät vastatakseen tähän vallitsevaan uhkaan. Varautumiseen havaittua uhkaa vastaan voidaan lukea niin puolustus- kuin hyökkäyssuunnitelmat ja toimenpiteet niitä silmälläpitäen, kuin joukkojen perustamisen, koulutuksen ja sijoittamisen toiminta-alueelle. Tutkimus pyrkii selvittämään myös mikä osuus laivastojoukkojen toimilla oli varautumisessa Hangon tukikohtaa vastaan ja miten ne vaikuttivat kokonaisuuteen. Tutkimuksen kohteena oleva Hankoniemi ja nykyisen Raaseporin seutu ympäröivine saarineen ovat vahvasti ruotsinkielistä aluetta, josta syystä paikannimet esiintyvät usein ruotsinkielisinä. Muissa tapauksissa paikannimistä on käytetty suomenkielistä vastinetta.

1.4. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat seuraavat:

- Varautuminen; Varautumisen nykyaikainen määritelmä ei ole käyttökelpoinen tämän tutkimuksen näkökulmasta, vaan on ymmärrettävä mitä varautuminen vuonna 1940 tarkoitti. Varautumisella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa silloisen uhka-arvion mukaista toimintaa joukkojen ryhmittämällä, puolustusvalmisteluilla sekä koulutuksella. Varautuminen oli valmistautumista taisteluun voimakasta vihollista vastaan mahdollisimman hyvin valmistelluista asemista. Varautumiseen kuuluu myös puolustus- ja

¹⁰ http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html, Alkuperäislähde Saaranen-kauppinen, Anita, Puusniekka, Anna: Teemoittelu. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto, Tampere 2006, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 12.4.2013.

¹¹ Lappalainen, Jussi 2002, s. 18 – 22.

hyökkäyssuunnitelmien laatiminen sekä yhteistoiminnan suunnittelu muiden puolustushaarojen kanssa. Varautuminen pitää sisällään myös erilaisten toimintamahdollisuuksien vertailun tilanteiden kehittyessä.¹²

- Operatiivinen suunnittelu: Sotilaallisessa mielessä operaatio tarkoitti ennen talvisotaa ylimmillään armeijakunnan ja alimmillaan divisioonan tasoisten joukkojen toimintaa. Operatiivinen suunnittelu kattaa sen, miten suurehkoja sotatoimia tai – liikkeitä toteutetaan. Operatiivisella suunnittelulla luodaan edellytykset onnistuneelle taistelulle. Tutkimuksen kohteena oleva joukkokokonaisuus vastaa kooltaan tälle välille asettuvaa kokonaisuutta. Nils Marius Rekkedal määrittelee kirjassaan *Nykyaikainen sotataito muutoksessa* operaation tarkoittaneen sotien jälkeen seuraavalla tavalla: ”*Operaatio käsittää ne joukkojen siirrot ja ryhmitykset, tarvikkeiden varaamisen ja kuljetukset sekä taistelut, mitkä yhtymäportaassa ovat välttämättömät määrätyn tehtävän tai päämäärän saavuttamiseksi.*”¹³ Kenttäohjesäännön yleisen osan mukaan operatiivinen suunnitelma on seuraavan lainen: *Suunnitelma, joka laaditaan yhden tai useamman toisiinsa liittyvän operaation yhdenaikaista tai perättäistä toteuttamisesta varten. Suunnitelma antaa ylemmän johtoportaan perusteet alajohtoportaiden suunnitelmien ja käskyjen laatimiselle. Sanaa “suunnitelma” käytetään “käskyn” sijaan silloin, kun valmistellaan operaatiota etukäteen. Suunnitelma muuttuu käskyksi, kun se määrätään toteuttajien toimeenpantavaksi.*¹⁴ Vaikka kyseessä on nykypäivän määritelmä, se ei poikkea käytännössä lainkaan siitä miten operatiivista suunnittelua toteutettiin merivoimissa välirauhan aikana.
- Divisioona: Kolmesta jalkaväkirykmentistä, kenttätykistörykmentistä, kevyestä osastosta, pioneeripataljoonasta ja muista tukevista yksiköistä koostuva sotatoimiyhtymä. Suomalaisen divisioonan määrävahvuus oli jatkosodan alussa noin 16 300 miestä. Neuvostoliittolaisessa divisioonassa oli kolmen jalkaväkirykmentin ja tykistörykmentin lisäksi panssaripataljoona sekä muita tukevia osia. Neuvostoliittolaisen divisioonan määrävahvuus oli hieman alle 16 000 miestä.¹⁵
- Lohkon suoraa määritelmää ei tutkimuksen lähdeaineistosta ollut löydettävissä, mutta lohkon käsite voidaan ymmärtää tutustumalla rannikkoalueeseen ja yhtymään. Lohko

¹² Tekijän oma määritelmä.

¹³ Rekkeral, Nils Marius: *Nykyaikainen sotataito muutoksessa*, Edita Prima Oy, Helsinki, 2006, s 27.

¹⁴ Pääesikunta, suunnitteluosasto: *Kenttäohjesääntö, yleinen osa*, Edita Prima, Helsinki 2007, s 100.

¹⁵ Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian Toimisto: *Jatkosodan historia 1*, WSOY, Porvoo, 1988, s 86.

on maantieteellisesti rajattu alue ja lohkolla toimii yhtymä, eli on joukko, joka kykenee itsenäisiin sotatoimiin omalla vastuualueellaan. Yhtymään kuuluu kaikki itsenäiseen taisteluun tarvittavat aselajit. Yhtymän joukkoja Hangon tapauksessa olivat jalkaväki, kenttä- ja rannikkotykistö, ilmantorjuntajoukot sekä muut tukevat aselajit. Rannikkoalue on Sodan aikana rannikkojoukkojen alueellinen yhtymä, jolla on operatiivinen tehtävä ja vastuualue.¹⁶

- Hangon vuokra-alue; Luovutettuun alueeseen kuului Hankoniemi sekä 400 saarta. Alue luovutettiin Neuvostoliitolle 22.3.1940 klo 24.00 ja takaisin se saatiin 2.12.1941 Neuvostoliiton vetäytyessä pois Hangosta.
- Uhka-arvio: Tarkasteltaessa merivoimien tuottamaa uhka-arviota Hangon tukikohdasta, voidaan löytää kaikki nykyaikaisen uhka-arvion osa-alueet. Pääesikunnan kenttäohjesäännön yleisen osan määritelmä uhka-arviolle on seuraavanlainen: *Toimivaltaisen viranomaisen uhkamallin pohjalta laatima vastuullaan oleviin tehtäviin ja erityistilanteisiin liittyvä arvio, jossa konkreettisesti käsitellään uhkan lähdettä, kohdetta, toteutumistapaa, todennäköisyyttä, vaikutuksia tehtävien hoitamiseen sekä vastatoimenpidemahdollisuuksia ja niiden valmisteluun tarvittavaa aikaa. Sotilaallinen uhka-arvio vastaa sotilaallisen maanpuolustuksen tarpeita. Sotilaallinen uhka-arvio sisältää sotilaallisen voimankäytön yksityiskohtaisen arvioinnin vaihtoehtoineen.*¹⁷
- Kanta- ja kenttälinnoitus: Kantalinnoitus on taistelun vaikutuksia vastaan rakennettu suojarakennelma, joka on useimmiten rakennettu rauhan aikana ja ammattityönä. Rakennusmateriaaleina kantalinnoitteissa käytetään hyvin lujia materiaaleja, kuten raudoitettua betonia, terästä ja kiveä. Kenttälinnoitteet ovat usein sotilaiden itsensä rakentamia, kantalinnoitteita kevyempiä suojarakennelmia. Ne ovat rakennettu sodan aikana tai sen uhatessa, yleensä saatavilla olevista materiaaleista, kuten puusta, kivistä tai maasta. Kenttälinnoitteisiin kuuluu useimmiten juoksu- ja yhdyshaudat, poterot ja korut.¹⁸

¹⁶ Määritelmä on tekijän oma. Määrittelyssä on käytetty hyväksi puolustusvoimien määritelmärekisteriä.

¹⁷ Kenttäohjesääntö, yleinen osa, s 107.

¹⁸ Uitto, Antero, Geust, Carl-Fredric, *Mannerheim-linja – Talvisodan legenda*, Ajatus Kirjat, Helsinki 2006, s 6.

- Taisteluryhmä: Jalkaväen ohjesääntö II,2 vuodelta 1933 määrittelee ryhmän muodostuvan *kahden tai useamman samanlaisen tai erilaisen määrätyn tehtävän suorittamista varten muodostamaa tilapäisosastoa yhtenäisen johdon alaisena*.¹⁹
- Pääpuolustuslinja: *Päävastarinta-aseman etureuna, jonka eteen vihollisen hyökkäys aseman syvyyteen porrastettujen aseiden torjuntatulella on pysähdyttävä*.²⁰

2. HANKONIEMI NEUVOSTOLIITON TUKIKOHTANA

Hankoniemen tärkeimmät elementit Neuvostoliiton näkökulmasta olivat Hangon syväsatama, Lappohjan ankkurointipaikka ja Russarön linnake.²¹ Venäläiset olivat käyttäneet Hankoniemeä tukikohtanaan jo ennen ensimmäistä maailmansotaa ja ymmärsivät hyvin tukikohdan meristrategisen arvon. Neuvostoliittolaiset loivat Hangon vuokra-alueesta lyhyessä ajassa merkittävän laivastotukikohdan, joka kykeni vaikuttamaan koko Suomenlahden suun alueelle.

2.1. Neuvostoliiton joukot Hangossa

Ensimmäiset Neuvostoliiton joukot saapuivat Hankoon maaliskuun 22. päivä kello 13. Hangon edustalle oli aurattu meren jälle väliaikainen kiitorata, jolle laskeutui Tupolev ANT-40 SB- pommikone tuoden pienen määrän sotilaita. Hetkeä myöhemmin laskeutui Douglas DC-3 matkustajakone tuoden 20 henkisen neuvotteluvaltuuskunnan Hankoon.²² Neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtajanaan toimi Punalippuisen laivaston selustahallinnon päällikkö Kenraalimajuri M. Moskalenko. Neuvottelukunta tutustui ensitöikseen Hangon satamaan, sähkö- ja vesilaitoksiin ja tukikohdan rajojen järjestelyihin.

Hangon tukikohdan kokoonpano vahvistettiin 20.3.1940 kansankomissaari Nikolai Gerasimovich Kuznetsovin käskyllä n:0067. Käskyn mukaan Hangon tukikohdan komentaja ja sotakomissaari alistettiin suoraan Itämeren laivaston Sotaneuvostolle. Suunnitellun kokoonpanon mukaan laivastotukikohtaan kuului tukikohdan hallinto, joka piti sisällään johto-, esikunta- ja poliittisen osaston. Tukikohtaan sijoitettiin runsaasti merivoimien alusyksiköitä, maavoimien joukkoja sekä ilmavoimien joukkoja. Alusyksiköistä Hankoniemelle sijoitettiin neljä laivuetta hävittäjiä, raivaajia, sukellusveneitä ja torpedoveneitä. Lisäksi tukikohtaan si-

¹⁹ Jalkaväen ohjesääntö II,2, Yksikköjen taistelu, 2. painos, kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1933, s 394.

²⁰ Sama, s 385

²¹ Lappalainen 1987, s. 11 – 14.

²² Uitto, Antero: Hangon Ryhmä 1940–1941. Teoksessa Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredric: *Hanko toisessa maailmansodassa*, Edita Prima oy, Helsinki 2011, s. 39.

joitettiin vartiovenelippue, joiden oli tarkoitus suorittaa merirajojen valvontaa. Maajoukoista Hankoon sijoitettiin ensimmäisessä vaiheessa yksi prikaati jalkaväkeä, erillinen patteristo, johon kuului kymmenen patteria erikaliiberista tykistöä, sekä ilmatorjuntapatteristo. Tämän lisäksi tukikohtaan sijoitettiin muita erikoisyksiköitä, kuten rakentajia ja teknikoita. Ilmavoimien puolesta Hankoon tuli yksi sekalentorykmentti.²³ Tarkempi lista joukoista on liitteessä 5.

Hangon tukikohta oli siis suoraan Itämeren laivaston komentajan alaisena. Sen ensimmäiseksi päälliköksi määrättiin Kontra-amiraali Sergei Filippovits Belusov. Belusov toimi virassaan vain vähän aikaa ja seuraajaksi määrättiin Kenraalimajuri Aleksei Borisovits Jelissejev. Kenraalimajuri Sergei Ivanovits Kabanov sai hoitaakseen tukikohdan päällikön viran 13.5.1940 alkaen. Lappalaisen (1987) mukaan hänen mainitaan olleen korkeasti oppinut ja tehtäviinsä kaikin puolin perehtynyt ”sotaspesialisti”, joka oli osoittanut poikkeuksellisen hyvää organisointikykyä sekä kykyä ratkaista lähes kaikki ongelmat välittömästi. Kabanov ylennettiin syksyllä 1941 kenraaliluutnantiksi.²⁴

Kabanovin esikuntapäällikkönä toimi Kommodori Pjotr Maksimov. Tukikohdan päällikön alaisuudessa olivat Hangon linnoitusalueen päällikkö kenraalimajuri Ivan Nikolajevits Dimitrijev, Hangon ilmapuolustuksen komentaja majuri Gumer Godejevits Muhamedov sekä 8. divisioona Eversti Nikolai Simonjakin johdossa, tosin vain operatiivisesti, sillä 8. Divisioona oli muissa suhteissa Leningradin sotilaspiirin alaisuudessa.²⁵

Miehityksen ensimmäisen kuukauden aikana Hankoon tuotiin ilmaitse noin 400 jalkaväen sotilasta. Joukot aloittivat välittömästi työnsä rajan vahvistamiseksi ja ensi töikseen he rakensivat maarajalle noin neljä metriä korkean riukuaidan, jolla oli tarkoitus estää suomalaisten tarkkailu rajan taakse. Ensimmäiset varsinaiset miehitysjoukot saapuivat merikuljetuksella 24. huhtikuuta 1940. Tässä kuljetuksessa saapui 8. erillinen prikaati, joka oli koottu talvisotaan osallistuneesta 24. Samaran-Uljanovskin ”rautaisesta” jalkaväkidivisioonasta.²⁶ Prikaatiin

²³ Petrov, Pavel: Neuvostoliiton laivastotukikohdan rakentaminen Hankoon 1940 – 1941. Teoksessa Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredric: *Hanko toisessa maailmansodassa*, Edita Prima oy, Helsinki 2011, s. 56 – 57.

²⁴ Lappalainen, 1987, s. 31–32.

²⁵ Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, *Jatkosodan historia 6*, WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva 1994, s. 47.

²⁶ Uitto, 2011, 42.

otettiin divisioonasta kaksi jalkaväkirykmenttiä, tykistörykmentti, pioneeripataljoona ja viestipataljoona. Prikaatiin liitettiin lisäksi yksi panssaripataljoona.²⁷

Yllä mainittu ensimmäinen merikuljetus Hankoon lähti liikkeelle Kronstadtista ja otti Tallinnan edustalta kyytiin muutaman suomalaisen luotsin avustamaan navigoinnissa Hangon satamaan. Luotsitehtävissä olleista miehistä apuluotsin tehtävää lähti suorittamaan Merivoimien tiedustelupäällikkö Eino Pukkila. Saattuetta hidasti vaikeat jääolosuhteet ja matka kesti kaksi viikkoa. Perille saavuttuaan joukot koottiin satamassa laitureille katselmusta varten, jolloin luotsitehtävissä ollut Pukkila pystyi laskemaan laiturialueella olleen 6500 sotilasta.²⁸

Muutamaa kuukautta myöhemmin Hankoon tuotiin seitsemällä kuljetusaluksella rajavartijaosasto jonka vahvuus oli yhteensä 10 992 miestä. Myöhäisempi ajankohta joukkojen kuljetamiselle johtui todennäköisesti edellä mainitusta vaikeasta jäätilanteesta.²⁹

Tykistön määrää kasvatettiin vielä entisestään ja 22.6.1940 Sotalaivaston kansankomissaari antoi käskyllä n:o 00159 määräyksen siirtää Hankoon yhden 180 millin ja yhden 305 millin rautatietykin elokuun 1. päivään mennessä. Aikarajoissa ei kuitenkaan pysytty, sillä tarvittavia valmisteluita ja tulasemia ei kyetty tässä ajassa valmistelemaan. Kansankomissaari Nikolai Kuznetsov antoi uuden käskyn, jossa käskettiin siirtämään Hankoon kaksi 180 millin ja kaksi 305 millin tykkiä 18.–26. syyskuuta välisenä aikana. Näin tapahtui ja 1.-10. 1940 Hankoon asennettiin kaksitykkiset 180 millin ja 305 millin patterit. Joulukuun 1. päivään mennessä Hangossa oli asennettuna jo kolme 305millin tykkiä, jotka muodostivat rautatiepatterin ja yksi nelitykkinen 180 millin rautatiepatteri. Kokonaisuudessaan tukikohdassa oli siis 12 patteria, jossa yhteensä 45 eri kaliiberista tykkiä.³⁰

Joulukuuhun 1940 mennessä Hangon tukikohtaan oli siirretty yhteensä 22 690 sotilasta. Ne koostuivat 2690 tykkimiehestä, 12 500 8. jalkaväkiprikaatin miehestä ja 7500 rakennus- ja insinööripataljoonien miehestä. Kesäkuun puolivälissä 1941 mennessä tukikohdan kokonaismiesvahvuus oli noin 27 000, jolloin vahvuuteen oli laskettu mukaan myös alusyksiköt.³¹ Hangon tukikohdan joukot heinäkuussa 1941 on esitelty tarkemmin liitteessä kaksi.

²⁷ Manninen, Ohto: *Miten Suomi valloitetaan, Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944*. WS Bookwell oy, Juva 2008, s. 118.

²⁸ Lappalainen, 1987, s. 30–31.

²⁹ Uitto, 2011, s. 43.

³⁰ Petrov, 2011, s. 60.

³¹ Lappalainen, 1987, s. 36.

Neuvostojoukot olivat saaneet jatkosodan alkuun mennessä linnoitettua tukikohdan ensimmäisen puolustuslinjan. Se olikin Neuvostoliiton Itämeren laivaston ainoa puolustuskykyinen tukikohta maihinnousua vastaan. Ensimmäinen puolustuslinja koostui 190 kenttälinnoitteesta ja korsusta, 22 kranaatinheitin- ja 11 tykkiasemasta, 28 komento- ja tähystyspaikasta, 21 km:stä piikkilankaestettä ja 2,5 kilomeristä panssarintorjuntakaiivantoa. Puolustusjärjestelmä oli kuitenkin keskeneräinen, sillä kyseessä oli vasta ensimmäinen puolustuslinja. Linjoja oli suunniteltu rakennettavaksi useita. Hankoniemeen oli tässä vaiheessa tukeutuneena lisäksi 36 torpedovenettä, 9 MO-vartiovenettä ja 9 M-tyyppistä sukellusvenettä.³²

2.2. Neuvostoliiton suunnitelmat Hangon tukikohdan käytöstä

Tukikohdan virallinen tarkoitus oli suojata Leningrad sulkemalla Suomenlahden suu ja suojata meriyhteydet Suomenlahdella. Neuvostoliitto oli jo aiemmin perustanut Viron Osmussaareen tukikohdan ja tämän ja Hangon tukikohdilla oli tarkoitus tykistön ja merimiinojen yhteisvaikutuksella estää vihollisen pääsy Suomenlahdelle. Hangon tukikohdan tarkoitus oli myös painostaa Suomea poliittisesti ja toimia Neuvostoliiton operaatioiden tukialueena.³³

Suomalaisilla ei ollut tarkkaa tietoa venäläisten suunnitelmista, mutta saatujen tiedustelutietojen valossa pystyttiin arvioimaan tukikohdan vahvuus ja pääasiallinen kalusto.³⁴ Näiden tietojen varassa kyettiin tekemään analyysi siitä, mihin käytössä olevalla organisaatiolla kyetään. Todellisuudessa tukikohdan komentaja Kontra-amiraali Belousov oli jo elokuussa 1940 hahmotellut tukikohdan perussuunnitelman ja tehtävät suhteessa Itämeren laivaston kokonaisuunnitelmaan. Ainoaksi todelliseksi viholliseksi Belousov määritteli Saksan liittoutuneena Suomen ja Ruotsin kanssa. Sotatilassa punalippuisen Itämeren laivaston tehtävinä oli:

1. *”Rannikon suojele*
2. *Omien yhteyksien suojaaminen (erityisesti Kronstadtin ja Hangon välillä)*
3. *Vihollisen yhteyksien katkaiseminen Itämerellä, Pohjanlahdella ja Suomen saaristossa*
4. *Maavoimien tukeminen merisivustalla tulitoiminnalla ja taktisilla maihinnousuilla*
5. *Hyökkäys vihollisalueelle”*

³² Petrov, 2011, s. 61.

³³ Uitto, 2011, s. 40–41.

³⁴ Pääesikunta, Tilastotoimisto, tied PVK N:o 9681/sal, 15.11.1940, Perus 10449/1, KA.

Kohtien 3. ja 5. kannalta olisi ollut tärkeää vallata Ahvenanmaa, jotta kauppamerenkulku Pohjanlahden satamiin olisi saatu estettyä ja maihinnousu Pohjanlahden rannikolle olisi mahdollistunut.³⁵

Hangon tukikohdan tehtäviksi Belousov kaavaili seuraavia:

1. *”Suomenlahden sulkevan Hangon-Osmussaaren miina-tykistöaseman suojele ja siihen liittyen Hankoa ympäröivien Suomalaisten patterien ”neutralointi” tai valtaaminen.”*
2. *”Sukellusveneiden ja kevyiden laivastovoimien tukikohdan järjestäminen Itämeren pohjoisosa toimintaa varten.”*
3. *”Tukikohdan laajentaminen syvyyden saamiseksi puolustukselle ja Lappohjan, Tvärminnen ja Hangon ulkosataman ankkuripaikkojen suojaamiseksi.”*
4. *”Tukikohdan puolustaminen merellä, maalla ja ilmassa.”*

Suunnitelman kohta numero kolme tarkoitti Tammisaaren ja Bromarvin alueiden valtaamista. Belousov huomautti, että operaatio voitaisiin laajentaa koko Itämeren laivaston operaatioksi, jolloin olisi ollut mahdollista toteuttaa strateginen maihinnousu Helsingin tai Turun suuntaan. Todisteena Hangon tukikohdan roolin vaihtumisesta merellisen uhan torjunnasta maalle suuntautuvaan toimintaan voidaan Mannisen mukaan pitää 12.11.1940 annettua käskyä, jossa Hangon miehityksen runko, 8. erillinen prikaati liitettiin 1.12. alkaen Leningradin sotilaspiiriin alaisuuteen. Muutos johtosuhteissa tapahtui samaan aikaan, kuin muutenkin Suomen rajalla olevien joukkojen johto-organisaatiota muutettiin.³⁶

Neuvostojoukkojen tukikohdan laajentumishyökkäyksen oli tarkoitus suoritettavan maarintaman hyökkäyksellä sekä maihinnousuhyökkäyksillä Hangon itäisiin saariin ja pohjois-, koillisen puolisiin saariin. Meren puolelta samaan aikaan sukellusveneiden ja kevyiden pinta-alusten oli määrä saartaa Suomen rannikkoalue Öröstä Porkkalanniemeen. Laajentumishyökkäykseen laskettiin tarvittavan kolme jalkaväkidivisioonaa ja sen ensimmäisessä portaassa toimisi 8. prikaati maihinnousuhyökkäyksellä. Operaation joukot jaettiin kolmeen osastoon, kahteen maihinnousevaan osastoon ja yhteen maarintaman osastoon.³⁷

Ensimmäinen osasto (A) koostuisi yhdestä rykmentistä (2130 miestä), jotka lastattaisiin Tvärminnen rannalla ja Koön saarella 38 moottorialukseen ja 41 hinattavaan proomuun. Maihinnousu tapahtuisi Degerössä sekä Torsössä ja etenisi Tammisaaren idän suunnalta. Osas-

³⁵ Manninen, Ohto: Molotovin cocktail-Hitlerin sateenvarjo, Painatuskeskus oy, Helsinki 1994, s. 122–124.

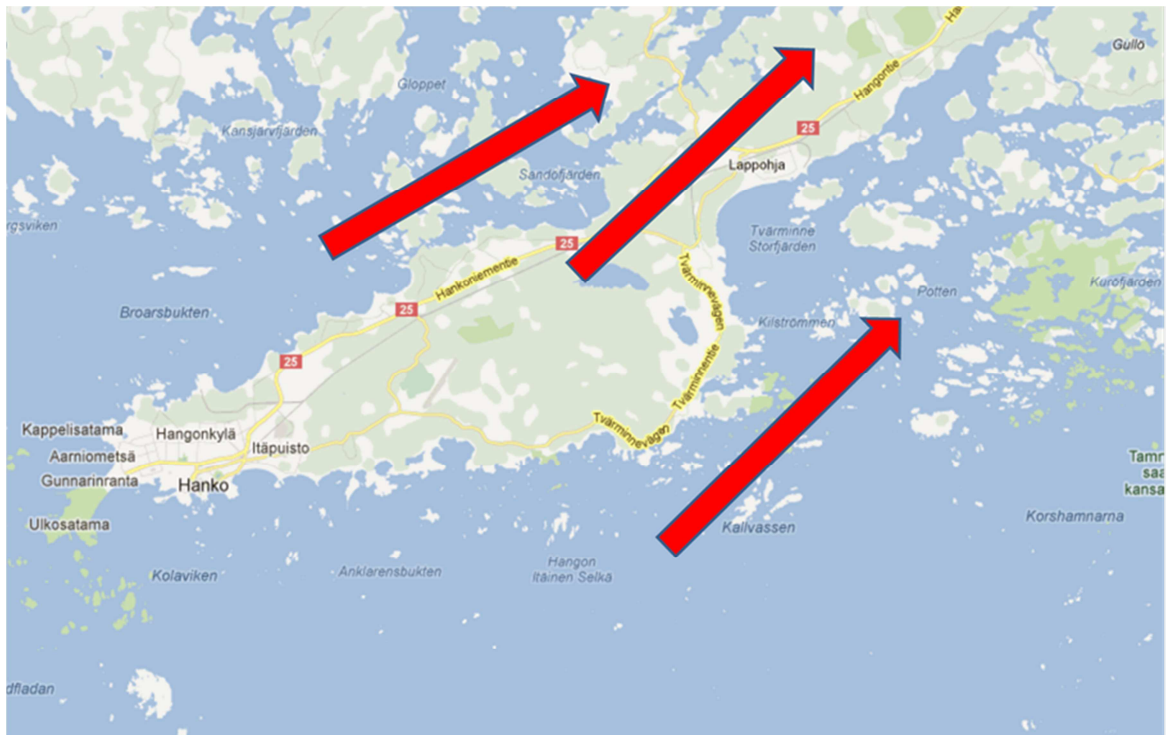
³⁶ Manninen, 1994, s. 124–125.

³⁷ Manninen, 2008, s. 120.

tosta irrotettaisiin pieniä miehitysosastoja Älgöhön, Skorlandetiin ja Jussaröhön. Suunnitelmaan kuului vaihtoehtona maahanlasku, mutta sitä ei suunnitelmissa tarkemmin eritellä.

Toinen osasto (B) koostui kokonaisesta divisioonasta, joka suoritaisi päämaihinnousun Padvamaalle. Divisioonan oli tarkoitus saavuttaa Tenhola jonka jälkeen suunnata hyökkäys luoteeseen kohti Tammisaarta. Joukko oli jaettu kahteen osastoon, joista ensimmäinen osa oli tarkoitus lastata Hangosta, Bengtsårista ja Prästöstä yhteensä 71 moottoriveneeseen ja 25 hinnattavaan alukseen. Ensimmäinen osa nousisi maihin Bromarviin, Padvamaalle ja Krokbyn niemeen tuhoten vastustajan ja varmistaisi rannat toisen osaston maihinnousua varten. Toinen osa oli tarkoitus lastata Tallinnassa ja Paldiskissa ja heidän oli määrä saapua määrättyä aikana redille Hangon alueelle ja jatkaa siitä maihinnousurannoille Padvamaalle ja Bromarviin. Toisessa kuljetuksessa olisi saapunut myös divisioonan tykistö.³⁸

Kolmas osasto (C) ryhmittäisi maarintamalle 1.5 divisioonan voimin. Maarintaman oli tarkoitus hyökätä Tammisaaren ”linnoitusaluetta” vastaan ja sitoa puolustajan voimia edistääkseen maihinnousseiden osastojen taistelua. Tämän osaston taistelua olivat tukemassa panssarijoukot ja runsaasti tykistöä.

Kuva 1. Neuvostoliiton joukkojen tärkeimmät hyökkäyssuunnat.

³⁸ Manninen, 2008, s. 121–122.

Ilmavoimia laskettiin tarvittavan yksi hävittäjärykmentti, kahdesta kolmeen rynnäkkökone-laivuetta ja pommikonerykmentti. Kaikkea tätä ei kuitenkaan voitu sijoittaa Hangon alueelle, joten osan ilmavoimista olisi toimittava Viron puolelta. Hangon lentokenttä oli pieni ja soveltui parhaiten hävittäjäkalustolle, joten pommikone rykmentti joutuisi toimimaan pääosiltaan Virosta käsin.³⁹

Näiden suunnitelmien varjossa voidaan todeta, että Neuvostoliiton suunnittelema hyökkäys Suomen selustaan olisi todella saattanut toteutua, ellei tapahtumat Saksan vastaisilla rintamilla olisi menneet Neuvostoliiton kannalta niin heikosti. Mikäli tukikohta olisi toiminut laajenemaan suunnitelmien mukaan, se olisi sitonut Suomenpuolustusvoimat kahdelle rintamalle. Näin ollen Suomella käytössä ollut voima itärintamalla olisi vähentynyt merkittävästi. Se olisi samalla katkaissut meriyhteydet Pohjanlahden satamiin, jolloin elintärkeä ulkomaankauppa-liikenne olisi käytännössä loppunut tai ainakin vakavasti häiriintynyt. Neuvostoliiton oli todella aikomus hyökätä Hangon suunnalta kohti Turkuja ja Helsinkiä samanaikaisesti kuin sota Suomen itärajalla olisi alkanut.

2.4. Tukikohdan asettama uhka Suomelle

Hangon tukikohta loi varjon Suomen eteläiselle rantamaalle jo pelkästään olemassaolollaan. Se oli jalansija Suomen tärkeimmille alueille ja kykeni häiritsemään kauppamerenkulkua merkittävästi. Tukikohdan olemassaolo pakotti kauppaliikenteen suuntautumaan länsirannikon satamiin, jolloin maantieliikenne sisämaassa ruuhkautui pahasti. Tarvittaessa vihollinen kykenisi avaamaan uuden rintaman Hangosta käsin ja näin sitomaan joukkoja päärintamalta idästä. Tukikohdassa oli jatkosodan alkaessa noin 27 000 vihollisen sotilasta, sekä huomattavia määriä sotakalustoa.

Presidentti Risto Ryti kuvasi tunnetussa radiopuheessaan 22.6.1941 Hangon tukikohtaa ”ladatuksi pistooliksi”, joka osoitti kohti Suomen sydäntä. Presidentti oli saanut välirauhan aikana useasta lähteestä tietoa Neuvostojoukkojen kokoonpanosta ja olikin sitä mieltä, että Hangon tukikohdan joukot valmistautuvat nopeaan maahyökkäykseen. Epäilyksensä hän perusteli rautatietykistön ja panssarijoukkojen määrällä. Rydin esittämät arviot eivät olleet vääriä, sillä neuvostoarkistojen avauduttua on voitu todeta, että Hangon tukikohta oli suunniteltu olemaan virallisen tehtävän lisäksi lähtöalue Suomeen kohdistuvalle hyökkäykselle.⁴⁰

---

³⁹ Manninen, 2008, s. 122.

⁴⁰ Manninen, 2008, s. 118–119.

Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatšeslav Molotovin vieraillessa Berliinissä marraskuussa 1940 hän ilmaisi avoimesti tyytymättömyytensä siihen, ettei Suomen tilanne ole vielä ratkennut. Tällä hän viittasi siihen, että Saksan ja Neuvostoliiton välisen etupiiriin mukaisesti Suomea ei ollut vielä liitetty osaksi Neuvostoliittoa. Tämän takia Suomessa tultiin siihen johtopäätökseen, että Neuvostoliitto tulee yrittämään sopivan tilaisuuden tullen uudestaan maan valloittamista.⁴¹

Tiedustelutoiminta Hangon tukikohtaa kohtaan oli aktiivista. Hankoniemi oli maantieteellisesti varsin helppo tähystystiedustelun kohde, sillä Vuokra-alueelle oli helppo tähystää niin maalta kuin mereltäkin. Nopeasti Hangon luovutuksen jälkeen vuokra-alueen läheisyyteen korkeille maastonkohdille rakennettiin tähystystorneja, joista suoritettiin tähystystä rajan läheisyyteen. Meren suunnalta Bengtskäristä sekä Morgonlandetista kyettiin tarkkailemaan Hangon sataman toimintaa sekä Hankoon kulkenutta meriliikennettä.⁴² Karjaan sotilasläänin tiedustelu-upseeri tuotti viikoittaisia tiedusteluraportteja merivoimien komentajalle, joista koostettiin pidempiaikaisia katsauksia Hangon tukikohdasta päämajan käyttöön.

Hangon tukikohdan ensimmäisen kuukauden ajalta mainitaan tiedusteluraporteissa, että mitään mainittavaa ei juuri tapahtunut, sillä tukikohdan täydennys tapahtui täysin ilmateitse. Tuona aikana tukikohtaan saapui vain noin pataljoonan verran rannikkotyökistön henkilöstöä, sekä elintarvikkeita ja muuta välttämätöntä ei-sotilaallista materiaalia. Lentosuorituksia ensimmäisen kuukauden aikana tehtiin yhteensä 230 kappaletta.⁴³

Ensimmäisestä laivakuljetuksesta kyettiin tekemään erittäin tarkkoja havaintoja, sillä laivasaattueen luotsin tehtäviin onnistuttiin soluttamaan merivoimien silloinen tiedustelu-upseeri Eino Pukkila. Hän teki erittäin tarkat havainnot alusten mukana saapuneesta rahdista ja miehistöstä. Raportti merikuljetuksesta saapui päämajaan sekä merivoimien esikuntaan 8.5.1940, jonka jälkeen koostettuja tiedusteluraportteja alettiin tuottaa noin kuukauden välein. Koosteiden perustana käytettiin Hangon lohkon viikkoilmoituksia. Näistä raporteista päämajan tiedusteluosasto tuotti oman tilannekuvan Hangon tukikohdasta, jotka liitettiin osaksi päämajan tiedustelun päiväkatsauksia.⁴⁴

⁴¹ Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata, Väinö Valve 1895–1995*, Karisto Oy, Hämeenlinna 2001, s. 316–317 ja Jokipii, s. 143 – 147.

⁴² Manninen 1987, s. 49 – 50.

⁴³ Karjaan sotilasläänin esikunta, tiedustelu-upseerin viikkoilmoitukset 1940, Perus 10449/2, KA.

⁴⁴ Karjaan sotilasläänin esikunta, tiedustelu-upseerin salainen kirjeenvaihto 1940 – 1941, Perus 10449/1, KA.

Myöhemmät tiedusteluilmoitukset Karjaan sotilasläänistä olivat hämmästyttävän tarkkoja. Ilmoituksista käy ilmi suuremman mittakaavan tapahtumat, kuten alusten lastitilanteet, lento-toiminta, suoritettut harjoitukset tavoitteineen. Tarkimmillaan ilmoituksista voi löytää tietoa vartiomiesten käyttämien kiväärien luotityypeistä, vartiomiesten sotilasarvoista ja kasvonpiirteistä tai hiihtotaidoista.⁴⁵

Heinäkuussa 1940 Merivoimien esikunta antoi ohjeen sotatoimien alkuvaihetta varten avoveiden aikana. Tässä ohjeessa vihollisesta ei mainita tarkkoja lukuja tai vahvuuksia, vaan kuvailaan vihollisen toiminnan luonnetta Talvisodan perusteella. Neuvostolaivaston toiminnasta saatujen kokemusten perusteella voitiin arvioida, että venäläiset käyttivät laivastoaan hyvin varovasti, eivätkä altistaneet aluksiaan vaaraan. Samalla todetaan myös, että venäläiset käyttivät sodassa laivastonsa pääkalustoa maavoimien taistelun tukemiseen Koivistossa, mutta edelleen erittäin varovasti. Sukellusveneuhka koettiin kuitenkin merkittäväksi uhaksi kauppaliikennettä vastaan.⁴⁶

Saksa oli suorittanut maihinnousuhyökkäyksen Norjaan huhtikuussa 1940. Oli havaittu, että tämän tyyppinen loppuun saakka suoritettu hyökkäys tai sisäänmurto oli strategisesti erittäin tehokas sotatoimi. Edellä mainitussa ohjeessa tämän tyyppinen sotatoimi nähtiin uhkana, joka oli torjuttavissa vain hyvin korkealla valmiudella, johon merivoimien oli tähdättävä.⁴⁷ Suomenlahti oli maantieteellisesti otollinen merialue suorittaa tällainen operaatio. Välimatkat Neuvostoliiton tukikohdista eivät olleet suuria, joten joukkojen siirtoon kuluva matka-aika olisi hyvin lyhyt.

Rajavartiostosta vastanneet joukot suorittivat rajan tuntumassa jatkuvaa partiointia, josta saatiin arvokasta tietoa vihollisen toiminnasta. Hangon lohkon joukot ja 1.11.1940 toimintansa aloittanut Rajavartiosto 1 teki kuukausittain ilmoituksia rajantakaisesta toiminnasta. Näistä ilmoituksista selviää hyvin yksityiskohtaisia tietoja venäläisten toimista rajan tuntumassa. Rajavartiosto 1 tekemien ilmoitusten käyttö merivoimien esikunnan sekä pääesikunnan tiedustelukatsauksissa on havaittavissa selkeästi. Useimmiten tiedusteluraportit ovat identtiset rajavartiosto 1:n tekemien ilmoitusten kanssa.

---

⁴⁵ Merivoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto N:o 1893/Ye.2.sal, 2.10.1940, T 2859/1, KA. Ilmoitusten sisältämä informaatio lisääntyi huomattavasti, kun laivaliikenne saatiin avattua Hankoon ja toiminta pääsi kunnolla alkuun.

⁴⁶ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto N:o 1465/Op.2.sal, 27.7.1940, T 2859/1, KA.

⁴⁷ Sama.

Ilmoitusten tiedusteluarvo oli suuri, sillä niistä ilmeni Hankoon saapuneiden laivojen koot, lentoliikenne, linnoitustöiden tilanne, yksiköiden siirtymiset, sotaharjoitukset sekä joukkojen suorittamat ammunnat. Tammikuussa havaittiin venäläisten suorittaneen sotaharjoituksia, joissa käytettiin useita kertoja laskuvarjojoukkoja.⁴⁸

Tästä oli pääteltävissä tukikohdan roolin muuttuneen hyökkäyksellisemmäksi alkuperäisen tarkoituksen sijaan. Harjoitukset eivät jääneet huomioitta, sillä maahanlaskuharjoitusten seurauksena Hangon ryhmän ilmatorjunta- ja kenttätykistön käyttöä alettiin suunnitella vastamaan maahanlaskun torjuntaan. Tämä tarkoitti mahdollisten maahanlaskupaikkojen tiedustelua sekä niiden maalittamista tykistön maaliluetteloon.⁴⁹

Arvion mukaan Hangossa oli 1940 – 41 vuodenvaihteessa noin yhden divisioonan vahvuus sekä noin divisioonan vahvuinen merivartiosto. Tämä miehitys ei ollut vielä varsinainen sodanajan miehitys, mutta meriyhteyksien ollessa avoinna vahvuuden nostaminen oli nopeaa. Arviossa todetaan, että vuokra-alueen ahtaus asettaa rajan joukkojen määrälle ja tämän ahtauden ylläpito olisi suojajoukkojen ensisijainen tehtävä tulevaa toimintaa silmälläpitäen.

Tiedustelutiedoista on havaittavissa tiedustelun ulottuvuus vuokra-alueen syvyyteen. Lähellä rajaa tiedot ovat hyvin yksityiskohtaisia, mutta syvemmälle mentäessä tiedot muuttuvat epätarkemmiksi. Esimerkiksi tiedettiin, että tukikohtaan oli määrätty perustettavaksi torpedoampumakoulu sekä sääasema, mutta niiden sijaintia ei ollut saatu selville. Rajan tuntumassa sen sijaan tiedettiin lähestulkoon jokainen tuliasema sijainnin ja tulialueen tarkkuudella.⁵⁰

Venäläisten linnoituslaitteet muodostivat vuokra-alueen ympärille kehän, joka oli noin 4 kilometriä syvä, kauttaaltaan linnoitettu ja ainakin maarajaltaan betonisin linnoituslaittein vahvistettu. Hankoniemen rannat vaikuttivat olevan ohuemmin linnoitettuja, mutta kaikissa suuremmissa saarissa oli havaittu linnoitustöitä. Tämä antoi linnoitusvyöhykkeen saaristosivustoille runsaasti syvyyttä. Raskaammat linnoitteet sijaitsivat Hankoniemen lounais- ja kaakkoiskulmissa. Sen sijaan tähystykseltä suojassa olleelta etelärannan varustuksista ei ollut havaintoja.⁵¹

⁴⁸ Rajavartiolaitoksen esikunnan kirjeistö 1941, T 24028/F16, KA. ja Lappalainen 1987, s. 49.

⁴⁹ Karjaan sotilasläänin esikunta, K.D. N:o 367/Tyk.Kom./36 sal. 15.3.1941, T-16431/1727, KA.

⁵⁰ Päämaja, Tiedusteluosasto, Tied. PVK N:o 8468, 5.7.1940, Perus 10449/1, KA.

⁵¹ Rajavartiolaitoksen esikunnan kirjeistö 1941, T 24028/F16, KA.

Tukikohdan tykistö arvioitiin kesällä ja alkusyksystä 1940 ”sangen runsaaksi” ja ampumatarvikemäärän olevan samaa luokkaa, mutta tietomäärän lisääntyessä vuoden 1941 puolella tukikohdan tykistöä oli kyetty arvioimaan lähes yksittäisen tykin tarkkuudella, eikä lopputulos ollut rohkaiseva. Tykistön määrä oli todella suuri ja arvion mukaan Hangossa oli yhteensä noin 140 tykkiä, joista osa oli raskaita 305 mm rautatietykkeitä. Lukuun ei ole laskettu mahdollista laivatykistöä, jonka kyvystä maa-ammuntoihin oli saatu viitteitä.

Hyökkäysvaunujen määrän arvioitiin olevan 45 kappaletta T-26 mallia ja 30 kappaletta T-37 amfibiovaunua. Raskaista hyökkäysvaunuista ei toistaiseksi ollut havaintoja. Hyökkäysvaunujen esiintyminen vahvisti päämajan epäilystä siitä, että hyökkäysuhka on kohonnut, mutta vaunujen esiintymisen voi selittää myös sillä, että Neuvostoliittolaisprikaatiin kuului organisesti panssaripataljoona. Huomionarvoinen seikka oli myös voimakas ilmapommitustoiminta Viron puolen tukikohdista käsin.⁵²

Merivoimien esikunnan lähettämässä alustavassa Hangon ryhmän operaatiosuunnitelmassa otetaan kantaa viholliseen silloisen tiedon perusteella. Operaatiosuunnitelmassa vahvistetaan aiempi tieto vihollisesta, mutta tarkennetaan tietoja esimerkiksi tykistön osalta. Tukikohdan sen hetkinen miehitys ei edelleenkään ollut riittävä hyökkäysoperaation suorittamiseksi, mutta merivoimat olivat arvioineet Neuvostoliitolla olleen aluskaluston riittävän tuomaan Hankoon 72 tunnin aikana kaksi divisioonaa vahvistuksia kaikissa olosuhteissa. Joukkojen sen hetkiseksi vahvuudeksi tiedettiin varmasti olevan divisioona jalkaväkeä sekä noin 10 000 miestä rajavartiojoukoissa. Lisäksi pidettiin mahdollisena, että Hangossa saattaisi olla huomattavasti enemmän operaatiokelpoisia joukkoja. Operaatiosuunnitelman liitteenä on tarkempi lista vuokra-alueen joukoista ja varustustöistä. Varustustyöt ovat olleet varsin tarkasti tiedossa, sillä ne olivat lueteltu operaation pääsuunnissa konekivääripesäkkeen tarkkuudella. Liite perustuu 16.3.1941 mennessä saatuihin tietoihin.⁵³

Vihollisen ryhmitys ja joukkojen määrä tarkentui edelleen tiiviinä jatkuneen tiedustelun johdosta ja vuoden 1941 aikana merivoimien esikunnan selvittelyelin oli kyennyt tuottaman piirustukset 70 linnoituslaitteen sijainnista ja osittain niiden ulkonäöstä ja ampumasektoreista.⁵⁴

⁵² Karjaan Sotilasläänin Esikunta n:o 11/50 Op.sal./ 9.1.1941, T 16431/1725, KA.

⁵³ Merivoimien esikunta, yleisesikuntaosasto N:o 566/Ye.2.sal, 23.4.1941, T 16431/1725, KA.

⁵⁴ Merivoimien esikunnan huolto-osaston rakennustoimisto, Hangon vuokra-alueella olevien linnoituslaitteiden piirustuksia, T 17377/2319, KA.

Vuosien 1940 – 1941 tiedustelutietoja ja niistä tehtyjä arvioita vertaillen on havaittavissa uhkakuvan muutosta. Vuoden 1940 arvioissa tukikohtaan koottiin hyökkäysvoimaa ja oletettiin, että sodan syttyessä venäläiset todennäköisesti pyrkivät hyökkäämään tukikohdasta Suomen selustaan. Vuoden 1941 puolella linnoittamisen jatkuessa arviot muuttuivat enemmän siihen suuntaan, että venäläiset saattavat kuitenkin pidättäytyä hyökkäämästä ja enemmänkin aikovat tulla puolustamaan tukikohtaansa sitä vastaan kohdistuvilta hyökkäyksiltä. Vuoden 1941 arvioissa todetaan kuitenkin, että halutessaan venäläiset kykenisivät suorittamaan hyökkäyksen, mutta tukikohdassa olevat joukot eivät siihen yksin riittäisi. Tulevan toiminnan luonteesta ei voitu olla täysin varmoja, sillä tukikohdalla oli mahdollisuus sekä järkevä syy niin hyökkäys- kuin torjuntataisteluun.

Erään mainitsemisen arvoisen uhkakuvan muodostivat myös junakuljetukset itärajalta Hankoniemeen. Neuvostoliitolle oli annettu kauttakululupa junaliikenteelle Hankoon joukkojen huoltoa varten. Sopimuksen mukaan suomalaiset eivät saaneet mennä junaan sisälle tarkastamaan vaunuja, jolloin tarkkaa tietoa kuljetusten sisällöstä ei tiedetty. Sopimuksen mukaa junnissa ei saanut kuljettaa joukkoja ja aseita yhdessä, mutta ilman tarkastusoikeutta asiasta ei saatu varmuutta. Päämaja arvioi erääksi uhkakuvaksi sen, että kauttakuljetukseksi naamioidut junat purkaisivat kyydissä olevat joukot tärkeimmille rautatieliikenteen solmukohdille ja ottaisivat ne haltuun siksi aikaa, kun päähyökkäys itärajalla ja Hangossa alkaisi.⁵⁵

---

⁵⁵ Pääesikunta, Operatiivinen osasto N:o 2325/Op.1, 8.11.1940, T 2856/4, KA. ja jatkosodan historia 1 s. 49. II AK:n komentajalle alistetun jääkäriprikaatin yksi keskeisimmistä tehtävistä oli valmistautua kauttakululiikenteen aiheuttamiin haittoihin. Prikaati määrättiin myös valvomaan kyseistä liikennettä.

3. VARAUTUMISTOIMENPITEET HANGON TUKIKOHTAA VASTAAN

Lähteiden perusteella arviot Neuvostotukikohdan roolista mahdollisessa tulevassa sodassa olivat ristiriitaisia. Joukkojen kokoonpano ja kalusto tukivat ajatusta siitä, että hyökkäys olisi mahdollinen. Samalla tukikohdan runsas linnoittaminen puolsi käsitystä siitä, että vihollinen pyrki vain puolustamaan tukikohtaansa ja jatkaisi toimintaansa laivastotukikohtana. Merivoimien koostamista tiedustelukatsauksista ilmenee hyvin tarkasti tukikohdan joukkojen ja kaluston määrä sekä laatu. Joukoista suuri osa oli taistelujoukkoja ja kalusto hyökkäystoimintaan soveltuvaa. Nämä tiedot lisäsivät huolta siitä, että venäläiset saattaisivat sodan syttyessä hyökätä tukikohdasta käsin sisämaahan. Merivoimat olivat myös hyvin tietoisia tukikohdan linnoitustöistä. Linnoittaminen oli ollut aktiivista koko välirauhan ajan ja vaikutti siltä, että sen tavoitteena oli tukikohdan puolustus.⁵⁶ Tämä johti siihen, että oli varauduttava joka tapauksessa tehokkaaseen puolustustaisteluun hyökkäyksen torjumiseksi samalla, kun oli tehtävä suunnitelmia ja valmisteluita vahvasti linnoitetun tukikohdan valtaamiseksi. Alusta asti oli selvää, että tukikohdan valtaaminen vaatisi runsaasti iskukykyisiä voimia sekä kaikkien puolustushaarojen yhteistyötä.

Itämeren käytettävyydellä oli Saksalle suuri merkitys. Saksa tarvitsi vapaan kuljetustien Ruotsin rautamalmille ja huoltokuljetuksille Norjassa sijainneille joukoille. Itämeri tarjosi myös erinomaisen koulutus- ja testausalueen Saksan sukellusveneille. Rautamalmin kuljetukset Ruotsista olivat elintärkeässä osassa Saksan sotateollisuudelle, joten vapaa laivakuljetus oli taattava Itämeren alueella.⁵⁷ Saksalla olisi toki ollut mahdollisuus kuljettaa rautamalmia myös Narvikin sataman kautta, mutta se oli huomattavasti riskialttiimpi merireitti, sillä Englanti ylivoimaisine laivastoineen sijaitsi reitin välittömässä läheisyydessä.

Merivoimat halusi päästä eroon Hangon tukikohdasta, sillä se satoi runsaasti merivoimien joukkoja ja esti Suomen rannikon vapaan käytön merellisissä operaatioissa. Yhteistyö Saksan kanssa oli syventynyt Talvisodan päätyttyä merkittävästi. Suomalaisia upseereja kävi neuvotteluissa Saksassa useaan otteeseen ja Saksan muuttunut asenne Neuvostoliittoa kohtaan nousi selkeästi esiin.⁵⁸

---

⁵⁶ Päämajan tiedusteluosaston katsaukset välirauhan ajalta, 10449/1, KA.

⁵⁷ Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, JATKOSODAN HISTORIA 6, WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva 1994, s. 18.

⁵⁸ Karjalainen, 91.

3.1 Operaatiosuunnitelmat Hangon tukikohtaa vastaan

Merivoimien esikunta käski Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiiviseksi tehtäväksi suunnitella sotatoimet Hangon rintamalla. Tehtävä oli kaksijakoinen. Ensinnäkin Hangon lohkon piti pysyä suojaamaan oma liikekannallepano, eli rauhanajan puolustusvoimien siirtyminen sodanajan valmiuteen ja kokoonpanoon sekä varautua suorittamaan hyökkäysoperaatio Hangon tukikohtaan heti sodan alettua ja valtaamaan se. Tehtävään oli käytettävissä myöhemmin perustettavan Hangon ryhmän päävoimat, eli 17. divisioona, 4. Rannikkoprikaati.⁵⁹

Toisena toimintavaihtoehtona oli puolustuksellinen taistelu pääpuolustusasemassa, jota kutsuttiin myöhemmin Harparskog-linjaksi. Mantereen pääpuolustuslinjan lisäksi saaristoon niin pohjois- kuin eteläpuolellekin oli rakennettu vahva, vaikkakin keskeneräinen puolustuslinja. Ne koostuivat kuitenkin lähinnä kenttälannoitteista ja avonaisista, betonivalmisteisista konekivääri- ja panssarintorjuntatykkien asemista.⁶⁰

Merivoimien esikunta sai 21.9.1940 päämajalta käskyn tehdä tarkka suunnitelma valtausoperaatiosta Hangon tukikohtaan. Suunnitelman oli erityisesti huomioitava vihollisen määrä ja laatu, maastoon tiedustelu sekä tekniset järjestelyt. Käskyssä painotettiin, että kaikki mahdolliset asiat oli otettava huomioon tappioiden alentamiseksi oikeaan suhteeseen.⁶¹ ”Oikea suhde” tarkoittanee, että tappioita saisi tulla, mutta ei suhteessa liikaa saavutettuun hyötyyn nähden.

Syyskuussa 1940 Karjaan sotilaslääni esitteli valmistamansa suunnitelman merivoimien komentajalle. Merivoimien esikunnan vaatimien tarkennusten jälkeen suunnitelma valmistui tammikuussa 1941. Suunnitelmana oli miehittää pääpuolustuslinja vain niin vähällä miesmäärällä, kuin se oli mahdollista ja suunnata sodanajan päävoimat eli 17. divisioona ja 4. Rannikkoprikaati hyökkäystoimintaan. Operaation ajankohdaksi esitettiin talvea, jolloin Hankoniemen sivustoihin hyökkääminen kävisi helpommin sekä meriliikenne Hangon ja Suomenlahden etelärannan satamiin olisi estettävissä huomattavasti helpommin oman laivaston toimesta. Jää helpottaisi myös ilmavoimien toimintaa, sillä tilapäisiä lentokenttiä voitaisiin rakentaa meren ja järvien jälle Hankoniemen läheisyyteen.⁶²

⁵⁹ Lappalainen 1987, s. 38–40.

⁶⁰ Lehtonen, Yrjö: Hangon Ryhmä 1940–1941. Teoksessa Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredric: *Hanko toisessa maailmansodassa*, Edita Prima oy, Helsinki 2011, s. 63–65.

⁶¹ Puolustusvoimain pääesikunta, Op-os, N:o 685/Op.2/40.sal, 21.11.1940. T2859/1, KA.

⁶² Karjaan Sotilasläänin Esikunta n:o 11/50 Op.sal./ 9.1.1941, T 16431/1725, KA.

Operaatio oli suunniteltu neljävaiheiseksi. Ensimmäisessä vaiheessa otettaisiin haltuun etumaasto, joihin kuului Bromarvissa Horsön saariryhmä, Prästkullassa Öbyn niemi, Snappertunnassa Danskog ja Elgö sekä kannaksen alueella Vitträskin maasto vuokra-alueen rajalle asti ja mahdollisesti Koverhar. Toisessa vaiheessa vallattaisiin Bengtsåran saariryhmä keskitetyllä hyökkäyksellä Rilaxin, Nitlaxin ja Öbyn suunnilta. Kolmannessa ja ratkaisevassa vaiheessa päähyökkäys suoritettaisiin pohjoisesta Byön – Bengtsår – Öbyn – Lappohjan tasalta. Samaan aikaan suoritettaisiin harhauttava ja samalla sitova hyökkäys Danskog - Elgö suunnalla. Neljänneksi vaiheeksi operaatioissa mainitaan vuokra-alueen puhdistus eli syntyneiden mottien valtaus.⁶³ Kuva liitteessä 7.

Operaatiota oli tukemassa 33 järeää tai raskasta tykkiä ja 36 (KTR 8) kevyttä kenttätykkiä. Lisätarve-esityksessä mainittiin tarvittavaksi yksi järeä ja kaksi raskasta patteristoa sekä mitauspatteri. Tykistön keskitetyssä käytössä tarkoituksena oli päästä tuhoavaan vaikutukseen. Ampumatarvikemääriä arvioitaessa esitettiin, että järeä ja raskas tykistö tarvitsee 15 – 20 tulliannosta ja kevyempi tykistö pärjäisi hieman vähemmällä määrällä. Laivaston merkitys hyökkäyksen onnistumisen kannalta oli suuri. Sen oli tarkoitus estää meriliikenne Hangon tukikohtaan sekä antaa tulitukea panssarilaivojen ja tykkiveneiden tulella. Ilmavoimat tukisivat taistelua hävittäjäsuojalla, tulenjohtolla tiedustelulla sekä häiritsemällä meriyhteyksiä.⁶⁴

Suunnitelma piti sisällään mietinnän panssaripataljoonan käytöstä hyökkäyksessä. Suunnitelmassa arveltiin, että panssaripataljoonalla saattaisi olla oikein käytettynä ratkaiseva merkitys operaation onnistumisen kannalta, mutta sen käyttöä ei ollut sidottu suunnitelmassa mihinkään vaiheeseen. Ajatuksena oli, että panssaripataljoonaa voitaisiin käyttää läpimurron tapahduttua, jolloin päästäisiin nopeasti puolustajan syvyyteen tai toisena vaihtoehtona sitä voisi käyttää nopeana panssarintorjunta tykistönä. Hangon ryhmän jalkaväestä pääasemassa olisi hyökkäyksen alkaessa noin 4 – 5 pataljoonaa ja heti käytettävässä, vapaassa reservissä saman verran miehiä. Nähtiin, että ratkaisevaa ei ollut pataljoonien määrä vaan miesten koulutustaso. Operaation kestoksi arvioitiin noin kaksi viikkoa.⁶⁵

Suunnitelmassa esitettiin, että operaatiota varten saataisiin käyttöön yksi jalkaväkirykmentti lisää. Sen saamisella varmistettaisiin välittömän hyökkäysvaiheesta toiseen siirtyminen ja alkumenestyksen hyväksikäyttö. Pioneeritoiminnan osalta Hangon ryhmällä oli käytössä yksi

⁶³ Karjaan Sotilasläänin Esikunta n:o 11/50 Op.sal./ 9.1.1941, T 16431/1725, KA.

⁶⁴ Sama

⁶⁵ Sama ja Lappalainen 1987, s. 42.

pioneeripataljoona, joka ei tulisi riittämään. Olemassa oleva pioneeripataljoona oli perustettava muiden aselajien joukoista. Lisäksi tarvittiin yksi pataljoona koulutettuja pioneereja tehtäväänään sulutusten ja esteiden raivaus, eli liikkeen edistäminen, pikasulutusten rakentaminen hyökkäyksen edetessä sekä osallistua linnoitusten valtauksen erikoisvälineillään. Viestijoukkojen tilanne oli hyvä, eikä niitä tarvittaisi lisää, mutta lääkintähuoltoa olisi lisättävä yhdellä kenttäsairaalalla Perniöön.⁶⁶

Keväällä 1941 tehdyssä tilanearviossa todettiin, että Neuvostoliitolla on mahdollisuus tuoda ilma- ja merikuljetteisesti noin kaksi divisioonaa Tallinnasta Hankoon 72 tunnin sisällä. Tästä syystä tukikohdan haltuunotto olisi erittäin tärkeää, jotta vihollinen ei pystyisi avaamaan uutta rintamaa selustaan. Sotatoimea johtamaan suunniteltiin päämajaa, jolle alistettaisiin Karjaan sotilasläänin joukot sekä Lounais-suomen alueella perustettava heikennetty divisioona. Tämä järjestely johtui siitä, ettei operaatiota pidetty mahdollisena suorittaa pelkästään Karjaan sotilasläänin joukoilla, vaan oli tarvetta suuremmalle joukolle. Koko organisaatio toimisi suoraan ylipäällikön alaisuudessa.⁶⁷

Pääsikunta sai hyväksyttäväksi Merivoimien esikunnan tekemän alustavan operaatiosuunnitelman 23.4.1941. Operaatiosuunnitelma oli osiltaan tarkennus aiemmin keväällä Karjaan sotilaslääniä tehtyyn operaatiosuunnitelmaan vuokra-alueen valtaamiseksi. Suunnitelmassa esitettiin toiminnan aloittamista heti sodan syttymisen jälkeen, jolloin päästäisiin eroon erillisestä rintamasta nopeasti ja joukot vapautuisivat muuhun käyttöön. Arvio pohjasi myös siihen, tukikohdan linnoitteet olivat vahvat, mutta ne eivät olleet vielä täysin valmiita.⁶⁸

Hangon ryhmän operaatiosuunnitelmassa todettiin, että talvi olisi edullisin aika suorittaa hyökkäys, jolloin vesistöistä olisi vähiten haittaa omalle toiminnalle, mutta ilmeisesti sodan aloitusajankohta oli jo tuossa vaiheessa arvioitu olevan kesä. Suunnitelma oli aiemmin ollut nelivaiheinen, mutta uudessa operaatiosuunnitelmassa oli viisi vaihetta. Vaiheet olivat muutoin samankaltaisia, mutta omaksi uudeksi vaiheekseen oli tullut taistelu vihollisen pääaseman valtaamiseksi. Hyökkäys pääasemaa vastaan suoritettaisiin samanaikaisella hyökkäyksellä pohjoisesta, lännestä ja lounaasta. Aiemmassa suunnitelmassa se oli huomioitu läpimurrossa ja viimeisen vaiheen mottien valtaamisella. Uudessa operaatiosuunnitelmassa läpimurron jälkeen oli suunniteltu työnnyttävän panssarien tukemana Hangon lentokentälle ja satamaan. Joukkojen lisätarpeiden suhteen ei uudessa suunnitelmassa ollut muutoksia, joskin koulutuk-

⁶⁶ Karjaan Sotilasläänin Esikunta n:o 11/50 Op.sal./ 9.1.1941, T 16431/1725, KA. ja Lappalainen 1987, s. 42.

⁶⁷ Sama

⁶⁸ Manninen 1994, s. 152–156.

sen ja erikoismateriaalin merkitystä korostettiin voimakkaasti. Tykistön tulenkäyttö oli huomioitava kaikessa toiminnassa ja sen merkitystä korostettiin. Laivaston tehtäväksi jäi sulkea tukikohta meren suunnasta. Se tapahtuisi miinoitteilla ja sukellusveneiden tulenkäytöllä. Maarintaman taistelua tukemaan oli varauduttava käyttämällä panssarilaivojen tykistötulta. Suunnitelma sisältää erillisen liitteen laivaston käytöstä, mutta se ei ole arkistosta löydettävissä.⁶⁹

3.2 Saksan yhteistyön vaikutus suunnitteluun Hangon tukikohtaa vastaan

Itämeren vapaa käyttö oli Saksan merivoimille erittäin tärkeää. Operaatio Barbarossaan liittyen Saksa suunnitteli huoltavansa Baltiassa etenevät joukot itämeren kautta. Tästä syystä joutuksen Saksan mielenkiinto kasvoi jälleen Hangon tukikohtaa vastaan kevästä 1941. Operaatio Barbarossan suunnittelussa oli Suomen armeijalle varattu tiettyjä tehtäviä ja yksi niistä oli Hangon valtaus. Tammikuussa 1941 Kenraaliluutnantti Axel Erik Heinrichsin vieraillessa Saksassa Suomi sai ensimmäistä kertaa vihiä Tulevasta operaatiosta Neuvostoliittoa vastaan. Samalla vierailulla Heinrichs ilmoitti saksalaisille Hangon tukikohdan valtaamisen olevan suomalaisille ensisijainen operaatio, mutta Suomi tarvitsee Saksan tukea Hangon valtauksessa. Suomi käyttäisi valtaukseseen kahta divisioonaa, mutta Saksan tukea tarvittaisiin suojaamaan piiritystykiä Stuka-syöksypommittajilla ja hävittäjillä. Samassa yhteydessä Saksa voisi miehittää Ahvenanmaan, jota se voisi käyttää koneiden tukialueena niiden toimiessa Hankoa vastaan. Samalla se antaisi muodollisen aiheen liikekannallepanoa varten.⁷⁰

Seuraavan kerran Hangon kysymys tuli Suomen ja Saksan välillä esiin niin sanotuissa Salzburgin neuvotteluissa 25.5.1941. Neuvotteluissa Saksa tunnusteli Suomen halua osallistua Saksan rinnalla sotilaalliseen välienselvittelyyn Neuvostoliittoa vastaan. Itämeren tilanteesta neuvotteluissa todettiin, että Itämeren alueella on saatava mahdollisimman nopeasti normaalit meriyhteydet toimintaan. Tämä oli asetettu operatiiviseksi päämääräksi ja se oli myös Suomen kanta tähän asiaan. Käytännössä se tarkoitti punalippuisen laivaston nopeaa sulkemista Suomenlahden pohjukkaan ja Hangon tukikohdan valtaamista tai ainakin tehokasta eristämistä.⁷¹

⁶⁹ Meriv.E:n Yleisesikuntaosasto n:o 566/ Ye.2.sal./ 23.4.1941, T 16431/1725, KA.

⁷⁰ Manninen 1994, s. 152–156.

⁷¹ Manninen, Ohto: *Meriaseveljeyden synty*, esitelmä Suomen Sotahistorialliselle seuralle 6.4.2011, <http://www.sshs.fi/binary/file/-/id/17/fid/202/>, viitattu 3.4.2013, s. 2. Alkuperäislähde Sundman.

Hangon valtauksesta ei neuvotteluissa sen enempää keskusteltu, mutta Heinrichs esitti, että mahdollisessa sotatilassa Hangon valtauksen voisi suorittaa Saksan joukot. Perusteeksi Heinrichs esitti sen, että se vapauttaisi kaksi suomalaista divisioonaa päähyökkäyssuuntaan itään. Kenraali Alfred Jodl totesi, että Hangon tukikohta vaikuttaisi olevan enemmän suunnattu heittä vastaan, kuin Suomea. Hän oli kuitenkin tässä vaiheessa sitä mieltä, että Hanko voitaisiin toistaiseksi pitää saarrettuna. Suomen voimat riittäisivät tähän hienosti, mutta tukikohdan pommitukset tulisivat kyseeseen, mutta vasta myöhemmin. Jodl totesi kuitenkin sen, että hyökkäyksen suorittavien joukkojen suorituskyky ja kalusto tulisi ottaa huomioon operaation valmistelussa. Neuvotteluissa toukokuussa 1941 oli käynyt ilmeiseksi, ettei Saksa aio toistaiseksi ryhtyä toimenpiteisiin Hangon tukikohdan valtaamiseksi.⁷²

Oslon läheisyyteen sijoitetun Saksalaisen 163. Divisioonan komentaja Kenraali Erwin Engelbrecht vieraili Suomen armeijan päämajassa 18.–19.6.1941. Hän herätti hämmästyttä ilmoittamalla yksioikoisesti olevansa se kenraali, joka valloittaisi Hangon, mikäli sota puhkeaa. Engelbrecht kävi jopa tutustumassa suomalaisten toimintaan Hangon lohkolla. Ilmeisesti valtausajatusta ei ollut kuitenkaan täysin hylätty, sillä Hangon valtaus oli ollut 163. Divisioonan valmistautumistehtävä, mutta vierailun aikana kävi selväksi, että tarvittiin järeämpää tykistöä sekä toisenlaista pioneerikalustoa mitä 163. Divisioonalla sillä hetkellä oli.⁷³

Delegaation kiikaroidessa venäläisten vahvoja linnoituksia, oltiin täysin yksimielisiä siitä, että yhden divisioonan hyökkäys olisi liian heikko. Tehtävään tarvittiin kahden divisioonan voimat ja runsaasti erikoismateriaalia linnoitusten tuhoamista ja vesistöjen ylitystä varten. Maastontiedustelun aikana Engelbrecht luonnosteli operaatiosuunnitelman Hangon valtaamiseksi. Olihan hän saanut esimieheltään kenraali Nikolaus von Falkenhorstilta ilmoituksen, että hänen joukkojaan tulitaisiin käyttämään Hankoa vastaan. Lähtökohtatilanteessa kenraali sijoittaisi suomalaiset rykmentit siten, että JR 13 olisi Hankoniemen eteläpuolella saaristossa, JR 55 olisi kannaksella ja JR 34 Tenholan saaristossa Hankoniemen pohjoispuolella. Omat joukkonsa hän sijoittaisi siten, että infanterie regiment (IR) 307 tulisi Bromarviin, IR 310 Hankoniemen pohjoiskaistalle ja IR 324 tulisi niemen eteläkaistalle. Suunnitelman mukaan venäläisten vahvasti linnoitettu pääasema sidottaisiin taisteluun ja varsinainen läpimurto tapahtuisi kaksipuoleisella saarroksella molempiin sivustoihin.⁷⁴

⁷² Sama, s. 2.

⁷³ Karjalainen, s. 91–92 ja Lappalainen 1987, s. 52–55.

⁷⁴ Jokipii 1987, s. 393 – 395.

Saksalaisten jättäytyminen pois Hangon valtaamisesta johtui suomalaisten passiivisuudesta operaatiota kohtaan sekä siitä, että myös saksalaisia arvelutti hyökkäys näin vahvaa linnoitusta vastaan. 163. Divisioonalle ei ollut tehtävään tarvittavaa linnoitustykistöä, hyökkäysvaunuja, syöksyveneitä tai erikoismateriaaleja.⁷⁵ Divisioona oli tavallinen jalkaväkiyhtymä, jolla ei ollut edes tarvittavaa koulutustaustaa tämän tyyppiseen sodankäyntiin, joten Saksan OKW (Oberkommando der Wehrmacht) käski divisioonan sijoitettavaksi karjalaan jo ennen kuin se saapui määränpäähensä Tornioon.⁷⁶

22.6.1941 päämajan merivoimatoimistossa tehtiin Hangon vuokra-alueen valtaussuunnitelman hahmotelma kartalle. Suunnitelma oli samankaltainen merivoimien tekemän suunnitelman kanssa, mutta Saksalaisten kolmesta rykmentistä koostuva divisioona ottaisi päävastuun hyökkäyksestä ja suomalaisten yksi divisioona toimisi saksalaisten päähyökkäyksen toisena portaana. Saksalaisten oli tarkoitus ensivaiheessa heikentää vihollista ilmapommituksin ja suomalaisten oli tarkoitus tukea hyökkäystä tykistöllä ja häiritä tukikohdan ilmantorjuntaa.⁷⁷

Päaesikunnassa tehtiin siis myös suunnitelma Hangon valtaamiseksi, vaikka tehtävä oli käsketty merivoimien suunniteltavaksi ja toteutettavaksi. Syynä päällekkäiseen suunnitteluprosessiin saattoi olla saksalaisten yllättävä mielenkiinto Hangon valtaukseseen. Operaation hahmottelu päämajan merivoimatoimistossa varmasti myös nopeutti päätöksentekoa, sillä suunnitelman pääpiirteiset suuntaviivat oli heti päämajan tutkittavana.

Hankkeesta kuitenkin luovuttiin, sillä valtausoperaatioon suunniteltu 163. Divisioona siirrettiin Laatokan pohjoispuolelle ja yhdistettiin siellä olevaan voimaryhmään, joka aloittaisi hyökkäyksen itään. Suunnitelmien jatkamisen perusta oli Kenraali Engelbrechtin vierailu sekä yleisesti operaatio Barbarossan alkaminen.⁷⁸

Muutama päivä 163.D:n siirtotiedon jälkeen Päämajajoituspäälliköksi kenraaliluutnantti Akseli Airo ilmoitti merivoimien komentaja Valveelle saksalaisten joukkojen vetäytymisestä asiassa.⁷⁹

⁷⁵ Jokipii 1987, s. 396.

⁷⁶ Jokipii 1987, s. 396 – 397.

⁷⁷ Jokipii 1987, s. 396.

⁷⁸ Lappalainen 1987, s. 68 ja Karjalainen, s. 92–93. Saksalaiset koneet pommittivat hankoa suunnitelman mukaisena päivämääränä, mutta vain siksi, koska ne eivät päässeet pommittamaan ensisijaista kohdetta Vienenmeren sulkua.

⁷⁹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA. s. 81. Karjalainen, 2009, s. 92–93.

Ylipäällikkö ohjeiden mukaisesti aktiivinen toiminta oli rajoitettava vain tykistön käyttöön, jossa myös panssarilaivojen Ilmarisen ja Väinämöisen tulta tulisi käyttää. Asian ymmärtämiseksi merivoimissa päämajan operatiiviselta osastolta oltiin puhelinyhteydessä merivoimien esikuntaan, että asia oli varmasti ymmärretty.⁸⁰

Hangon tukikohdan tilanteen kehittymistä oli seurattu tiiviisti niin merivoimien esikunnassa kuin päämajassakin. Kesäkuun 1941 aikana merivoimien esikunnan mukaan näytti siltä, kuin tukikohta olisi alettu tyhjentämään vähitellen. Merivoimat saivat päämajan luvan aloittaa tykistökeskitykset Hangon satamaan merivoimatoimiston välityksellä 25.6.1941. Suomalaiset ampuivatkin useita keskityksiä Hangon satamaan luvan tultua.⁸¹

Päämaja ilmoitti 2.7.1941, ettei ylipäällikkö nähnyt tarpeelliseksi suorittaa valtausoperaatiota Hankoon. Mannerheim tarkoitti tällä ilmeisesti sitä, että venäläisten oli vetäydyttävä Hangosta ennemmin tai myöhemmin eikä voimien kulutus tukikohta vastaan ollut tarkoituksen mukaista. Päämaja oli asiassa ylipäällikön kanssa samaa mieltä ja yleinen käsitys olikin, että Hangosta vetäytyvää vihollista on turha häiritä sen enempää, sillä on parempi, jos tukikohta saadaan ripeästi tyhjennettyä.⁸²

Lopullinen sinetti operaatiosta luopumiseen painettiin päämajassa, kun merivoimien komentaja sekä 17.D. komentaja kävivät neuvottelemassa Hangon tilanteesta 15.7.1941. Neuvotteluiden lopputuloksena päätettiin irroittaa 17. Divisioonaa Hangon ryhmästä JR. 55:ttä lukuun ottamatta. Vaikkakin tilalle siirrettiin muita merivoimien joukkoja sekä JR 14 III pataljoona, nopealla aikataululla toteutettua hyökkäystä Hankoon ei enää voitu toteuttaa.⁸³

Päämaja lähettikin jo seuraavana päivänä, 16.7. merivoimien komentajalle käskyn 17.D:n irroittamisesta Hangon ryhmästä nopeassa aikataulussa, sillä siirto oli käsketty jo 17.–18.7.1941 toteutettavaksi. Vaikuttaakin siltä, että toimenpidettä oli suunniteltu jo ennalta, sillä divisioonan siirron aikataulu vaikuttaa varsin nopealta.⁸⁴

⁸⁰ PM operatiivisen osaston creed-sanoma n:o 437/Op,2/sal. 2.7.1941. T-15718/6, KA. Karjalainen, s. 93.

⁸¹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA. s.40.

⁸² Päämajan creedsanoma, N:o 237/Op.sal. 2.7.1941, T 15718/6, KA.

⁸³ Karjalainen, 2009, s. 93–94.

⁸⁴ Päämaja Operatiivinen osasto, N:o 500/Op.2./sal. 16.7.1941, KA.

Kaksijakoisuus toiminnan suunnassa näkyy Hangon ryhmän operaatiokäskeyissä. Operaatiokäskeyissä käsketään selvästi puolustuksellisesta tehtävästä, mutta samaan aikaan on jatkettava aktiivisesti iskujoukkokoulutusta ja hyökkäyssodankäyntiä linnoitettuja asemia vastaan.⁸⁵

Hangon valtaus pysyi kuitenkin ajankohtaisen saksalaisten suunnalta. Elokuun lopulla Saksalaiset toivoivat, että suomalaiset ottaisivat Hangon tukikohdan haltuunsa heti, kun Karjalan kannaksella tilanne sen salli. Esityksessä toivottiin, että Kannakselta voitaisiin siirtää raskasta tykistöä tukemaan hyökkäystä, kun se vapautuisi taisteluiden laannuttua. Saksa toivoi, että punalippuinen laivasto saataisiin puristettua Suomenlahden pohjukkaan, eikä se enää voisi toimia Itämeren länsiosissa. Päämaja ilmoitti kuitenkin, että Suomen voimat riitä Hangon valtaukseseen omin voimin, eikä hyökkäyksellä ollut ajan tasalla ollutta suunnitelmaa. Ylipäällikön kielteiselle päätökselle perusteet olivat todellisia, mutta todellisuudessa Suomella ei kuitenkaan tässä vaiheessa enää ollut tarvetta eikä halua toteuttaa hyökkäystä Hankoon. Neuvostoliiton Hangon tukikohdan tilanne oli muuttunut kestävämmäksi ja oli selvää, että se joudutaan evakuoimaan ennen pitkää. Syystä tai toisesta kuitenkin taisteluiden rauhoituttua Kannaksella Hangon ryhmälle siirrettiin IV Armeijakunnasta yksi linnoituspatteri ja kuusi erillistä tykkiä.⁸⁶

Sodan tuomien kokemusten vaikutukset näkyivät kaikessa toiminnassa. Sitä kuvaa hyvin se seikka, että merivoimissa nähtiin paremmaksi siirtää merivoimien esikunta päämajan yhteyteen. Tilannekuvan viiveettömän välittymisen kannalta olisi merivoimien mielestä ollut parempi, jos esikunnat olisivat sijainneet fyysisesti lähempänä toisiaan. Järjestely olisi mahdollistanut määrättyissä sodan vaiheissa yleistilanteen tarkan seurannan ja ylijohdon suunnitelmiin tutustumisen. Valve esitti tämän suuntaista järjestelyä päämajalle, mutta Marsalkka Mannerheim ei tähän syystä tai toisesta tarvetta nähnyt. Esityksen mukaan järjestely olisi ollut tilapäisluontoinen ja ajoittuisi tapauskohtaisesti, eikä suinkaan pysyvä.⁸⁷

⁸⁵ Hangon ryhmä, osasto 2, KD N:o 180/III/II.sal, 26.6.1941 ja Hangon ryhmä, osasto 2, KD N:o 311/III/II.sal, 1.7.1941, T 16431/1727, KA.

⁸⁶ Karjalainen, s. 94.

⁸⁷ Merivoimien esikunta, yleisesikuntaosasto, n:o 435/ye.2.sal, 29.3.1941, T-16431/1723, KA. ja PV Pääesikunta N:o 246/Järj.2.sal, 28.1.1941, T-15718/3, KA.

Neuvotteluissa Saksan ja Suomen välillä Hangon valtaamisesta oli asiaa käsitelty maavoima-asiana ilman, että merivoimien edustusta oli ollut edes paikalla. Syy tähän oli selvä, kyseessä oli kahden suomalaisen jalkaväkidivisioonan käytöstä taistelussa mantereella. Vaakakupissa oli divisioonien käyttö Hangossa tai mikäli Saksa ottaa vastuun Hangon valtauksesta, tulevan sodan päänäyttämöllä Karjalassa. Lisäksi syy merivoimien ohittamiseen neuvotteluissa johtui myös siitä, että operaatio oli suunniteltu toteutettavaksi pääesikunnan johtamana eikä merivoimien.

Valve ei itsekään pitänyt merivoimien esikuntaa oikeana johtoportaana valtaamisessa, ainakaan ilman erillistä maavoimatoimistoa.⁸⁸ Hänen mielestään merivoimilla ei ole riittävää kokemusta tai taitoa suorittaa tämäntyyppistä operaatiota parhaalla mahdollisella tavalla. Hän oli esittänytkin, että operaation toteutuessa johtovastuu olisi päämajalla. Päämajan näkökulmasta merivoimia käytettiin siis Hangon tukikohdan eristämiseen ja hyökkäysoperaation valmisteluun ja miksipä ei, sillä Hanko on maantieteellisesti varsin merellinen ympäristö, mutta hyökkäystoimi olisi ollut enemmän maavoimien osaamisalueella.

Kaiken kaikkiaan Hangon tukikohdan kysymys oli välirauhan aikana ollut erityisen kiinnostava. Vihollisen tukikohta Suomen rajojen sisällä ja erittäin keskeisellä paikalla eteläistä rannatamaa oli omiaan sille, että kaikilla instansseilla oli mielenkiintoa sen poistamiseksi. Tukikohtaa vastaan varautumisen vastuu oli annettu merivoimille, mutta sen maavoimasävytteisen luonteen takia päämajalla oli usein sormensa pelissä, kun suunnitelmia tukikohtaa vastaan tehtiin. Päämaja ohjasi monissa käytännönkin asioissa Karjaan esikuntaa ja Hangon ryhmää merivoimien ohi.

3.3. Laivastojoukkojen käyttö Hangon tukikohtaa vastaan

Tilanteen epävakaisuus alkukesästä 1940 olisi vaatinut merivoimien alusyksiköiltä suurta valmiutta ja liikekannalla oloa, mutta sen toteutus oli haastavaa vallitsevan kriittisten polttoaineiden pulan takia. Itämeri oli suljettu meri eikä polttoainekuljetuksia Atlantilta kyetty suorittamaan. Toukokuussa käskettiin supistamaan polttoaineen kulutusta entisestään ja osa aluksista jouduttiin laittamaan halkolämmitykseen hiilen sijasta. Myös osa pienemmistä aluksista joutui ottamaan lämmityshöyryn viereisiltä tukialuksilta ja käyttösähkön maista. Tästä syystä suurin osa merivoimien aluksista seisoi laiturissa.⁸⁹

⁸⁸ Merivoimien Esikunta, Operatiivinen osasto n:o 985/ Op.2.sal., 16.5.1940. T 2859/1, KA.

⁸⁹ Merivoimien esikunta Järjestelyosasto N:o 926/J 2 sal. 21.5.1940, T 14826/873, KA

Kesälle 1940 suunniteltiin ja päätettiinkin järjestää laivaston harjoituksia, sillä merivoimat saivat käyttöönsä polttoainetta sen verran, että pienimuotoiset harjoitukset olivat mahdollisia. 1.7.1940 alkaen laivasto sai kuluttaa yhteensä 100 tonnia polttoöljyä jaotuksella panssari-laivue 80 t, sukellusvenelaivue 20 t ja vartiolaivue 10t. Kaikkeen toimintaan tuli liittää mahdollisimman paljon koulutusta, joten kulutetusta polttoaineesta otettiin kaikki mahdollinen hyöty irti, kuitenkin painottaen, että polttoöljyä on käytettävä äärimmäisen säästeliäästi.⁹⁰

Muuta alustoimintaa edustivat merenkulkuharjoitukset, väyläajot ja miinojen raivaus, joka suoritettiin halkolämmitteisillä hinaajilla sekä pienillä diesel-moottori aluksilla. Talvisodan kokemusten perusteella merivoimat esitti päämajalle, että merivoimat siirtyisi alueelliseen puolustusjärjestelyyn rannikolla ja se jaettaisiin kolmeen meripuolustusalueeseen Suomenlahdella, Lounaissuomessa sekä Pohjanlahdella. Samalla Merivoimien komentajan johtoporras olisi siirtynyt ainakin osa-aikaisesti päämajaan. Ylipäällikkö ei suostunut esitykseen vaan vahvasti merivoimien uuden rauhanajan kokoonpanon 20.7.1940. Sen mukaan merivoimat koostuivat Merivoimien esikunnasta, rannikkopuolustusjoukoista, laivastovoimista ja merisotakoulusta.⁹¹ Merivoimien kokoonpano liitteessä 3.

Merivoimien komentaja antoi rannikkolaivastolle 27.7.1940 uudet toimintaohjeet kriisitilanteen varalle ja mahdollisen hyökkäyksen torjumiseksi, sen siirtyessä rauhanajan kokoonpanoon. Tämän ohjeen mukaan Rannikkolaivaston tehtävä oli tukea rannikkopuolustusta Ahvenanmaan ja Hangon suunnassa. Lisäksi sen tuli suojata meriyhteydet ja kauppamerenkulku. Miinalaivueen tehtävä oli suorittaa miinoitteiden laskut läntisellä merialueella, kun taas lännessä sen tekisi Erillinen laivue. Moottoritorpedoveneet sijoitettaisiin kokonaisuudessaan Hankoniemen itäpuolelle ja sukellusveneiden toiminta-alue oli pääosin Itämerellä Hangon suun mukaan lukien. Vihollisen pääsy Pohjanlahdelle oli estettävä. Kauppamerenkulkua suojaamaan perustettaisiin erillinen saattolaivue, jonka tehtävä oli suojata kauppalaivoja ulkomeerellä, kun taas Saaristomerellä jäänsärkijälaivue antaisi saattopalvelua ja suojaa lähinnä ilmatorjunnalla. Suomen polttoainetilanne parani syksyllä 1940, jolloin kyettiin aloittamaan pitkään tauolla ollut harjoitustoiminta aluskalustolla.⁹²

⁹⁰ Merivoimien esikunta Järjestelyosasto N:o1079/J 2.sal. 20.6.1940, T14826/873, KA.

⁹¹ Meriupseeriyhdistys: Suomen laivasto 1918–1968 osa 1, Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino, Helsinki 1968, s. 316–317.

⁹² Suomen laivasto 1918–1968 osa 1, s. 318–320.

Alusta asti merivoimien alusten rooli Hangon tilanteessa oli rannikkojoukkoja tukeva. Aluskaluston oli määrä tukea maarintaman sotatoimia sekä eristää Hangon tukikohta mereltä käsin. Syksyllä 1940 päämajan operatiivinen osasto esittää, että Hangon meriyhteydet tulisi katkaista merivoimien alusyksiköillä sodan syttyessä. Operatiivinen osasto esittää, että Hangon meriyhteydet katkaistaisiin lähinnä sukellusveneiden ja moottoritorpedoveneiden käytöllä. Esityksen mukaan moottoritorpedoveneiden vähäisen lukumäärän takia ne tulisi kaikki sijoittaa Suomenlahdelle. Sukellusveneiden käytössä toivottiin siirrettäväksi molemmin puolin Hankoniemeä, kuitenkin siten, että länsipuolelle jäisi 1 – 2 sukellusvenettä käytettäväksi vihollisen eteläisen Itämeren tukikohtia vastaan.⁹³

Lokakuussa 1940 merivoimien esikunta teki esityksen sukellusveneiden käytöstä päämajalle Hangon tukikohtaa vastaan. Esityksen pohjana oli merivoimien esikunnan tekemä uhka-arvio Neuvostoliiton laivaston mahdollisista toimista Suomenlahden sulkemiseksi sodan syttyessä. Tässä arvioissa todettiin, että Neuvostoliitto pyrkinee turvaamaan meriliikenteen Hankoon mahdollisimman tehokkaasti ja miinoittavansa Suomenlahden suun Hangon ja Osmussaaren kohdalta. Miinasulun toteutuessa, sen sisäpuolelle jäisi punalippuinen laivasto kokonaisuudessaan mukaan lukien taistelulaivat, jolloin se kykenisi varsin tehokkaasti suojaamaan meriyhteyksiään Hangon ja emämaanvälillä. Valve pyytää esityksessään lupaa siirtää kaikki sukellusveneet Suomenlahden puolelle, jotta ne kykenisivät mahdollisimman tehokkaasti häiritsemään tai jopa katkaisemaan meriyhteydet Hangon tukikohtaan.⁹⁴ Lupaa kaikkien sukellusveneiden siirtoon ei päämajalta tullut. Mahdollisesti jo tässä vaiheessa päämajassa nähtiin tukikohdan yleisen tilanteen kehittyminen siihen suuntaan, että sen evakuointi saattaisi tulla kysymykseen sodan uhatessa tai sen alkaessa.

Konkreettinen, taisteluihin vaikuttava merkitys laivaston aluksilla olisi siis varsin vähäinen. Se tulisi rajoittumaan omien joukkojen merikuljetuksiin, panssarilaivojen ja tykkiveneiden tulenkäyttöön rannikkojoukkojen johtamana sekä tukikohdan eristämiseen mereltä käsin. Kesällä 1941 laivaston harjoitukset olivat jälleen mahdollisia parantuneen polttoainetilanteen takia ja harjoitukset olivat käsketty järjestää sopiviksi offensiiviseen sodankäyntiin. Vaikutukset tällä Hangon rintamalle oli välilliset, sillä sodan syttyä laivasto pyrki parhaansa mukaan häiritsemään merikuljetuksia Hangon tukikohtaan. Se ei kuitenkaan kovin usein onnistunut, sillä välimatkat Itämerellä ovat varsin lyhyet ja matkat oli tehtävissä varsin odottamattomasti, jolloin niihin ei ehditty reagoida. hankoniemen itäpuolella toimineen moottoritorpedo-

⁹³ Puolustusvoimien pääesikunta, operatiivinen osasto, n:o 621/op. 2./40. sal. 28.10.1940, T-2859/1, KA.

⁹⁴ Merivoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto N:o 1893/Ye.2.sal, 2.10.1940, T 2859/1, KA.

venelaivueen hyökkäysten tulokset jäivät harjoittelusta huolimatta varsin laihoiksi, sillä niiden liikkeet pystyttiin havaitsemaan tukikohdasta käsin ja lentokoneista.

Talvisota oli opettanut yhteistoiminnan tärkeyden aselajien välillä ja tätä osa-aluetta oli väli- rauhan aikana pyritty tehostamaan harjoituksilla. Poikkeuksetta tutkimuksen lähteissä mainitaan, että laivastojoukkojen tehtävä oli tukea rannikkojoukkojen toimintaa. Tämä tukeminen oli konkreettisimmillaan panssarilaivojen ja tykkiveneiden tykistön tulituki rannikkojoukkojen taistelussa ja kuljetusavun järjestämisestä antamalla moottoriveneitä rannikkojoukkojen käyttöön miehistöineen. Väli rauhan aikana useat sotaharjoitukset toteutettiin yhteistoimintaharjoituksina, mutta kuten jo aiemmin mainittiin, maan polttoainetilanne pakotti alukset pysymään satamissa koko 1940 kesän ja syksyn. Tällöin harjoittelu jäi laivaston yksiköiden osalta vain suunnitelman tasalle. Tykistön ampumarajoituksissa aluksista panssarilaivat ottivat osaa tulitoimintaan maamaaleja kohtaan rannikkojoukkojen kanssa. Tulokset olivat rohkeasevia, sillä laivatykistön tulenkäyttö maalle oli ollut hyvin tarkkaa ja nopeaa.⁹⁵ Tästä oli konkreettista hyötyä, sillä alusten raskasta tykistöä käytettiin tehokkaasti sodan aikana Hangon tukikohdan sotilaskohteita vastaan. Yhteistoiminnan kehittäminen oli yksi tärkeimpiä teemoja toiminnan parantamiseksi talvisodan jälkeen, mutta varsin usein tilanneilmoituksissa varsinkin Hiittisten lohkolla ilmoitettiin alusyksiköiden kulkevan alueellaan mitään omista toimistaan ilmoittamatta. Tämä puolestaan aiheutti runsaasti turhia hälytyksiä lohkolla. Yhteistoimintaan siis oli pyritty, mutta toimintatavat eivät olleet juurikaan muuttuneet.

Merivoimien aluskalustoa käytettiin puolustusasemien vahventamiseen laskemalla tähysmiinoitteita muutamien tärkeimpien saarilinnoitteiden tuntumaan tukkimaan tärkeitä rannikon suuntaisia väyliä. Nämä miinoitteet muodostivat Padvaön ja Risskärin väyläsulut. Sulutusta varten varattiin Helsingin- ja Turun laivastoasemalta tarvittava kalusto, miinat sekä henkilöstö miinojen laskua varten. Kenttiä varauduttiin käyttämään siten, että niitä voitiin valvoa ja räjäyttää yksitellen.⁹⁶

3.4 Pääpuolustuslinja – puolustuksen selkäranka

Suomalaisten linnoitustyöt uudella itärajalla alkoivat välittömästi talvisodan päättyttyä. Päälinnoituskohteena oli uusi itäraja ja sen Salpa-linjaksi nimetty linnoiteketju. Salpa-linjan eril-

⁹⁵ Havaintoja panssarilaivojen suorittamista maamaali-ammunnoista ajalla 10.12 – 14.12.1940. T 16431/1727, KA.

⁹⁶ Merivoimien esikunta Yleisesikuntaosasto N:o 300/Ye.2.sal./200, 11.3.1941, T 15718/3, KA.

linen linnoituskohde oli Hankoniemi, jossa Neuvostoliiton tukikohta muodosti merkittävän uhan selustan hyökkäykselle. Hangon linnoitustöitä varten merivoimat joutuivat pakkolunastamaan ja vuokraamaan yhteensä noin 13 000 hehtaaria maata vuokra-alueen tuntumasta. Hankoniemen kannaksen ja saariston linnoitus ei ollut varsinaisesti merivoimien operaatio, mutta sen merkitys oli merivoimien suunnitelmien kannalta ensiarvoisen suuri. Lujan linnoitusketjun arvo ulosmitattiin monella eri tavalla. Tärkeimpänä oli se, että se antoi mielenrauhan puolustajille ja luoton siitä, että linnoitteet kestävät taistelun ja hyökkääjä voidaan pysäyttää ketjun avulla. Toiseksi pääpuolustusketjun ollessa hieman varsinaisen rajan takana, siellä kyettiin kouluttamaan joukkoja taistelemaan linnoitettuja asemia vastaan sekä pioneereille erinomaisen paikan harjoitella kantalinnoitteiden rakentamista.

Heti puolustukseen ryhmittymisen jälkeen aloitettiin ensimmäisen varmistuslinjan kenttälinoitustyöt välittömästi vuokra-alueen rajan tuntumaan. Kantalinnoitettu pääpuolustuslinja tulisi sijaitsemaan muutaman kilometrin päähän rajasta. Alueen linnoittaminen tulitaisiin toteuttamaan kantalinnoitteilla, joten merivoimien komentaja pyysi päämajalta tällaisiin töihin perehtynyttä upseeria johtamaan linnoitustöitä. Tehtävään määrättiin Kapteeni Matti Kuumola. Linnoittamisen perusteena oli tilanteesta tehty uhka-arvio, jonka mukaan vuokra-alueen soveltui lähtökohdaksi maahyökkäykselle, joka suuntautuisi maan suurimpiin kaupunkeihin. Tämän takia pääpuolustuslinja valittiin kulkemaan lähelle vuokra-alueen rajaa, jotta siellä ollut vihollinen ei kykenisi laajentamaan aluettaan suurempia joukkoja varten. Perusteellisen maastontiedustelun tuloksena syntyi päätös rakentaa pääpuolustuslinja Vestervik – Bredvik – Långstrand – Storholm – Vitträsk – Harparskog – Skogby – Björnholmen – Odensjö – Skåldö – Baggö. Linja valittiin riittävän kauas vuokra-alueen rajasta, mutta ei liian kauas, jottei tuntuma Venäläisiin katoa. Linjan rakentaminen kauemmas olisi myös lisännyt tuntuvasti sen pituutta ja näin ollen myös kustannuksia. Maastontiedustelun jälkeen oli jo 5.4.1940 valittavissa viisi vaihtoehtoa, minne puolustuslinja oli järkevästi rakennettavissa. Liian lähelle rakennettu linja olisi ollut toisaalta huomattavan altis Venäläisten yllätyshyökkäykselle. Nyt päätetyllä puolustuslinjalla oli pituutta noin 40 kilometriä. Valitulla linjalla yhdistyi edullinen maasto Hankoniemellä sekä puolustuslinjan saumaton jatkuminen Hankoniemen molemmille puolille saaristoon. Hankoniemen kannas katsottiin olevan uhanalaisin suunta ja se linnoitettiin vakinaisilla kantalinnoitteilla. Hangon lohkolle määrättiin työpäälliköksi insinööri Holger Smeds, joka aloitti työn 16.4.1940.⁹⁷ Ensitöikseen hän aloitti valmistelemaan töiden käynnistystä hankkimalla työkoneita, majoitusparakkeja, betonia ja muita tarvittavia materiaaleja.

⁹⁷ Arimo, Reino: *Suomen linnoittamisen historia 1918 – 1944*, Otava, Keuruu 1981, s. 210.

Työt alkoivat betonisien hyökkäysvaunuesteiden rakentamisella, jotka valmistuivatkin jo ennen vuoden loppua.⁹⁸

Betonista valmistetut bunkkerit rakennettiin samoilla piirustuksilla, kuin Salpa-linjallakin. Niitä kehitettiin edelleen talvisodasta saatujen kokemusten perusteella. Useimmiten bunkkereissa oli aukot konekivääreille sekä panssarintorjuntatykille. Linnointuslaitteet pyrittiin rakentamaan siten, että ne kykenivät tulittamaan hyökkävää vihollista sivustasta ja samalla tukemaan toistensa taistelua tulella. Kantalinnointeita pyrittiin rakentamaan myös kallioon, mikäli riittävän ehjää kalliota oli sopivasti tarjolla. Pääsääntöisesti nämä tulivat kyseeseen taaemmillilla linjoilla ja ne sisälsivät suuret majoitustilat sekä yleensä konekivääripesäkkeet. Kalliobunkkerit olivat kestävämpiä ja usein myös halvempia rakentaa kuin betoniset bunkkerit.⁹⁹

Hankoniemen poikki menevä linja oli neljän kilometrin pituinen ja se sai nimekseen Harparskog – linja. Varsinaisten tuliasemien eteen rakennettiin 3 – 4 rivinen, toista metriä korkea kivistä tehty panssarieste sekä panssarikaivanto. Panssariesteen ja pääpuolustuslinjan väliin rakennettiin piikkilankaeste, jota kyettiin tulittamaan konekivääreillä. Piikkilankaesteen etäisyys asemista vaihteli, mutta pääperiaatteena oli se, että esteelle oli pystyttävä heittämään käsikranaatteja. Tämän lisäksi Harparskog – linjalle rakennettiin runsaasti kantalinnointeita tukevia kenttävarustuksia, kuten tuettuja juoksuhautoja. Rakennettujen bunkkereiden suojavaivuudet olivat vertaansa vailla. Niidet tuli kestää 305 mm:n miina- ja panssarikranaatin täysosuma sekä 300kg:n lentopommin osuma. Raudoitettu betoni oli kaikkialta vähintään kaksi metriä paksua ja sen päälle laskettiin paksu kivikerros, joka muurattiin paikalleen laastilla. Parhaimmillaan seinämän paksuudet olivat yli neljä metriä. Bunkkerit olivat myös varustettu taistelukaasuja vastaan ja ne kyettiin pääosiltaan sulkemaan kaasutiiviiksi asetilaa lukuun ottamatta, mutta niissä miesten suojanaamarit voitiin kytkeä bunkkerin suodatusilmajärjestelmään. Haasteena asetiloissa oli ammunnan aikana varsin korkeaksi nouseva melu. Melu heijasteli betoniseinillä kivuliaan kovana, joten seinille ja kattoihin levitettiin ääntä imeviä mattoja vähentämään melua.¹⁰⁰

Arvioidun hyökkäyksen pääpaine suuntautuisi siis Hankoniemen kannakselle, mutta talviaikaan jäätalanteen salliessa tilanne muuttuisi täysin. Jäätalven aikana vihollinen pystyisi hyödyntämään jäätä hyökkäyksessä pääaseman sivustoihin. Merivoimien komentaja käski Kar-

⁹⁸ Kuumola, Matti: Hangon ryhmän historiikki, , koonnut luutnantti Nikulainen 1942, T22005/1, KA.

⁹⁹ Silvast 1998, s.80.

¹⁰⁰ Uitto, Antero: Suomalaisten linnointeet Hankoniemellä, *Hanko toisessa maailmansodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos 2011, s. 80–87.

jaan sotilasläänin aloittaa saariston linnoitustyöt Bromarvin ja Snappertunan linnakkeistoissa varsin yksityiskohtaisesti ja arvioi varojen toistaiseksi riittävän vuoden loppuun saakka, jonka jälkeen varoja suunnattaisiin tarpeen mukaan lisää¹⁰¹. Harparskog – linjan molemmille sivustoille saaristoon suunniteltiin rakennettavaksi vahvat linnoitteet, mutta niiden rakentamisen aloitus viivästyi ja kunnolla rakentamisen alkuun päästiin vasta 1941 vuoden alku keväästä. Rakentamisen aloituksen myöhästymisen seurauksena linnoitteet eivät olleet valmiina sodan alkaessa vaan suurin osa linnoitteista oli keskeneräisiä ja vain muutama ehti valmiiksi asti. Pääosin linnoitteet saaristossa olivat avoimia betonisia tykkiasemia.¹⁰²

Hangon puolustuslinjasta oli rakennettava niin kestävä, että sen puolustaminen onnistuisi mahdollisimman pienellä miehistöllä. Tämä johtui siitä, että vihollisen päähyökkäyssuunta tulisi olemaan idästä, jolloin suurin osa maan puolustuskyvystä tarvittaisiin siellä. Linnoitustyö eteni kuitenkin tehokkaasti ja huomattava määrä valmistakin syntyi. Kantalinnotteet tehtiin aina ammattityönä ja kenttälinnotteissa käytettiin reserviläisiä ja varusmiehiä. Kenttälinnotteisiin lukeutui huomattava määrä maa- ja puurakenteisia konekivääri- ja pst-tykkikorsuja, miehistökorsuja, tulenjohto- ja tähystyspaikkoja sekä avoimia pst-tykki- ja konekivääripesäkeitä. Kaikkiin niihin kuului olennaisena osana kattava taistelu- ja yhdyshautojen verkosto sekä piikkilankaesteet ja valelaitteet. pääpuolustuslinjalle rakennettiin myös paljon betonivahvisteisia korsuja, vaikkakin suurin osa niistä rakennettiin niin sanotusta säästöbetonista ja paikallisesta hiekasta ja sorasta, ne voitiin laskea kenttälinnotteiksi.¹⁰³ Iso osa Harparskog-linjan linnoitteista on paikallaan vielä tämäkin päivänä ja ne ovat selvästi erotettavissa maastosta. Hankoniemen katkaiseva panssarikaivanto kivisine esteineen on pääosiltaan vielä jäljellä ja näkyy Hankoon johtavan tien varressa selvästi.

¹⁰¹ Merivoimien esikunta, yleisesikuntatoimisto, n:o 1727/Ye.2.sal, 8.10.1940, T-22005/1. KA.

¹⁰² Uitto, Antero: Suomalaisten linnoitteet Hankoniemellä, *Hanko toisessa maailmansodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos 2011, s. 80–87.

¹⁰³ Uitto, Antero: *Hangon rintama*, esitelmä Suomen Sotahistorialliselle seuralle, www.sshs.fi/binary/file/-/id/31/fid/376/, viitattu 29.3.2013.

4. MERIVOIMIEN JOUKOT HANGON ALUEELLA

Hangon lohko sai puolustuskäskyn merivoimien komentajalta 19.3.1940. Käskyssä Hangon lohko kavennettiin lännestä ulottumaan Hangon läntiselle selälle ja samassa käskyssä Hangon lohkon komentajaksi määrättiin everstiluutnantti Niilo Kesämaa. Entinen Viipurin lohkon esikunta määrättiin muodostumaan Hangon lohkon esikunta. Hangon lohko jaettiin Bromarvin, Prästkullan, Hankoniemen ja Skåldön alalohkoihin.

Hankoniemen tukikohtaa vastaan asetettujen joukkojen määrä jaoteltiin eri miehitysasteilla. Miehitysasteita käytettiin uhka-arvion mukaisesti ja muutokset toteutettiin lisäämällä tai vähentämällä joukkoja. Miehitysasteita oli kolme, joista ensimmäinen oli suojajoukkomiehitys. Tämän muodosti merivoimien rauhan aikainen henkilöstö. Niihin kuuluivat kantahenkilökunta sekä varusmiehet ja vakinaisessa palveluksessa olleet nostomiehet. Mukaan voitiin lukea vielä merivoimille alistetut joukot, kuten merivartiolaitoksen ja merenkulkulaitoksen henkilöstöt. Seuraava taso oli sodanuhkamiehitys, jolloin edellä mainittua joukkoa vahvistettiin harjoituksiin kutsuttavilla suojeluskunnilla. Lisäksi voitiin edelleen lisätä joukkoja kutsumalla reserviläisiä ylimääräisiin harjoituksiin. Viimeisenä tasona oli sodanajan miehitys, jolloin liikekannallepanolla kutsutaan palvelukseen kaikki reserviläiset. Tämä voitiin myös suorittaa kutsumalla koko reservi ylimääräisiin harjoituksiin.¹⁰⁴

Hangon lohkoon kuului alkuvaiheessa talvisodan aikaisia jalkaväkiyksiköitä, jotka vapautuivat Viipurin seudulta. Näitä joukkoja olivat erilliset pataljoonat 18, 19, 20, pataljoona Jussila, kolme konekiväärikomppaniaa sekä viisi patteria.¹⁰⁵ Lyhyen aikaa Hangon lohkolla oli myös reservinä erilliset pataljoonat 23, 24 ja kolme erillistä polkupyöräkomppaniaa, mutta ne lomautettiin varsin pian Hankoon siirtymisen jälkeen. Kotiuttamispäätökseen vaikutti myös se seikka, että Venäläisten voiman kasvu Hangossa oli huomattavasti odotettua hitaampaa. Kova jäätalvi käytännössä esti joukkojen tuontia laivoilla Hankoon ja välitön hyökkäysvaara poistui.¹⁰⁶

Keväällä 1940 Hangon lohkolle määrätty erilliset pataljoonat lomautettiin ja tilalle saapui Kymenlaaksosta vajaavahvuinen 23. divisioona. Tämä helpotti Sotilasläänin huutavaa upseeripulaa, johon oli kaivattu täydennystä aiemmin. Divisioona piti sisällään jalkaväkirykmentti

¹⁰⁴ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto N:o 1465/Op.2.sal, 27.7.1940, T 2859/1, KA.

¹⁰⁵ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto, N:o 630/Op.1.sal, 18.3.1940, T-2859/1, KA.

¹⁰⁶ Silvast, 1998, s. 78.

68, rakas patteristo 1 ja kevyt patteristo 23. Patteristot sijoitettiin Tammisaareen ja jalkaväkirykmentti Skogby – Harparskog alueelle. Rykmentti oli tervetullut apu juuri käynnistyneisiin puolustusvalmisteluihin ja se otti osaa alueen kantalinnoitteiden rakentamiseen, vaikkakin eversti Snellman ei ollutkaan tyytyväinen joukon moraalisiin. Hän kirjoitti 4.6.1940 päämajaan ylipäällikölle Divisioonan saapuneen Hangon lohkolle ”demoralisoituneena” ja varsinkin upseerina oli laadultaan arveluttavan epätasaista. Hän kirjoittaa, ettei voi luottaa tällaiseen joukkoon ja pelkää upseereiden velvollisuudentunnon jälleenherättämiseen on jouduttu käyttämään poikkeuksellisia toimenpiteitä. Näistä toimenpiteistä antavat vihjeitä Karjaan esikunnan antamat toimintaohjeet, joissa mainitaan useaan otteeseen erikseen upseereilta odotettavaa suoritusmotiivia sekä velvoitteita, joihin heidän tulee kyetä. Toimintaohjeessa 1a Upseereille käsketään annettavaksi upseerikasvatusta ja kouluttajakoulutusta. Myöhemmissä toimintaohjeissa upseereiden toimintaan annetaan seikkaperäistä ohjeistusta ja heidän poistumistaan majoitus- tai leirintäalueilta ohjeistetaan tarkasti.¹⁰⁷

Hän esittää huolensa myös joukkoihin siirretyn, omien sanojensa mukaan, *laadultaan hyvän täydennysmiehistön uskomisen sangen epäilyttävien johtajien ja kouluttajien käsiin*. Snellman oli aiemmin pyytänyt lisää aktiivipalveluksessa olevia upseereita joukkoihinsa ja toivoi tässä kirjelmässä pyyntöön vastaamista pikaisesti.¹⁰⁸ Tapahtuiko näin, ei selviä, mutta ainakaan vastaavanlaiseen murheeseen ei ole otettu kantaa tämän kirjeen jälkeen. Voidaan siis olettaa, että tilanne oli muuttunut paremmaksi ja ”poikkeukselliset toimenpiteet” sekä lisääntynyt aktiivupseerien määrä oli muuttanut tilannetta parempaan päin. Arkistolähteistä ei ole näiden merkintöjen jälkeen enää mainintoja edellä mainitusta asiasta.

Talvisodan jälkeen kesällä 1940 puolustusvoimissa suoritettiin laaja joukkojen uudelleen organisointi, jossa maa jaettiin kolmeentoista sotilasläänin. Päämajan käsky valtakunnan jaosta 16 sotilasläänin annettiin 28.5.1940 ja Hangon alueen vastuun otti Karjaan sotilasläänin. Karjaan sotilasläänin komentajaksi määrättiin Eversti Aarne Snellman, joka oli samalla Karjaan sotilasläänin perustamisvastuulla olevan 17. Divisioonan komentaja.¹⁰⁹ Tosin Karjaan sotilasläänin oli ollut olemassa jo 29.4.1940 käskettyä suorittamaan erityistehtävää Hangon vuokra-alueen takia. Tällöin Karjaan sotilasläänin oli vielä alistettu suoraan päämajalle alistetuksi. Alistus merivoimille tapahtui päämajan käskettyä merivoimille uuden kokoonpanon 20.7.1940.

¹⁰⁷ Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivisen toimisto 1940 sisältämät toimintaohjeet Karjaan sotilasläänin suoajoukoille, Perus 7554/6, KA.

¹⁰⁸ Karjaan sotilasläänin esikunta, K.D. n:o 178/III740 sal, 4.6.1940, T-22005/2, KA.

¹⁰⁹ Päämaja N:o 1662/40.lärj.I.sal. 28.5.1940, Perus 7554/3, KA.

Päämajan 13.6.1940 antaman käskyn mukaan maavoimien divisioonat hajoitettiin ja tilalle perustettiin uudet prikaatit. 13. Prikaati¹¹⁰ muodostamisesta käskettiin 7.8.1940, joka koostui tavisodan aikaisesta ruotsinkielisestä jalkaväkirykmentti 9:stä, jalkaväkirykmentti 10:n osista, jalkaväkirykmentti 8:sta sekä III/JR 62, joka hajoitettiin ja sijoitettiin prikaatin pataljooniin täydennyksiksi. 13. Prikaati sijoitettiin Tammisaareen Dragsvikin kasarmialueelle. Siirtyminen uuteen kokoonpanoon toimeenpantiin 1.7.1940.¹¹¹ Samalla päivämäärällä merivoimien esikunta antoi esikäskyn Hangon ryhmän (HR) perustamisesta, muodostuisi sodan aikana Karjaan sotilasläänin perustalle. Hangon ryhmään tulisi kuulumaan ainakin 17. Divisioona ja 4. Rannikkoprikaati, alueelliset ilmatorjuntajoukot ja ylipäällikön käskyllä liitettävät muut joukot. Hangon ryhmää komentaisi Karjaan sotilasläänin komentaja eversti Snellman.¹¹²

Merivoiminen siirtyessä rykmenttiorganisaatioon 1. syyskuuta 1940 Hangon lohkoista tuli rannikkotykistörykmentti 4, jonka nimi myöhemmin muutettiin Raaseporin rannikkotykistörykmentiksi. Raaseporin rannikkotykistörykmenttiin kuului kolme linnakkeistoa, joiden esikunnat sijaitsivat Jomalvikissa, Bromarvissa ja Hiittisissä. Rykmentin päälinnake oli luonnollisesti Örö, jossa oli kaksi 305 mm:n Obuhov tykkiä sekä neljä 152 millin Canet-tykkiä. Linnakkeiden lisäksi rykmenttiin kuului kuusi patteria, joilla oli 21 järeää tai raskasta tykkiä sekä yhdeksän kävyttä patteria, jolla oli 1 - 4 tykkiä per patteri.¹¹³

4.1. Hangon ryhmän muodostuminen

Kesäkuussa 1941 alkoi tapahtua, kun sodan uhka alkoi kasvaa ilmeiseksi. Rannikkotykistön reserviläiset kutsuttiin palvelukseen ja Raaseporin rannikkotykistörykmentti muuttui 4. Rannikkoprikaatiksi, jonka komentajaksi määrättiin Everstilutnantti Niilo Kesämaa. Hangon alueelle keskitettiin lisää joukkoja ja heinäkuussa 1941 Hankoon saapui Jalkaväkirykmentti 34 ja pääkaupunkiseudulta koottu ruotsinkielinen Jalkaväkirykmentti 55.

17. Divisioona sai vahvistuksia, kun siihen liitettiin Kevytosasto 19. Kenttätykistörykmentti 8. Pioneeripataljoona 32 ja Viestipataljoona 34. Lisäksi Karjaan sotilasläänin 13. Prikaatin nimi muuttui Jalkaväkirykmentti 13. Suurimmillaan heinäkuussa 1941 suomalaisten joukkojen

¹¹⁰ Kokoonpano liitteessä 3.

¹¹¹ Hangon ryhmän historiikki, koonnut luutnantti Nikulainen 1942, T-22005/1, KA. ja Päämaja, N:o 1810/40.järj.I.sal. 13.6.1940, Perus 7554/3, KA.

¹¹² Merivoimien esikunta Yleisesikuntaosasto N:o 959/Ye.2.sal. 13.6.1941, T 22005/1, KA.

¹¹³ Silvast 1998, s. 87–90.

vahvuus oli 18 066 miestä, mutta myöhemmin tehtyjen uudelleenjärjestelyiden ansiosta vahvuus laski noin 14 000 mieheen.¹¹⁴

13.6.1941 merivoimien esikäskyllä Hangon operaatioalueelle muodostetaan sinne keskitettävistä joukoista sodanuhkavaiheessa Hangon ryhmä. Ryhmä tulisi olemaan suoraan merivoimille alistettu ja sen komentajaksi määrättiin Karjaan sotilasläänin komentaja eversti Snellman, joka toimisi sodan aikana 17. Divisioonan komentajana. Hangon ryhmän joukot koostuivat 17. Divisioonasta, 4. Rannikkoprikaatista, alueellisista ilmatorjuntajoukoista sekä ylipäällikön erikseen käskemistä muista joukoista. Hangon ryhmän esikunta muodostettaisiin yhdistämällä 17. D:n ja 4. Rannikkoprikaatin esikunnat. Näistä muodostettaisiin laajennettu divisioonan esikunta. Ryhmän komentopaikaksi määrättiin sodan alkuvaiheessa Pohjan pitäjän Dalkarbyssä.¹¹⁵ Hangon ryhmän komentaja käski ensimmäisessä käskyssään pääpuolustuslinjan yleisen kulun, etuvartioasemat, eteentyönnettyt tukikohdat, alalohkojen jaon sekä niiden joukot ja tehtävät.

Eversti Snellmanin käskyllä Hangon lohko jakautui kuuteen alalohkoon, jotka olivat idässä Inkoon lohko (Ilo), Snappertunan lohko (Snalo), Hankoniemen lohko (Halo), Prästkullan lohko (Kulo), Bromarvin lohko (Brolo) ja läntisimpänä Hiittisten lohko (Hilo). Hangon ryhmän komentaja käski joukot lohkoille seuraavasti:

- Itäiselle Inkoon lohkolle (Ilo) käskettiin Inkoon vartiosto, jonka tehtävänä oli varmistaa lohkonsa rannikko eritysohjeiden mukaisesti. Inkoon vartiosto oli suhteellisen pieni joukko ja kuului 4. Rannikkoprikaatin joukkoihin. Reservinä oli JR 55. pl. III/JR 55.
- Snappertunan lohkon (Snalo) puolustuksesta vastasi 4. Rannikkoprikaatin II Pataljoona ja reservinä toimi JR 55:n III Pataljoona sekä 31. Rajakomppania. Lohkoon kuului Hankoniemen itäpuolinen saaristo ja sen tehtävä oli pitää pääasema, Russarön linnake ja torjuva puolustus etuvartioasemissa sekä edessä olevan saariston varmistaminen.
- Hankoniemen lohko (Halo) ryhmitettiin Eversti Emil Hagelbergin komentama jalkaväkirykmentti 13. Linnoituspataljoona 18. tykkikomppania Jalkaväkirykmentti 34:stä sekä osasto 21. rajakomppaniasta. Tehtävänä oli sitkeä viivytyksen etuvartioasemissa ja eteen työnnettyissä tukikohdissa, jotka oli kyettävä nopeasti vahvistamaan. Valmistautumistehtävänä oli ryhmittä eri käskyllä puolustukseen kyseessä olevalle linjalle. Hankoniemen lohkon reservi oli Jalkaväkirykmentti 55. kolmas pataljoona. Lohko oli

¹¹⁴ Silvast 1998, s. 87–89.

¹¹⁵ Merivoimien esikunta, yleisesikuntaosasto n:o 959/Ye.2.sal, 13.6.1941, T-22005/1, KA.

jaettu kolmeen alalohkoon A, B ja C, jotka jakautuivat vielä sisäisesti kolmeen pienempään osaan A1, A2, A3 ja B1, B2, B3 sekä C1, C2, C3.

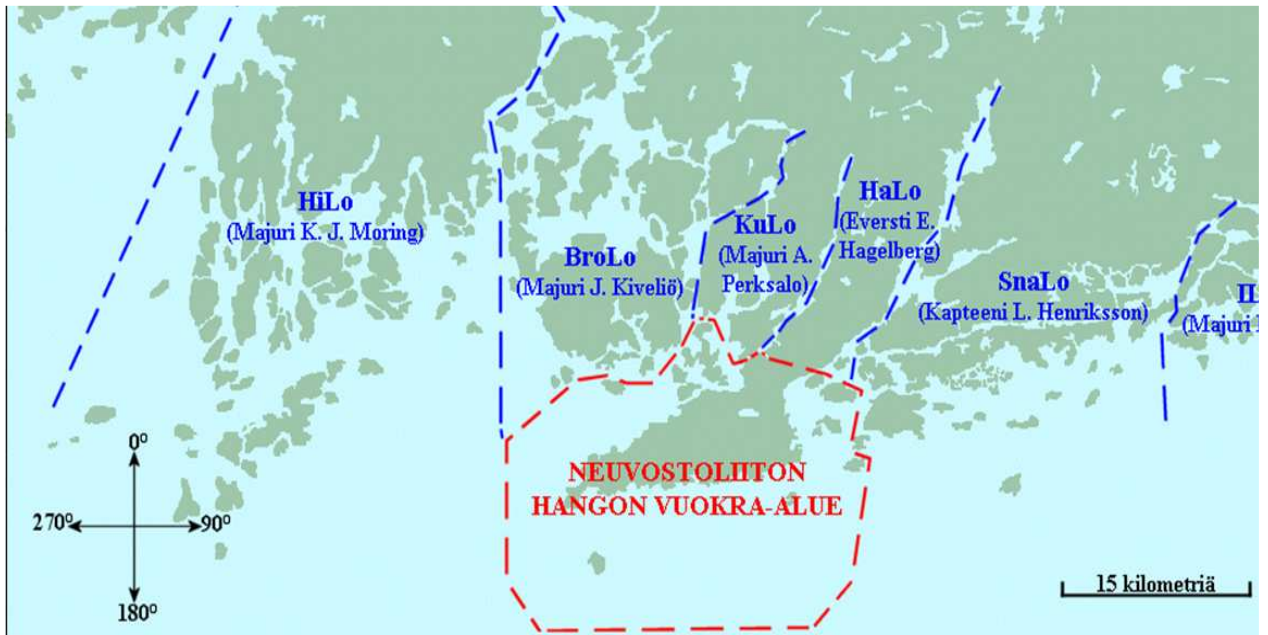
- Prästkullan lohko (Kulo) oli nimensä mukaan puolustamassa Prästkullan niemeä. Lohkolle ryhmitettiin Jalkaväkirykmentti 34. pois lukien III/JR 34. sekä Rajakomppania 21. irroitettu osasto ja 12. Tykkikomppania. Lohkon tehtävä oli torjuva puolustus pääaseman tukemana etuvartiolinjalla Lackisö – Basaböle – Kamsholm – Öbyniemen eteläranta.
- Bromarvin lohkon (Brolo) miehitti 4. Rannikkoprikaatin I Pataljoona, 34:n Jalkaväkirykmentin III Pataljoona sekä 11. Rajakomppania. Lohkon tehtäväksi annettiin torjuva puolustus etuvartiolinjalla pääpuolustuslinjan tukemana sekä edessä olevan saariston varmistus.
- Rintaman läntisin lohko oli Hiittisen lohko (Hilo). Lohkolle ryhmitettiin 4. Rannikkoprikaatin III Pataljoona. Lohkon tehtävä oli torjuva puolustus ja vihollisen merenkulun häiritseminen ympäröivillä vesillä.¹¹⁶

Hangon ryhmän eteentyönneetyt tukikohdat olivat Hankoniemen lohkolla Nästräskin niemeke ja Snappertunan lohkolla Stor Jussarö. Reservit Hangon ryhmän komentaja käski seuraavasti:

- Jalkaväkirykmentti 55. (pl. III/JR 55.) valmistautuu vastahyökkäyksiin Hankoniemen ja Snappertunan lohkoilla.
- Kevytosasto 19. Dragsvik - Snappertuna maastossa valmistautuu desanttitorjuntaan rannikon läheisyydessä Pojovikenin itäpuolella sekä vastahyökkäyksiin lähinnä Salon ja Ilon alueille.
- Vahvennettu 39. Tykkikomppania Österbyssä valmistautuu panssaritorjuntaan lähinnä Hankoniemen lohkolla sekä desanttitorjuntaan.

---

¹¹⁶ Nikulainen Pentti, Saarinen Olavi: Hangon ryhmän muodostaminen ja tehtävät, Hangon ryhmän historiikki, H.R. komentaja käsky n:o 1, 18.6.1941, T-22005/1, KA.

Kuva 2. Lohkojen sijoittuminen maastoon kesällä 1941. (Kuvan lähde: www.hangonrintama.fi)

Tykistö oli jaettu yhteistykistöryhmään ja tukitykistöön. Tukitykistö oli suoraan alistettu kyseiselle lohkolle, kun taas yhteistykistöryhmä oli Hangon ryhmän tykistökomentajan käytössä. Torjunta- ja rannikotykistöissä tehtävissä yhteistykistöryhmän patterit olivat kuitenkin lohkojen komentajien käytössä pois lukien vahvennettu raskas patteristo 2, joka oli Hangon ryhmän (HR) tykistökomentajan käytössä.¹¹⁷ Kaiken kaikkiaan tässä vaiheessa Hangon lohkolle oli sijoitettuna 268 tykkiä ja kranaatinheitintä kaikkiaan 62 eri mallia, joka tarkoittaa noin seitsemää epäsuoraa asetta per rintamakilometri. Huollollisesti tämä kaluston kirjo tuotti varmasti päänvaivaa niin varaosa- kuin ampumatarvikehuollolle. Hangon ryhmän tykistökommentajana toimi everstiluutnantti Kaarlo Rauramo, joka johti myös rannikotykistön operatiivista käyttöä.¹¹⁸

Merivoimat suoritti rajavalvontaa rajanvedon jälkeen aina 30.5.1940 asti, jonka jälkeen vastuu rajan valvonnasta siirtyi Karjaan sotilasläänille. Heinäkuun loppupuolella kapteeniluutnantti Pukkila teki tarkastusmatkan Hangon alueen merivalvonta-asemille ja havaitsi runsaasti puutteita niin varusteissa kuin koulutuksessakin. Monissa tähystyksen kannalta tärkeissä kohteissa ei ollut suoritettu riittävää maastouttamista, eikä suojien rakentamista, vaikka niistä oli huomautettu jo aiemmin. Pukkilan tarkastuksen johdosta merivalvonnan laatu parani

¹¹⁷ Nikulainen Pentti, Saarinen Olavi: Hangon ryhmän muodostaminen ja tehtävät, Hangon ryhmän historiikki, H.R. komentaja käsky n:o 1, 18.6.1941, T-22005/1, KA.

¹¹⁸ Lappalainen 1987, s. 62. Luku pitää sisällään myös pst- ja it-tykit.

ja valvonnan paljastuminen muuttui huomattavasti hankalammaksi. Havaintotorneihin rakennettiin suojat, jotta tähystäjää ei enää voinut nähdä tornista sekä itse tornin silhuetti häivyttiin taustaansa, jolloin niiden havaitseminen muuttui hankalammaksi. Jo talvisodan aikana oli havaittu, että hyvin näkyvät ilma- ja tulenjohtotornit toimivat vihollisen lentokoneiden reittipisteinä, joita seuraamalla voitiin suunnistaa pitkin Suomen rannikkoa.¹¹⁹

Rajan todellinen valvonta alkoi kuitenkin vasta elokuun 1940 jälkeen, jolloin rajavalvonnan vastuun otti Kapteeni Matti Murolen johtama rajamieskomennuskunta. Tätä ennen kanssakäyminen rajan yli oli ollut lähestulkoon vapaata jolloin kalastusta ja luvatonta kauppaa oli käyty rajan yli molempiin suuntiin. Rajavartiosto otti Hangon rajan vastuulleen 1.11.1940. Lappeenrannasta siirrettiin Hankoon Rajavartiosto 2:n esikunta, jossa sen nimeksi tuli Rajavartiosto 1. ja sen komentajaksi nimettiin everstiluutnantti Kaarle Kari. Rajavartiosto 1:een kuului kolme rajavartiokomppaniaa, jotka oli sijoitettu Bromarviin, Hyltaan ja Skåldöhön. Lisäksi Karjaan sotilaslääni alisti rajavartiostolle kolme jalkaväkikomppaniaa ja merivoimat antoi käyttöön 15 apuvenettä miehistöineen. Maarajan valvonnan täydentämiseksi merivartiosto perusti vuokra-alueen ympärille seitsemän merivartioasemaa.¹²⁰ Liikekannallepanon jälkeen Rajavartiosto 1 muuttui Rajapataljoona 1:ksi, jonka komppaniat alistettiin Hangon ryhmän eri lohkoille.¹²¹

4.2. Hangon suunnan joukkojen perustaminen

Hangon suunnalla käytettävien joukkojen liikekannallepanon aikaisen perustamisen suunniteluvastuu oli annettu Karjaan sotilasläänin esikunnalle ja sen alaisuudessa toimiville suojeluskuntapiireille sekä Hangon ryhmälle. Joukkojen perustamisen ja liikekannallepanon järjestämisen toimivuutta varten tehtiin paljon valmistavaa työtä, sillä talvisodan aikana merivoimien joukkojen perustaminen ei ollut onnistunut suunnitelmien mukaan. Kerättyjen sotakokemusten mukaan perustamisen suurin haaste oli sodan ajan lohkojen perustavien runkokaadereiden *suhteeton epäpätevyys*. Eniten haasteita vaikutti olevan suojeluskuntien perustamilla lohkoilla.¹²²

¹¹⁹ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto, N:o 1482/Op.I.sal. 7.8.1940, Perus 7554/3, KA. L-SMEP:n laatima kertomus merivartioasemien tarkastuksesta.

¹²⁰ Puolustusvoimain pääesikunta, N:o 2793/40.järj.1/2/sal. 8.10.1940, T 4192/5, KA. ja Lappalainen 1987, s. 43–45 ja Lehtonen 2011, s.63.

¹²¹ Silvast, 1998. s. 89.

¹²² Pääesikunnan promemoria, operatiivinen osasto, rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemukset 1939 – 1940, T-17749/2, KA.

Perustamissuunnitelmat haluttiin saada toimiviksi, jotta Hangon tukikohdan asettamaan uhkaan ehdittäisiin vastaamaan mahdollisimman nopeasti. Haasteitakin työssä oli, sillä reserviläisten olinpaikkojen selvittäminen ei sodanjälkeisessä Suomessa ollut aina helppoa. Kaikkien reserviläisten osoitetietoja ei ollut saatu vielä jatkosodan alkuunkaan mennessä tietoon ja osasta miehiä ei tiedetty muuta kuin, että he olivat haavoittuneet ja siirretty sotasairaalaan. Osa reserviläisistä oli siis kateissa joista osa oli jopa sairaaloissa menehtyneitä, vaikka olivat vielä sijoitettuna Hangon joukkoihin, mutta näin asia oli vain muutaman miehen kohdalla. Alustavat perustamistaulukot oli saatu valmiiksi Karjaan sotilasläänin toimesta jo heinäkuussa 1940.¹²³

Merivoimien esikunta halusi organisaationsa olevan niin rannikkojoukkojen, kuin laivasto- joukkojen olevan mahdollisimman yhdenmukaiset sodanajan organisaation kanssa. Tällöin liikekannallepano helpottuisi, sillä sodanajan organisaatio saataisiin luotua lisäämällä henkilöstön määrää rauhanajan organisaatioon. Merivoimien talvisodasta saaman kokemuksen mukaan yhtymä, jossa on täysin uusia organisaatio, on huomattavan vaikea saada toimimaan tehokkaasti nopeasti. Uusi organisaatio tarvitsee aikaa, jotta se kykenee toimimaan täydellä teholla. Merivoimien näkökulmasta sen joukot ovat pitkälti suojajoukkoja, joten joukkojen kokoonpanojen muutosta liikekannallepanossa oli vältettävä.¹²⁴ Hangon lohkon perustava ajatus oli ollutkin, että järjestelyt saataisiin vastaamaan sodan ajan tilannetta puolustusjärjestelyiden osalta, jolloin valmiisiin aseisiin lisättäisiin vain elävä voima. Liikekannallepanon ja joukkojen ryhmittämisen suojaksi oli käyttää suojajoukkoja. Suojajoukot muodostuivat merivoimien palveluksessa olevista varusmiesrunkoisista rannikkojoukoista, Rajavartiosto 1:n kolmesta rajajääkärikomppaniasta sekä 13. prikaatista, jotka olivat sijoitettuna Tammisaaren varuskuntaan.¹²⁵

Karjaan sotilasläänin kirjeessä päämajalle kerrotaan, että suojajoukkovaiheessa sotilasläänin rannikkoalue oli jaettu Hiittisten, Bromarvin, Kannaksen, Snappertunan ja Inkoon lohkoihin. Lohkoista kaikki, paitsi Kannaksen lohko oli miehitetty rannikkotyökistön suojajoukoilla. Kaksi reunimmaista lohkoa saivat normaalin puolustustehtävän, mutta kolme keskimmäistä, eli Bromarvin, Kannaksen ja Snappertunan lohkoilla lisätehtävänä miehitettävä ja pidettävä linoitettu pääpuolustuslinja. Kirjeessä todetaan kuitenkin, että tehtävän täyttämiseksi keskuslohkojen 2-vuotisen palvelusajankin lisäksi suojajoukot on hyökkäysuhan ilmetessä välittömästi täydennettävä lähialueiden suojeluskunnilla sekä koko Hangon alueen reservillä. Tämän

¹²³ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto, N:o 1378/Op.2.sal, 11.7.1940, T 16320/1637, KA.

¹²⁴ Merivoimien esikunta, järjestelyosasto, N:o 1067/J.2.sal. 15.6.1940, T-2859/1, KA.

¹²⁵ Lehtonen 2011, s.63.

vahvistuksen jälkeen voitaisiin saada kohtuullinen varmuus siitä, että pääpuolustusasema voidaan pitää, kunnes sotilasläänin liikekannallepano on suoritettu. Kuitenkin korostettiin, että käytössä olevat joukot ovat ehdoton minimi, jolla käsketty suojajoukkotehtävä oli toteutettavissa. Merivoimissa palveli vielä paljon joukkoja, jotka tulnaisiin lomauttamaan piakkoin ja suojajoukkojen määrä laskisi entisestään. Karjaan sotilasläänin esikunnan arvion mukaan Kannaslohkon suojajoukot olivat riittävät, mutta muiden lohkojen miesmäärä oli osittain riittämätön edes suojajoukko tehtävää varten. Suojajoukkojen täydennystä sodanuhan vahvuutta varten olisi kutsuttava palvelukseen koko läänin ruotsinkielinen reservi, sillä suomenkielinen reservi ei yksi riitä.¹²⁶

Siltikään suunniteltu miesvahvuus ei tulisi täyttymään vaan miesvajausta tulisi olemaan määrällisesti noin kaksi jalkaväkipataljoonaa. Kielierot vaikuttavat olleen merkittäviä, sillä ruotsin- tai suomenkielisiä varusmiehiä ei sekoitettu keskenään. Tämä lienee johtunut siitä, että toisen kotimaisen kielen taito oli riittämätön tai olematon tai toiminnan helpottamiseksi pyrittiin säilyttämään yksikielinen joukko. Merivoimien sotakokemuksista tehdyssä koonnoksessa mainitaan kaksikielisyyden aiheuttaneen hankaluuksia niissä joukoissa, joissa esiintyi molempia kieliryhmiä.¹²⁷ Todennäköisesti tästä syystä eri kieliryhmiin kuuluvat joukot haluttiin pitää erillään toisistaan, jotta hankaluuksilta vältyttäisiin. Lisäksi sotilasläänin komentaja eversti Snellman näki, että operatiivisen tehtävän täyttämiseksi Hangon alueelle oli saatava päämajan joukoista kaarirykistä sekä hyökkäysvaunu-osastoja.¹²⁸

Puolustusvoimien liikekannallepano järjestettiin ylimääräisten harjoitusten nimellä. 9.6.1941 ylipäällikkö käski merivoimien aloittaa suoja- ja linnoitusjoukkojen täydentämisestä niin sanottuun sodanuhka vahvuuteen. Seuraavana päivänä aloitettiin päämajan johdolla ensimmäiset liikekannallepanotoimet. Merivoimien täydennys sodanuhkavahvuuteen alkoi 15.6.1941. Merivoimien täydellinen liikekannallepano oli alkava siten, että ensimmäinen liikekannallepanopäivä oli 16.6.1941.¹²⁹

Merivoimien Hangon rintamalle sijoitetut joukot koottiin suojeluskuntapiirin toimesta kunnitain. Reserviläiset kokoontuivat kunnan kokoontumispaikalla, jossa heidät varustettaisiin ja aseistettaisiin ryhmäaseistusta lukuun ottamatta. Tämän jälkeen kootut osastot siirrettäisiin

¹²⁶ Karjaan sotilasläänin esikunta, Karjaan sotilasläänin perustamistaulukko, 3.7.1940, T-2859/1, KA.

¹²⁷ Merivoimien operatiivinen osasto, Rannikopuolustusjoukkojen sotakokemukset T 17794/2, KA. s. 5.

¹²⁸ Karjaan sotilasläänin esikunta, Karjaan sotilasläänin perustamistaulukko, 3.7.1940, T-2859/1, KA.

¹²⁹ Wihtol, Erik, Merivoimien perustamistoimenpiteiden yleiset periaatteet, suoritustapa ja toimintasuunnitelmat kesäkuussa 1941, Sotakorkeakoulu, esitelmä, Helsinki 10.10.1959, s. 4.

suoraan Hangon ryhmän osoittamiin sijoituspaikkoihin, joita olivat Karjaan kauppala, Pohjan kylä ja Fagervik. Osa joukoista siirrettiin suoraan yksiköidensä sijoituspaikolle. Näitä joukkoja olivat kiireisimmin perustettavat joukot, kuten rannikkotykistön linnakkeet, ilmavalvonnan joukot sekä pääpuolustuslinjalle kaavaillut runkojoukot.¹³⁰

Karjaan sotilasläänistä perustettiin merivoimille alistetut 17. Divisioona ja 4. Rannikkoprikaati. 17. Divisioonan perustaminen käskettiin 15.6.1941, mutta olemassa oleva 13. Prikaati oli saanut käskyn täydentämisestä jo 10.6. Suurin osa kaaderirungosta 17. Divisioonaan saatiin 13. Prikaatista. 17. Divisioonan tuli suunnitelmien mukaan olla perustettu ja keskitetty toiminta-alueelle IV-liikekannallepano päivänä, mutta se myöhästyi suunnitelmasta 1,5 vuorokautta.¹³¹ Syynä oli rauhanaikana tehtyjen valmistelujen, kuten reserviläisten osoitteiden puute. joukko-osastoon kuuluva miehistö oli osin evakkotaustaista ja näin ollen osoitetiedoissa oli puutteita, johtuen siitä, ettei kaikilla ollut vielä pysyvää osoitetta.

Merivoimien joukot Hangon suunnalla perustettiin Hangon ryhmällä olleen henkilötäydennyskeskuksen ja sen ruotsinkielisen osan kautta. Tämä keskus alistettiin 22.7.1941 alkaen Karjalan armeijakunnan esikunnan käyttöön, jonka jälkeen merivoimien Hankoon sijoitettavat joukot tuli perustaa päämajan antaman luvan jälkeen aselajien koulutuskeskusten kautta.¹³²

Merivoimien esikunta oli laatinut tarkat suunnitelmat keskityskuljetuksia varten. Ne sisälsivät merivoimille alistetut maavoimien yksiköt sekä omien joukkojen keskityskuljetukset. Maavoimien joukkojen laskettu saapumisaika oli tavallisesti IV tai V liikekannallepanopäivä, mutta esimerkiksi 4. Rannikkoprikaatin osalta se oli täydennyskäskystä vain tunteja, sillä joukot perustettaisiin suoraan keskityspaikoille. Tämä lisäsi joukkojen valmiutta toimia huomattavasti, sillä joukot olivat valmiita siirrettäväksi ensimmäiseen ryhmytykseensä välittömästi perustamisen jälkeen.¹³³

Merivoimien liikekannallepano onnistui rauhallisesti ja joukkojen perustaminen sekä keskitäminen onnistuivat hyvin. Onnistumisen takana oli riittävä suunnittelu sekä jo valmiiksi ollut korkea valmius erityisesti hangon loholla. Kitkattoman toiminnan mahdollisti se seikka, ettei vihollisen toiminta vaikuttanut suoritukseen. 17.6.1941 liikekannallepanon toisena päivänä 4. Rannikkoprikaatin prosentuaalinen valmius Hangon suunnalla oli 60 %. Tämä arvio perustuu

¹³⁰ Tammisaaren suojeluskuntapiirin esikunta, N:o 63/III/Sal. 17, 13.8.1940, Perus 7554/7, KA.

¹³¹ Wihtol, 1959, s. 9.

¹³² Päämaja, järjestelytoimisto, N:o 708/Järj. 3/2./XII. sal. 20.7.1941, T-16431/1728

¹³³ Merivoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto N:o 784/Ye.2.sal. 3.6.1941, T-16431/1728, KA.

Sotakorkeakoulussa pidettyyn kapteeniluutnantti Erik Wihtolin esitelmään sekä merivoimien sotapäiväkirjamerkintään 17.6.1941.¹³⁴ Esitelmän lähteinä on käytetty liikekannallepanossa mukana olleiden henkilöiden haastatteluja, joiden mukaan suoritus onnistui hyvin ja kitkattomasti. Mielialakin oli ollut korkealla ja reservistä kutsutut osoittivat innostusta ja palvelushalua.¹³⁵ Jatkosodan alkaessa 25.6.1941 Hangon ryhmän vahvuus oli suurimmillaan, yhteensä 18 066 miestä, mutta asettui myöhemmin tehtyjen järjestelyjen johdosta 13 000 – 14 000 mieheen.¹³⁶

Hangon osalta korkea valmius liikekannallepanoon näkyi myös huollon järjestelyissä. Puoliympyrän muotoinen rintamalinja sekä syväälle operaatioalueelle ulottuvat vesistöt aiheuttavat huollolle suuria haasteita. Näihin haasteisiin vastattiin välirauhan aikana järjestämällä huollon täydennyspaikkoja ja varastoja runsaasti pitkin rintamalinjaa. Tämä takasi tarvittavan materiaalin saannin rintaman kaikilla osilla, mutta lisäsi tuntuvasti huoltohenkilöstön määrää. Ennen joukkojen perustamista henkilöstö ei riittänyt hoitamaan kaikkia varastoja, vaan osa jouduttiin jättämään maastoon ilman varsinaista hoitajaa, mutta henkilöstöhaaste otettiin huomioon perustettavissa joukoissa. 13. Prikaati koulutti reserviin ylimääräistä huollon reserviä, jolla saataisiin riittävä määrä huoltohenkilöstöä hoitamaan kaikkia varastopaikkoja.¹³⁷

Ruotsinkielisen 55 jalkaväkirykmentin miesvajausta täytettiin Ruotsista saapuvilla vapaaehtoisilla miehillä. Vapaaehtoisilla oli tarkoitus siis tässä vaiheessa täyttää rykmentti määrävahvuiseksi, eikä muodostaa mitään erityistä ruotsalaisista koottua osastoa.¹³⁸ Vapaaehtoisille oli kuitenkin luvattu, että heistä tehdään oma yksikkönsä ja tähän päämaja lopuksi suostuikin, sillä loppujen lopuksi vapaaehtoisten määrä saavutti noin pataljoonaa vastaavan määrän. Vapaaehtoisia saapui myös Tanskasta ja Norjastakin, mutta heidän määränsä oli varsin pieni (31.7.1941 34 miestä)¹³⁹

Laivaston osalta perustaminen oli nopeaa, sillä alukset olivat valmiiksi pitkälti miehitettyjä ja tarvittavat henkilötäydennykset saapuivat perustettavaksi suoraan laivastoasemille Helsinkiin ja Turkuun. Näin ollen laskettiin, että keskitykset laivastojoukkojen osalta olivat valmiina

¹³⁴ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA., s.7.

¹³⁵ Withol, Erik, s. 12.

¹³⁶ Lehtonen 2011, s. 66.

¹³⁷ Karjaan sotilasläänin esikunta, K.D. N:o 405/III/57.sal, 19.3.1941, T-16431/1728, KA.

¹³⁸ Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto N:o 930/Op.2.sal. 26.7.1941, T16431/1727, KA.

¹³⁹ Päämajan vapaaehtoistoimisto N:o 990 1.8.1941, T 15718, KA.

täydennyskäskestä tunneissa ja joissain tapauksissa I tai II liikekannallepanopäivänä. Suurin valmius oli sukellusvenelaivueella sekä moottoritorpedovenelaivueella.¹⁴⁰

Liikekannallepanon yhteydessä merivoimille alistettiin myös merivartiosto. Merivartioston osat jaettiin laivaston ja rannikkoprikaatien kesken täydentämään sodanajan määrävahvuutta. Hangon osalta tämä tarkoitti sitä, että sen 4. Rannikkoprikaati sai esikuntaansa meripoliisiupseeriksi nimetyn Rajavartiosto 1 päällikön ja merivartioston suomenlahden läntisestä piiristä Porkkalan ja Hangon vuokra-alueen väliset viisi merivartioasemaan miehistöineen. Tämän lisäksi 4 Rannikkoprikaatiin liitettiin samasta merivartiopiiristä kymmenen vartiovenettä. Merivartioston Turun-piirin yksiköistä 4 Rannikkoprikaatille alistettiin kaksi vartiolaivaa ja 12 apuvenettä sekä neljä vuokra-alueen länsi ja pohjoispuolella sijainnutta merivartioasemaa.¹⁴¹

Merivoimat esittivät päämajalle 19.7.1941 lupaa muodostaa yhden jalkaväkikataljoona Hangon ryhmän reserviksi. Pyyntöön vastattiin päämajan suunnasta myöntävästi jo seuraavana päivänä.¹⁴² Lisäpataljoonan perustamisella haluttiin taata riittävä reservi liikkuvaa elävää voimaa kiinteiden linnoitusten tukemista varten. Talvisota oli osoittanut, että tällaista elementtiä tarvitaan taistellessa linnoitetussa puolustusasemassa.

4.3 Koulutustoiminta

Merivoimien osuus talvisodan taisteluissa oli suhteellisen pieni. Taistelut painoutuivat maarakajalle Kannakselle, Laatokan etelä- ja pohjoispuolille sekä Pohjois-Suomessa itä-länsi suunnassa rajan yli kulkevien teiden suuntaan. Ilman kokemuksia merivoimatkaan eivät jääneet, sillä erityisesti rannikkotykistö oli saanut runsaasti kokemusta itsenäisestä toiminnasta sekä maavoimien sivustojen suojaamisesta.¹⁴³

Rauhan aikana luotu voimakas rannikkotykistö oli kyennyt suojaamaan Suomenlahden rannikon. Sota oli osoittanut, että haasteita rannikkopuolustuksellakin oli. Rannikkotaisteluiden johtaminen ja aselajien yhteistoiminta oli ollut puutteellista sodan aikana. Laivaston toiminnasta ei saatu juurikaan kokemuksia, sillä jäätalvi esti laivaston käytön sodan aikana. Meriliikenteen suojaamisesta saatiin kuitenkin kokemuksia ja siitä oli todettavissa, että pienellä laivastolla ei kyetä suojaamaan meriliikennettä kokonaan.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Päämaja, operatiivinen osasto, N:o 524/Op.2.sal. 20.7.1941, T-16431/1728, KA.

¹⁴¹ Merivoimien esikunta yleisesikuntaosasto, N:o 260/Ye.2:sal./213, 28.2.1941, T 15718/3, KA.

¹⁴² Päämaja, operatiivinen osasto, N:o 524/Op.2.sal. 20.7.1941, T-16431/1728, KA.

¹⁴³ Jatkosodan historia 1, 1988, s. 116.

¹⁴⁴ Jatkosodan historia 1, 1988, s. 48.

Talvisota opetti suomalaisille paljon taistelusta talvisissa olosuhteissa sekä kanta- ja kenttälinnoitteiden merkityksestä puolustustaistelussa, joka otettiin erityisesti huomioon pääpuolustuslinjan rakentamisessa. Linnoituslaitteita oli rakennettu jo ennen talvisotaa esimerkiksi Mannerheim-linjalle ja rannikkotyökistön linnakkeille, mutta sodan antamien kokemusten perusteella niitä paranneltiin ja vahvistettiin. Sota opetti myös sen, että pelkkä vahvasti linnoitettu puolustuslinja ei riitä pysäyttämään hyökkäystä vaan linnoitteiden lisäksi tarvittiin nopeita iskujoukkoja lyömään murtoon päässeitä vihollisia pois asemista tai rajoittamaan niiden etenemistä. Talvisodan aikana tällaisia joukkoja ei varsinaisesti ollut, vaan iskuosastot otettiin linnoitteiden puolustajista tai reservissä olleista joukoista. Kumpikin vaihtoehto oli huono, sillä tukikohdista pois otetut miehet heikensivät pääpuolustuslinjaa ja reservissä olleet joukot olivat erittäin taistelun kuluttamia.¹⁴⁵

Hankoniemen linnoitustyöt olivat alkaneet täydellä teholla ja varsinkin kantalinnoitteiden työvoimasta vastasi alueella kulloinkin olevat sotilaat. Linnoitustyöt häirtasivat alkuvaiheessa koulutuksen toteuttamista melko paljon. Koulutustoimintaa ei kuitenkaan jätetty kokonaan vaan koulutukseen varattiin alkuvaiheessa viikosta yksi koko päivä sekä päivittäisillä lyhyillä koulutustapahtumilla.¹⁴⁶ Useimmiten koulutusta toteutettiin linnoitustyön ohessa ja töiden päätyttyä lyhyillä ”täsmäkoulutuksilla”. Täsmäkoulutuksilla tarkoitettiin esimerkiksi käsikraanaatin heittoharjoitusta, ase käsittelyä, suojelukoulutusta tai jotain muuta pienimuotoista ja nopeasti koulutettavaa aihetta. Tilanteen vakiintuessa 1940 kesällä koulutustoimintakin vakiintui ja sitä varten perustettiin koulutuskeskuksia ja kouluampumaratoja sekä taisteluampuma-alueita.¹⁴⁷ Karjaan sotilasläänin esikunta tuotti joukoilleen toimintaohjeita. Toimintaohjeiden sisällössä annettiin käytännön ohjeita jokapäiväisen palveluksen toteuttamiseen. Toimintaohjeissa otettiin vahvasti kantaa koulutukseen. Kesäkuussa 1940 annettu toimintaohje 2 määrittää tarkasti, että puolustusvalmisteluihin ja linnoittamiseen on käytettävä päiväpalvelusajasta suurin osa, mutta koulutukselle on varattava kolme päivää viikosta. Aseiden toiminta ja kohdistaminen oli suoritettava ensi tilassa ja niiden kuntoa oli valvottava tarkasti.¹⁴⁸

Taistelukoulutus nähtiin tärkeänä osana varautumiseen mahdollisen tulevan sodan varalle. Talvisodan jälkeen Hangon lohkon joukot olivat alussa sodan käyneitä tai varusmiespalveluk-

¹⁴⁵ Pääesikunnan promemoria, Operatiivinen osasto, Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemukset 1939 – 1940, T 17749/2, KA. s. 68 – 73.

¹⁴⁶ 13. Prikaati, esikunta K.D. N:o 359/II/36, 29,5,1940, Perus 7554/4, KA.

¹⁴⁷ Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivinen toimisto 1940, Perus 7554/4, KA.

¹⁴⁸ Karjaan sotilasläänin esikunta K.D. N:o 276/III/40.Sal. 18.6.1940, Perus 7554/6, KA.

sensa loppupuolella olevia miehiä, joiden koulutus oli jo pitkällä. Pian kuitenkin Hangon lohkolle saapui uusia varusmiehiä, joiden koulutus oli saatava käyntiin. Karjaan sotilasläänin promemorian mukaan varusmiespalvelukseen saapuvilla joukoille oli annettava monipuolinen saaristotaistelukoulutus. Kaksivuotinen palvelusaika mahdollisti jalkaväkikoulutuksen lisäksi kattavan asekoulutuksen muun muassa kevyille tykeille sekä muille tulitukiaseille.¹⁴⁹

Koulutuksen tärkeys ymmärrettiin ja tavisodasta saatuja oppeja käytettiin hyväksi koulutusta suunnitellessa. Talvisodasta saatuja kokemusten perusteella rannikkojoukoissa oltiin huolissaan jalkaväkikoulutuksen tasosta ja määrästä.¹⁵⁰ Merivoimien jalkaväkijoukkojen taso havaittiin olevan varsin heikolla tasolla, sillä jalkaväkipataljoonista puuttui jalkaväkikoulutettuja upseereja sekä kalusto oli kirjavaa. Joukkojen aseistus oli monipuolista ja jopa joukkueen sisällä saattoi olla useita erimallisia kivääreitä. Tähän haasteeseen vastattiin sijoittamalla aseet uudestaan siten, että yksiköllä oli ainoastaan samantyyppisiä kivääreitä. Sotilaskivääri mallia -91 annettiin Karjaan sotilasläänin jalkaväkijoukoille, italialaisesta Terni-kivääristä (7.35 mm) tuli tykistön sekä ilmatorjunnan joukkojen peruskivääri ja ruotsalaisen Mauser-kiväärin (6,5 mm) saivat Hiittisten lohkon joukot sekä merivoimien esikunnan alaiset joukot.¹⁵¹

Sotakokemusten perusteella havaittiin, että hyvällä ampuma- ja aseenkäsittelytaidolla oli ollut ratkaiseva merkitys puolustustaisteluissa. Havaintona oli myös se, että ryhmän aseistusta tulisi muuttaa siten, että konetuliaseita olisi oltava runsaasti enemmän. Kokemusten perusteella esitettiin, että konepistoolit tulisi olla ainakin ryhmän johtajalla sekä varajohtajalla, mutta mahdollisuuksien mukaan mahdollisimman monelle miehistön jäsenelle. Konepistooli oli monikäyttöisempi kuin kivääri tulinopeutensa ja kokonsa ansiosta. Myös muuta ryhmän konetuliaseistusta tuli lisätä tarpeen niin vaatiessa. Liikkeen edistämiseksi esitettiin jopa panssarivaunujen käyttöä rannikkojoukkojen käytettäväksi. Talvella panssarivaunu tarjoaisi lähitulitukea ja suojaa hyökätessä jäätä pitkin saaristossa, vaikka muuten ne eivät saariston olosuhteisiin kovin hyvin sopineetkaan. Lisäksi niillä kykenisi hiihtohinaamaan joukkoja pidempien siirtymisten aikana.¹⁵²

¹⁴⁹ Karjaan sotilasläänin esikunta, Karjaan sotilasläänin perustamistaulukko, 3.7.1940, T-2859/1, KA.

¹⁵⁰ Pääesikunnan promemoria, Operatiivinen osasto, Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemukset 1939 – 1940, T 17749/2, KA. s. 24.

¹⁵¹ Karjaan sotilasläänin esikunta, K.D. N:o 1000/Tyk.Kom./2/40, 14.9.1940, Perus-7554/4, KA

¹⁵² Leinonen, Pekka: *Rannikkoiskujoukkojen koulutus 1940 -1941*

Rannikkoiskujoukkojen kehitys talvisodan sotakokemusten perusteella Hangon alueella maaliskuusta 1940 – joulukuuhun 1941, Esiupseerikurssi 64 tutkielma, 2012, s. 10 ja Pääesikunnan promemoria, Operatiivinen osasto, Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemukset 1939 – 1940, T 17749/2, KA.

Aktiiviupseerien puute oli suuri. 24.8.1940 eversti Snellman kirjoittaa merivoimien komentajalle hälyttävästä tilanteesta aktiivikaaderien suhteen. Esikuntaupseereiden määrä oli riittävä, mutta komppania tason upseereista oli todellakin suuri puute. Aktiiviupseeria ei tuolloin vielä ollut sijoittaa edes yhtä per koulutusta antava perusyksikkö. Snellman oli huolissaan joukkojensa sotakelpoiseksi saattamisesta ja toivoi tasausta maavoimien upseereissa huomioitavan myös Karjaan sotilaslääni, sillä päämajan käskyn mukaan uuteen kokoonpanoon siirryttäessä oli huolehdittava upseerien tasauksesta sotilasläänien kesken. Asiakirjan mukaan todellinen tarve upseereille olisi ollut lähes puolet enemmän kuin oli käytettävissä.¹⁵³

Koulutuksen pääpaino oli jalkaväkitaidoissa ja ampumakoulutuksessa. Koulutussuunnitelmat jalkautuivat joukkojen käyttöön jo vuoden 1940 kesällä merivoimien esikunnasta. Suurimmat haasteet olivat olleet jalkaväen ja tykistön yhteistoiminnassa, tiedustelutehtävien toteuttamisessa, maaston käytössä, kenttätyövälineiden käytössä sekä viestivälineiden tehokkaassa käytössä.

Koulutusaiheista oli ollut olemassa ohjesääntöjä, mutta ne olivat perustuneet osin ulkomaisiin oppaisiin sekä 1920-luvulla tehtyihin kenttäkokeisiin. Talvisota osoitti, että aika oli ajanut ohi vanhoista opeista ja asioita pyrittiinkin korjaamaan jo sodan aikana erilaisilla ohjeilla, mutta sodasta johtuen ne eivät päätyneet joukkojen käyttöön täydessä laajuudessaan. Jalkaväen koulutusopas oli vuodelta 1932 eikä se maininnut talvikoulutuksesta juuri muuta, kuin, että oppaassa ei ole erityisohjeita talvikoulutukseen. Yleisenä ohjeena oli, että kaikki harjoitukset on tehtävä myös talvella talvivarusteita käyttäen. *Koulutuksen oli oltava niin tehokasta, että joukko kykenee voittamaan talven aiheuttamat vaikeudet ja täysin hyväksikäyttää talven armeijallemme tarjoamat edut.*¹⁵⁴ Vastuu talvikoulutuksen toteutuksesta oli annettu komentaville päälliköille. Puolustusministeriö julkaisi 3.11.1939 ruotsinkielisen oppaan talvisodankäynnistä nimeltä *Handledning i vinterkrigföring*¹⁵⁵, jossa on annettu ohjeistusta talviseen sodankäyntiin. oppaasta on todennäköisesti olemassa suomenkielinenkin versio, mutta sitä ei ollut löydettävissä. Tästä syystä ei ole täyttä varmuutta siitä, oliko tällaista opasta Hangon ryhmän joukoilla käytettävissä välirauhan aikana. Vaikka suomenkielistä versiota ei olisi ollutkaan, niin se tuskin tuotti ongelmia, sillä suuri osa Hangon ryhmän joukoista oli kaksikielisiä, jolloin saattaisi olettaa, että tieto oppaan sisällöstä oli laajalti käytettävissä.

¹⁵³ Karjaan sotilasläänin esikunta, K.D. N:o 1005/III/sal. 24.8.1940, Perus 7554/3, KA.

¹⁵⁴ Yleisesikunta, osasto 4, toimisto X: Jalkaväen koulutus, Otava, Helsinki 1932, s 15 – 16.

¹⁵⁵ Puolustusministeriö, koulutusosasto: *Handledning i vinterkrigföring*, Otava, Helsinki 1939.

Koulutuksen toteutuksessa pyrittiin mahdollisimman tehokkaasti ottaa huomioon sodan antamat kokemukset. Koulutuksen aloittamista edesauttoi se seikka, että joukot jäivät suoja-joukkoryhmyykseen ja joukoissa oli runsaasti sotakokemuksia omaavia miehin kaikilla tasoilla. Pääpaino koulutuksessa oli aselajien yhteistoiminnassa, pimeätoiminnassa, jalkaväkitaidoissa sekä jalkaväen ja rannikkotykistön yhteistoiminnassa. Aselajien yhteistoiminta sekä rannikkotykistön itsenäinen taistelu korostui koulutusohjelmissa, jotka laadittiin talvikaudeksi 1940–1941. Merivoimien esikunta käski 28.10.1940 rannikkotykistörykmenteissä annettavasta koulutuksesta seuraavaa: upseerien koulutuksessa pääpaino on oltava tulenjohtokoulutuksessa eri tulenjohtoportaisissa ja pattereilla. Tulenjohton suorittamisessa oli kyettävä käyttämään viestiverkkoa tehokkaasti sekä toimimaan erillisinä tulenjohtueina edessä ja sivustoilla. Aliupseerien osalta käskettiin jatkaa täydennyskoulutusta omalla erikoisalallaan ja tarvittaessa joukko-osastot voisivat järjestää lyhyitä erikoiskursseja varsinkin uusille aliupseereille. 13. Prikaatissa oli jatkettava koulutusta talvikauden koulutussuunnitelman mukaisesti ja kiinnitettävä huomiota annettuihin määräyksiin sekä erityistä huomiota oli kiinnitettävä oman prikaatin toimialueella maasto- ja jäätiedusteluun talviolosuhteissa. Kenttälinnoitustöihin sai viikosta käyttää kaksi päivää. Talvikausi, joka alkoi 1.1.1941 ja jatkui arviolta maaliskuun loppuun saakka tuli pitämään koulutuksellisesti sisällään hyvin monipuolisen jalkaväkikoulutuksen. Jalkaväen ja tykistön koulutuksen lisäksi koulutusaiheina olivat myös sissitaistelu, leiriytyminen talvella, jääesteiden rakennus, kenttälinnoitustyöt, räjähteiden käyttö sekä moottorirekien ja jääliikuntavälineiden käyttö.¹⁵⁶

Merivoimien esikunta antoi siis suuntaviivat, joita noudattaen alajohtoportaiden tuli koulutuksensa suunnitella ja pyysi koulutussuunnitelmien ehdotukset nähtäväksi kuluvan vuoden joulukuun ensimmäiseen päivään mennessä tarkastettavaksi. Joukko-osastot lähettivät esitykset ja niistä tehdyn johtopäätöksen mukaan merivoimien esikunta teki tiedotuksen rannikkojoukkojen koulutuksen toteuttamisesta 16.12.1940. Siinä todetaan, ettei joukko-osastoissa vallitsevien erilaisten koulutuksellisten edellytysten ja olosuhteiden sekä puuttuvien talvikoulutuskemusten takia voida antaa täysin yhdenmukaista ja yksityiskohtaista talvikoulutusohjelmaa. Joukko-osastojen on kuitenkin mahdollisimman runsaiden talvitaistelukokemusten saamiseksi annettava talvikoulutus laadittujen koulutussuunnitelmien pohjalta. Välttämättömän koulutuksellisen yhtenäisyyden saavuttamiseksi ohjelmat ja suunnitelmat olisi tarkistettava esikunnan antamien koulutusaiheiden ja niihin käytettävien tuntimäärien puitteissa. Koulutusaiheet ja koulutuksen tuntimäärät olivat huomattavasti suurpiirteisempiä, kuin aiemmassa käskyssä ja jätti liikkumavaraa koulutuksen suunnittelijalle tehdä koulutuksesta oman joukko-osaston

¹⁵⁶ Merivoimien esikunta Yleisesikuntaosasto, N:o 1471/Ye.3.sal. 28.10.1940, T 14826/873, KA.

mahdollisuuksien mukaisen. Talvikoulutuskauden päätyttyä joukko-osastojen oli laadittava lopullinen koulutusohjelma tuntijaotteluineen sekä raportti saaduista kokemuksista merivoimien esikunnalle.¹⁵⁷

Kalustokoulutus eteni sitä mukaan kuin kalustoa joukkojen käyttöön saatiin. Merivoimien asevelvollisista suurin osa palveli rannikkotykykistössä. Rannikkotykykistön joukkojen rooli Hangon puolustuksessa ja suojajoukkotehtävissä oli melko suuri, joten koulutuksen pääpaino oli myös rannikkotykykistön joukoissa. Tehokkaalla koulutuksella voitiin vastata korkean toiminta- valmiuden asettamaan haasteeseen. Tärkeimpinä koulutuskohteina olivat voimien keskittäminen sekä avoimet taistelut jalkaväen tapaan saaristo-olosuhteissa. Koulutus toteutettiin tilanteen salliessa aina yhteistoimintaharjoituksina rannikkotykykistön, jalkaväen sekä muiden aselajien yhteisharjoituksina. Koulutuksen toteutuksessa haasteina olivat vuokra-alueen läheisyys, rajan vartiointi ja kenttälinnoitustyöt.¹⁵⁸

Merivoimat pyysivät päämajaa sijoittamaan yhden panssarivaunujoukkueen Hangon lohkolle. Perusteena oli saada koulutettua joukoille yhteistoimintaa panssarijoukkojen kanssa hyökkäys- ja puolustustaistelussa sekä totuttaa miehiä siihen, että taistelualueella saattoi esiintyä panssarivaunuja.¹⁵⁹ Vaunujoukkuetta ei kuitenkaan päämajalla ollut sijoittaa Hangon lohkolle, mutta merivoimien tuli kuitenkin operatiiviseen suunniteluun liittyen tutkia hyökkäysvaunujen käyttömahdollisuudet ja tarve.¹⁶⁰

Merivoimille alistettu varusmiesrunkoinen 13. prikaati otti myös huomioon koulutuksessaan kaikki rannikkotykykistölle annetut koulutusaiheet. Prikaatin koulutuksessa oli otettava huomioon myös maasto- ja jäätiedustelu omalla toiminta-alueellaan. Koulutus piti muuten sisällään perus sotilaan taitoja, kuten suojautumista tykykistön tulelta, nopeaa asemien miehitystä, sulutusta jäällä sekä panssarin torjuntaa.¹⁶¹ Yleisellä tasolla koulutuksessa käytännön harjoituksilla oli merkittävin osuus. Oma-aloitteellisuudelle annettiin tilaa ja koulutuksessa pyrittiin kaikissa harjoituksissa siihen, että toiminnot tehtäisiin niin kuin ne tehtäisiin sodan aikana. Kaikkea henkilöstöä kouluttaessa oli huomioitava se, että jaettuja tehtäviä hoitaisi ne ketä sitä teki

¹⁵⁷ Merivoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto, N:o 1516/Ye.3.sal. 16.12.1940, T 14826/873, KA. Asiakirjan jakeluksi mainitaan A1, jonka sisältö ei selviä käytössä olevasta materiaalista. Oletettavasti tämä jakelu on pitänyt sisällään ainakin kyseisten joukko-osastojen esikunnat.

¹⁵⁸ Leinonen, s. 10–11. ja Jatkosodan historia 1, s. 116–117.

¹⁵⁹ Merivoimien esikunta, operatiivinen osasto N:o 1458/Op.2.sal, 25.7.1940, T 16320/1637, KA.

¹⁶⁰ Päämaja, operatiivinen osasto N:o 1669/Po.1, 8.8.1940, T 16320/1637, KA.

¹⁶¹ Jatkosodan historia 1, s. 117.

sodankin aikana.¹⁶² Merivoimien esikunta otti kantaa koulutuksen järjestämiseen, sillä haluttiin, että rannikkojoukoilla on mahdollisimman samankaltainen ja tasoinen koulutustausta. Oli havaittu, että koulutussuunnitelmien koulutustuntimäärät olivat vaihdelleet eri koulutusaiheissa yksiköiden välillä. Merivoimien esikunta yhtenäisti annettavan koulutuksen tuntimäärän talvikaudelle 1940–1941.¹⁶³

Merivoimien esikunta antoi käskyn koulutuksen suuntaviivoista vuodelle 1941. Näissä suuntaviivoissa oli laitettu paljon painoarvoa päällystön ja alipäällystön koulutukselle. Tarkoituksena oli saada sotakokemukset mahdollisimman nopeasti ja laajasti käyttöön, siten, että ne olisivat yhtenäisesti koulutetut kaikkialla merivoimissa. Merivoimien joukko-osastoissa valitsi kuitenkin suuri upseeripula varsinkin vanhempien upseerien osalla. Tämä vaikutti päällystön koulutuksen järjestämiseen, sillä juuri näitä kokeneempia henkilöitä olisi kaivattu. Joukko-osastoissa annettavassa koulutuksessa olisi erikoisesti painotettava linnoitus- ja kenttävarustustöiden suoritusta ja niiden koulutuksellista puolta. Tässä työssä oli keskityttävä varsinkin päällystön ja alipäällystön, sillä heidän taitoa, kykyä suunnitella ja johtaa kyseisiä töitä oli pyrittävä jatkuvasti parantamaan. Erilaisten harjoitusten toteuttamiseen oli myös panostettava. Välttämättömän *kenttäelämätottumuksen* saamiseksi oli järjestettävä leiriytymis-, taistelu- ja ampumarjoituksia vakinaisen majoituspaikkakunnan ulkopuolelle.¹⁶⁴

Keväällä 1941 Hangon lohkolla alettiin kouluttaa syöksyjoukkojen kaltaisia rannikkoiskujoukkoja. Koulutuksen aloitus perustui Merivoimien esikunnan 30.6.1941 antamaan käskyyn, jossa käskettiin aloittamaan viipymättä toimet muuttaa torjuntajoukot rannikkoiskujoukoiksi. Merivoimien esikunta käski Hangon ryhmälle, että koulutuksessa päähuomio oli kiinnitettävä iskujoukkokoulutukseen. Koulutuksessa joukkueen ja sitä suurempien joukkojen toimintaan oli liitettävä vähintään yksi panssarintorjuntatykki ja pioneereja. Koulutuksessa tulee myös käyttää runsaasti käsikranaatteja. Koulutettavat aiheet kuvastaa hyvin suunnitellun toiminnan luonnetta Hangon lohkolla. Koulutuspaikaksi valittiin Skärlandetin saari, jonka peitenimi oli ”Pyöriäinen”. Taistelukoulun johtajaksi nimettiin kapteeni Matti Murole. Talvisodassa havaittujen puutteiden pohjalta taistelukoulu aloitti kouluttamalla jalkaväen taitoja rannikon ja saariston olosuhteissa. Pyöriäiseen määrättiin koulutettavaksi joukkoja Hangon ryhmän jalkavä-

¹⁶² Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto, *Suomen sota 1941 – 1945*, osa 1, Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965, s. 161.

¹⁶³ Merivoimien esikunta, yleisesikuntaosasto, N:o 1516/Ye.3.sal, 16.12.1940, Perus-7554/4, KA.

¹⁶⁴ Merivoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto N:o 1491/Ye.3.sal, 19.11.1940, T 14826/873, KA.

kiyksiköistä ja koulutus piti sisällään ylimenokaluston käyttöä, ase käsittelyä ja taisteluam-
muntoja sekä hyökkäystä linnoitettuja asemia vastaan ¹⁶⁵

Haasteen aiheutti äidinkieleltään ruotsinkielisten koulutus, sillä ruotsinkielisistä kouluttajista oli huutava pula. ¹⁶⁶ Tämä pula vaikutti varsinkin erikoisosaamista vaativissa miehistön tehtävien koulutuksessa. Näitä olivat pioneeri-, kranaatinheitin- sekä panssarintorjunta- ja tykistö aselajeissa. Jalkaväkitaiteiden koulutuksessa pärjättiin melko hyvin ruotsinkielisten kouluttajien avulla. Pula kouluttajista johtui vanhempien ikäluokkien lomauttamisesta, jolloin jo sodan käyneet ja sitä ennen palveluksessa olleet ruotsinkieliset olivat siirretty reserviin. Tilanne parani kesällä 1941, jolloin koulutuksen järjestämiseksi ruotsinkielisiä reserviläisiä määrättiin astumaan palvelukseen ja kouluttaja tehtäviin. ¹⁶⁷

Aiemmin kuvailtu upseerien harvalukuisuus sekä heikko motivaatio on havaittavissa annettujen toimintaohjein sävyssä. Johtajia veloitetaan olemaan esimerkillisiä ja heiltä odotettiin mukaansatempaavaa työtarmoa, vaikka normaali päiväpalvelusajoista oli toistaiseksi luovuttu. Upseereille annettiin myös kouluttajakoulutusta, joka piti sisällään ohjesääntöjen kertausta, aseiden ja taisteluvälineiden yksityiskohtaista tuntemusta sekä koulutusmenetelmiä. Sotakokemukset oli otettava tässäkin huomioon. ¹⁶⁸ Henkilöstön heikon motivaation takana saattoi olla ymmärrettävä väsymys sotimiseen. Talvisota oli sodittu ja raskaat rauhanehdot oli ollut pakko hyväksyä suurista henkilökohtaisista ponnisteluista huolimatta. Sotimisen jälkeen rauhan ajan toiminta saattoi tuntua jossain määrin turhauttavalta. Sodasta selvittyään moni halusi varmasti jatkaa siviilielämäänsä ja jättää elämän armeijassa taakseen. Moni saattoi tuntea antaneensa jo oman panoksensa maanpuolustukseen.

Laivastojoukkojen koulutukseen talvisodalla ei juuri ollut vaikutusta. Lyhyt avovesikausi ei ollut tarjonnut laivastolle saattue toiminnan ja ilmatorjunnan lisäksi muita sotakokemuksia. Lisääntyneen koulutustarpeen laivastossa loi materiaalihankein erityisesti merimiinoihin liittyen. Laivaston koulutuskaan ei jäänyt paikalleen, vaan koulutusta tehostettiin sieltä, mistä kokemuksia oli saatu. Uusien alokkaiden ja muualta siirrettyjen varusmiesten koulutukseen annettua koulutusohjelmassa kesälle 1940 miehistön koulutuksen pääpaino oli asetettu ilmatorjunnan alalla. Ampumataidon, tähystyksen, maalinosoituksen ja yhteistoiminnan kehittä-

¹⁶⁵ Leinonen, s. 16–18.

¹⁶⁶ Karjaan sotilasläänin esikunta N:o 236/III/40.sal, Perus 7554/4, KA.

¹⁶⁷ Tilanne käy selväksi useissa yhteyksissä käsiteltäessä koulutuksen toetutusta ja lisähenkilöstön palkkaamista Karjaan sotilasläänin operatiivisen toimiston kirjeenvaihdossa. Perus 7554/3, KA.

¹⁶⁸ Karjaan sotilasläänin esikunta K.D. N:o 146/III/40. Sal. 30,5.1940, Perus 7554/6, KA

minen oli tärkeimpiä aiheita. Vanhempi ikäluokka kotiutuisi 1.7.1940 ja uusille miehille oli tarkoitus saada mahdollisimman intensiivinen koulutus perusasioiden hallitsemiseksi. Alusharjoitukset oli jaettu kymmenelle viikolle ja koulutus oli tapahtuva yksinomaan aluksilla. Polttoainepula vaikeutti koulutuksen järjestämistä, sillä laivat suunniteltiin liikkumaan vain kolmena eri kertana kymmenen viikon aikana ja silloinkin vain ampuma-alueelle ja takaisin. Ilmamaaleihin ampuminen oli myös mahdotonta, sillä ilmavoimien polttoainepula oli yhtä huutava eikä maalilentoja järjestetty.¹⁶⁹

Kokonaisuudessa joukkojen koulutukseen kiinnitettiin merivoimissa runsaasti huomiota ja koulutuksen arvo ymmärrettiin talvisodan jälkeen hyvin. Talvisodasta oli otettu paljon opiksi ja saatujen kokemusten perusteella koulutusohjelmaan tehtiin parannuksia. Talvisodan päätyttyä ja joukkojen ryhmitettyä puolustukseen Hankoniemelle linnoitustyöt veivät paljon huomiota koulutuksesta, mutta tilanteen rauhoituttua ja rakennustöiden päästessä hyvin käyntiin koulutuksellekin alkoi järjestyä aikaa. Materiaalin pohjalta voidaan todeta, että joissain tapauksissa oltiin jopa liiallisen innokkaita kehittämään koulutustoimintaa, vaikka aina ei siihen riittäviä resursseja ollutkaan. Näissä tapauksissa koulutusta pyrittiin tekemään merivoimien esikunnan antamien suuntaviivojen mukaisesti parhaan kyvyn mukaan. Kouluttajista vaikutti olevan alkuun pulaa, mutta päällystön ja alipäällystön koulutuksen myötä osaavaa kouluttajakuntaakin alettiin saada yksiköiden käyttöön. Merivoimien ja Karjaan sotilasläänin varsin hyökkäyksellisen asenteen takia joukoille koulutettiin runsaasti hyökkäystoimintaa linnoitettuja puolustusasemia vastaan, eikä suotta, sillä tukikohdan luoman uhan poistamiseksi oli suunniteltu sen valtaamista tulevan sodan alkuvaiheessa.

---

¹⁶⁹ Merivoimien esikunta Järjestelyosasto N:o 1079/J 2.sal. 20.6.1940, T 14826/873, KA.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Varautumisen kannalta tärkeimmät osa-alueet on pyritty selvittämään tutkimuksen apukysymysten avulla. Näiden apukysymysten avulla voidaan tehdä johtopäätökset siitä, miten merivoimat varautui Neuvostoliiton Hangon tukikohtaa vastaan välirauhan aikana.

Tutkimusaineistosta on pyritty poimimaan kuhunkin alakysymykseen (teemaan) viittaavaa materiaalia ja näin muodostamaan käsitys tapahtumista. Teemoittelemalla on pyritty löytämään aineistosta yhteneväisyyksiä sekä eroavaisuuksia. On todettava, että merkittäviä eroavaisuuksia ei tutkimuksen materiaalissa ole ollut ja lähdeaineisto on ollut toisiaan tukevaa. Tutkimuksen tulokset ovat muodostuneet vertailemalla lähteiden sisältämää tietoa keskenään.

Neuvostoliiton joukkojen saavuttua Hankoniemelle suomalaisten tiedustelu aloitti työnsä selvittääkseen joukkojen kokoonpanon, määrän, laadun ja ryhmityksen. Hankoniemen suhteellisen pieni pinta-ala mahdollisti alueen tarkkailun rajan tuntumasta tähystystorneista, meren suunnasta linnakkeilta, merivartioasemilta ja aluksista sekä ilmasta viistokuvaamalla, jolloin vuokra-alueen ilmatilaan ei ollut tarvetta tunkeutua.

Radiotiedustelutoiminta suomalaisten puolesta toimi jatkuvasti. Vuoden 1940 loppuun mennessä tiedustelu oli kyennyt selvittämään tukikohdan miehistövahvuuden hyvin tarkasti ja rakennetuista linnoituksesta oli luotu kuva yksittäisten konekivääriasemien tarkkuudella. Sodan lähestyessä seuraavan vuoden kesällä kyettiin jo nimeämään tukikohdassa olleet joukkoyksiköt, mutta joukkojen kokonaismäärän arviointi oli vaikeaa, sillä ennen sodan alkua tukikohtaan saapui runsaasti laivoja, joiden tuomaa lastia ei voitu todentaa.

Päämaja arvioi kevätkesällä 1941, että Hangosta käsin voitaisiin hyökätä noin kahden divisioonan voimin Suomen suurimpia kaupunkeja Helsinkiä tai Turkuä kohti. Arvio perustui tiedustelun luomaan kuvaan tukikohdan joukkojen vahvuudesta, mutta todellisuudessa taistelujoukkoja tukikohdassa tuolloin oli vain noin yhden divisioonan verran vaikkakin kokonaismäärä lähenteli kahta divisioonaa. Arviota tukemassa oli myös Neuvostoliiton Itämerellä käytössä olleen rahtilaivaston kapasiteetti kuljettaa joukkoja ja materiaalia Hankoon. Arvion mukaan aluskalustolla olisi voinut kuljettaa yhdellä kertaa kaksi divisioonaa joukkoja 72 tunnissa Hankoon. Neuvostoliiton jäänmurtajalaivasto olisi kyennyt avaamaan väylät Hankoon talviaikaan, jolloin jäätalvellakaan ei olisi ollut mainittavaa merkitystä aika-arvioon.

Ainoaksi todella rajoittavaksi tekijäksi joukkojen määrän kasvulle muodostuiksi vuokra-alueen suhteellisen pieni pinta-ala.

Tukikohdan eteläreuna oli osoittautunut haastavaksi kohteeksi tiedustella, sillä sitä ei kyennyt näkemään muualta kuin ilmasta ja sieltäkin kaukaa. Tosin tämä alue linnoitteineen oli suunnattu mereltä kohdistuvaa uhkaa vastaan, joten valtausoperaatiossa tarkka tieto tämän alueen linnoitteista ei ollut kriittinen. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että merivoimilla oli hyvin realistinen kuva tukikohdan vahvuudesta lähes koko sen olemassaolon aikana. Näiden tietojen perusteella tehdyt vihollistilannearviot olivat realistisia.

Puolustustaisteluiden kannalta tärkeä edellytys oli raja-alueen linnoitus. Uuden itärajan linnoituksen, salpalinjan osana rakennettiin linnoitusjärjestelmä Hangon ympärille. Linnoittaminen aloitettiin välittömästi uuden rajanvedon jälkeen. Tarkan maastontiedustelun ja suunnittelun jälkeen päätettiin rakentaa pääpuolustusasemat hyvin lähelle rajaa, jossa Hankoniemen kannas oli vain neljä kilometriä leveä.

Kantalinnoitteiden merkitys oli korostunut jo talvisodassa ja nyt rakennetut linnoitteet olivat paranneltuja ja vahvistettuja versioita näistä linnoitteista. Linnoittamisen etusijalla oli saattaa valmiiksi hyökkäykselle alttein kannaksenlohko. Kannaslohkon molemmat sivustat muodostuivat rikkonaisesta saaristosta, jonka linnoittaminen nähtiin myös tärkeäksi, mutta niitä ei saatu valmiiksi ennen jatkosodan syttymistä. Saariston linnoitteet jäivät osin keskeneräisiksi, mutta paljon valmistakin saatiin. Suurin osa saariston linnoituksista koostui avonaisista tykki- ja konekivääriasemista sekä kenttälinnoitteista.

Vuokra-alueen vastaisen rajan vahva linnoittaminen oli avainasemassa, vaikka linnoituslaitteet eivät varsinaisiin sotatoimiin koskaan päässeetkään. Linnoitusketjun välilliset vaikutukset olivat kuitenkin sitäkin suuremmat. Hangon ryhmän historiikin koonneen luutnantti Nikulaisen mukaan heikko puolustus olisi ollut omiaan houkuttelemaan Venäläisiä kokeilemaan suomalaiset linjojen kestävyyttä. Pelkkä tieto linjan olemassaolosta vaikutti merkittävästi venäläisten suunnitelmiin tukikohdan laajentamiseksi ja osaltaan vaikutti päätökseen olla sitä yrittämättä.

Venäläiset olivat hyvin tietoisia linnoituslaitteiden olemassaolosta, sillä tukikohdan lentotiedustelu toimi varsin aktiivisesti ja tukikohdan venäläisedustusto oli matkoillaan henkilöautoilta Helsinkiin nähnyt ja kuvanneet rakennustyöt ja valmistuvat laitteet. Samoin, kuin saks-

laisten ei tehnyt mieli aloittaa hyökkäystä vahvaa linnoitusketjua vastaan, ei venäläisetkään siihen halunnut ryhtyä ilman pätevää syytä.

Välirauhan aikana tukikohdan lentokoneet ja veneet tunkeutuivat useaan kertaan rajan yli, ilmeisesti tarkoituksena selvittää suomalaisten valmiutta ja suorittaa tiedustelua puolustusjärjestelyistä. Jatkosodan sytyttyä linnoitusketjuun pystyttiin luottamaan siinä määrin, että päämaja uskalsi irroittaa 17. Divisioonan kokonaisuudessaan itärintamalle luottaen siihen, että linnoitusketjulla ja suhteellisen pienillä joukoilla kyetään toteuttamaan eristämistehtävä. Tämä oli osoitus vahvan linnoittamisen todellisesta operatiivisesta merkityksestä kokonaisuuden kannalta. Onnistuneinta linnoittaminen on silloin, kun olemassaolollaan estää vihollista hyökkäämästä. Vahva linnoitus antoi puolustajalle mielenrauhaa suunnitellussa jatkotoimenpiteitä tukikohtaa vastaan.

Laivastojoukkojen käyttö välirauhan aikana oli kesällä 1940 vähäistä, sillä maata vaivaa krooninen polttoainepula pakotti alukset pysymään tukikohdissa, eikä harjoitustoimintaa päästy aloittamaan kuin vasta syystalvella, jolloin polttoainetilanne maassa helpottui. Alusyksiköitä oli sijoitettu Hankoniemen molemmille puolille ja varsinainen varautuminen oli edennyt vasta suunnitelmien tasalle.

Laivaston oli tarkoitus eristää sodan sytyessä Hanko Neuvostoliiton meren suunnalta, mutta kovinkaan tiiviiseen saartorenkaaseen ei kuitenkaan pystytty. Syytä tähän voidaan etsiä monista suunnista, mutta suurin syy tehokkaan saarron järjestämiseksi oli kuitenkin käytettävien alusten määrä. Merivoimien käytettävissä ollut aluskanta oli pääosiltaan melko uutta, pääsääntöisesti alle 10 vuotta vanhaa, mutta määrällisesti vähäistä, jotka toiminta oli jouduttu hajauttamaan laajalle koko pohjoisen Itämeren alueelle. Toisin sanoen iskukykyä ei vain ollut riittävästi täydellistä saartoa varten.

Parhaisiin saartotoimenpiteisiin mereltä käsin lukeutuu merimiinoittaminen. Lasketut miinoitteet tuottivat suurimmat tappiot Neuvostolaivoille, eivätkä he kyenneet juurikaan raivaamaan Suomenlahden suulle laskettuja miinoitteita. Miinoitus on kuitenkin nähtävä suurempana kokonaisuutena kuin vain Hangon eristäminen. Miinoja laski sodan aikana Itämereen kolme valtiota. Suomi, Saksa ja Neuvostoliitto laski sodan aikana yhteensä noin 60 000 merimiinaa, joiden tarkoitus oli rajoittaa vihollisen laivaston liikkeitä Itämerellä. Suomi ja Saksa pyrkivät eristämään miinoittamalla Neuvostolaivaston tukikohtiinsa Itämeren rannoilla. Toiminnan tavoitteena oli merenherruus koko Itämeren piirissä ja koska koko merta ei voi valloittaa maa-

alueiden tapaan sen käyttö oli kiistettävä raskaasti miinoittamalla. Tässä kokonaistavoitteessa meriliikenteen estäminen Hankoon oli vain yksi, mutta tärkeä sivujuonne.

Laivaston päätehtävä oli kuitenkin Ahvenanmaan miehityksen suojaaminen ja miehitetyn Ahvenanmaa puolustus sekä estää vihollisen pääsy Pohjalahdelle. Laivaston päävoimat olivatkin sijoitettuna tästä syystä Saaristomerelle. Eristämisen lisäksi laivaston tuli estää vihollisen laajentumisyrittäksen länteen, Hiittisten saaristoon sekä tulittaa Hangon vuokra-alueella havaittuja sotilaskohteita ja suorittaa hyökkäyksiä Hankoon liikenneviivoja aluksia vastaan. Suomenlahden puolelle sijoitettu moottoritorpedovenelaivue yritti suorittaa hyökkäyksiä vihollisen aluksia vastaan, mutta siinä kuitenkaan onnistumatta. Sukellusveneiden toiminta Hangon meriliikennettä vastaan ei myöskään mainittavia onnistumisia tuottanut, vaikkakin joitain upotuksia saatiin aikaan.

Merivoimien joukoilla Hangon sunnalla oli korostunut merkitys sodanuhkavaiheessa. Hangon ryhmän voidaan katsoa olleen suojajoukkotehtävässä koko toimintansa ajan välirauhan aikana. Hangon ryhmä ja erityisesti Karjaan sotilaslänän esikunta olivat suunnitelleet liikekannallepanon suorittamisen ja joukkojen perustamisen hyvin. Suunnitelmat olivat ehtineet valmistua ajoissa ja niissä oli huomioitu talvisodasta saadut kokemukset.

Merivoimien joukkojen perustaminen ei ollut sujunut talvisodan kynnyksellä erityisen hyvin. Joukkojen perustaminen ja liikekannallepano olikin yksi tärkeimpiä osa-alueita varautumisessa Hangon tukikohtaa vastaan. Merivoimilla hangon sunnalla se tarkoitti elävän voiman sijoittamista jo lähes valmiisiin aseisiin.

Liikekannallepanossa oli suunniteltu täydentää Hangon alueen joukot aluksi niin sanottuun sodanuhkavahvuuteen. Henkilötäydennys toteutettiin sotilaslänän aluejärjestön kautta. Sodanuhkavaihe alkoi merivoimissa 10.6.1941, jolloin miehitetiin suurin osa puolustuslinjasta suojajoukoilla, tosin Hangon lohkolla se ei vaikuttanut jo olemassa olevaan miehitykseen paljoakaan, sillä joukot olivat olleet suojajoukkotehtävässä pitkän aikaa. Liikekannallepano määrättiin 15.6.1941, jolloin perustettiin Hangon ryhmän 17. Divisioonana. Divisioonana muodostui olemassa olevan 13. Prikaatin sekä 4. Rannikkoprikaatin rungolle jotka olivat saaneet jo 10.5. käskyn aloittaa henkilöstötäydennykset sodanuhkavaiheeseen. 17. Divisioonan olisi suunnitelmien mukaan pitänyt olla valmiina ja sijoitettuna sodanajan aseemiinsa jo IV-liikekannallepanopäivänä, mutta erinäisten järjestelyjen jälkeen tästä myöhästyttiin puolitoista vuorokautta.

Koulutuksella oli suuri merkitys joukkojen kykyyn taistella tehokkaasti vihollista vastaan. Jalkaväkikoulutus oli ollut merivoimissa ennen talvisotaa varsin huonosti järjestetty ja osittain jopa todella heikkoa. Talvisodan saaristotaisteluiden opeilla aloitettiin koulutuksen yhtenäistämisen ja olennaisiin koulutusaiheisiin keskittyminen. Hangon loholla koulutuksen pääpaino oli aselajien yhteistoiminnassa ja hyökkäyskoulutuksessa linnoitettuja asemia vastaan saaristo-olosuhteissa. Voidaankin sanoa, että rannikkojalkaväkikoulutuksen kulmakivet luotiin tällä ajanjaksolla.

Talvisodan puolustustaisteluissa kantalinnoitetuissa asemissa havaittiin, että tarvittiin liikkuvaa voimaa lyömään murtoon päässyt vihollinen takaisin, sillä linnoitteiden miehityksessä ei tällaista kykyä ollut. Toimintaympäristönä saaristo loi aivan erityyppisiä tarpeita kuin normaali taisteluympäristö. Taistelumaasto on usein hyvin pienipiirteistä ja siirtyminen saaresta toiseen vaatii aina venekalustoa, joka on usein alttiina vihollisen tulelle ja tähyystykselle ollessaan liikkeellä.

Hangon ryhmän joukot varautuivat koulutuksessaan taistelemaan vuokra-alueella ollutta vihollista vastaan. Sitä mukaan, kuin tiedustelu kykeni tuottamaan tietoa vastustajan kalustosta, sitä vastaan alettiin harjoitella. Koulutus oli järjestetty tehokkaasti ja sen suorittamista pyrittiin tehostamaan mahdollisimman paljon. Merivoimat yrittivät jopa saada panssarivaunujoukkuetta käyttöönsä koulutusta varten, mutta pyyntö hylättiin. Linnoitustyöt sekä alun rajavalvonta haittasi merkittävästi koulutuksen järjestämistä, sillä joukot olivat suurimmalta osin sitoutuneita suorittamaan rajavalvontaa ja toimimaan työvoimana linnoitteiden rakentamisessa.

Merivoimien saatua vastuun Hangon vuokra-alueen rajojen puolustuksesta talvisodan päätyttyä, alkoi varautuminen todennäköiseltä näyttänyttä uutta sotaa varten niin maa- kuin meririntamallakin. Talvisodan päätyttyä merivoimat ryhmitti sille annetut joukot puolustukseen Hangon vuokra-alueen ympärille ja rajanvedon tultua valmiiksi, aloitettiin puolustusvalmistelut käytettävissä olleilla joukoilla. Hangon lohko sai tehtäväkseen ryhmittyä puolustukseen ja eristää sekä varmentaa Hangon vuokra-alue. Varautumistehtäväksi annettiin vuokra-alueen valtaus heti sodan alettua.

Hangon tilanteeseen vaikutti monen eri tahon intressit. Kaikesta päätellen Hangon tilanne linnoitusten jälkeen ei enää vaikuttanut päämajassa erityisen vaaralliselta. Sitä vastaan toimi-

mista hyökkäämällä ei koettu kriittiseksi, sillä itärajan suunta tulisi kuitenkin olemaan päätoimintasuunta seuraavassa sodassa. Päämajassa haluttiin selvästikin pitää riittävä valmius valtausoperaatiota varten, mutta mahdollisuuksien mukaan käsitellä koko tukikohta motin tavoin. Merivoimilla oli omat intressit Hangon motin laukaisemiseksi. Tukikohta hankaloitti huomattavasti merivoimien aluskaluston käyttöä kotivesillä ja jakoi muutenkin vähäiset laivaston voimavarat kahtia. Vuokra-alueen valtaaminen vapauttaisi Suomen rannikon vapaaseen käyttöön omille aluksille ja meriliikenteelle.

Varautumissuunnitelmien lähtökohdana oli rakentaa riittävän vahva puolustus, ettei Neuvostoliitto kykene laajentamaan tukikohtaansa suureksi sillanpääasemaksi kohti Suomen selustaa ja toisaalta varautua tarvittaessa poistamaan olemassa oleva uhka valtaamalla vuokra-alue takaisin suomalaisille. Valtaussuunnitelmia Hangon tukikohdan valtaamiseksi ja vihollisen sillanpääaseman poistamiseksi laadittiin monessa eri toimipisteessä, mutta päävastuu siitä oli merivoimien esikunnalla. Karjaan sotilasläänin esikunnassa tehtiin suunnitelmia valtausta varten, mutta myös pääesikunnan merivoimatoimistossa laadittiin hyökkäyssuunnitelmia. Merivoimatoimiston suunnitelmat pitivät sisällään myös saksalaisten osallistumisen operaatioon. Suomalaisen lisäksi saksalaisillakin oli valmis operaatiosuunnitelma Hangon valtausta varten. Valtausoperaatiota ei kuitenkaan suoritettu, sillä suomalaisilla ei yksin siihen riittänyt voimat ja eivätkä saksalaisetkaan yritykseen halunneet yksi lähteä. Saksalaisten valtausinnon vähenemiseen vaikutti myös operaatio Barbarossan nopea eteneminen Baltiassa, jolloin Hangon tukikohdan meristrateginen merkitys pieneni lähes olemattomaksi.

Merkittävä tekijä operaation jättämiseksi suunnitteluasteelle oli se tosiasia, että venäläiset olivat linnoittautuneet hyvin vahvasti Hankoniemeen. Ilman puuttuvaa erikoiskalustoa tällaista operaatiota ei ollut mahdollista suorittaa. Suomen ylin sotilasjohto näki myös Hankoniemen strategisen arvon pienenemisen ja päätti jättää valtausoperaation tekemättä. Hankoniemen sijainti ja tukikohdan koko aiheutti sen, että siitä sodan sytyttyä muodostui enemmänkin moti, kuin presidentti Rydin mainitsema Suomen sydämeen suunnattu pistooli.

Hankoniemen tukikohta rannikkotykkeineen, lentokoneineen ja alusyksikköineen hankaloitti suuresti merivoimien vapaata operointia ja kulutti resursseja. Merivoimat halusivat päästä tästä ”riesasta” mahdollisimman nopeasti eroon. Pelkkä eristäminen ei riittänyt poistamaan haittaa, jonka tukikohta aiheutti merellä toimiville yksiköille, sillä miinoittamalla ja rannikkotykkien tulella kykenivät venäläiset edelleen häiritsemään meriliikennettä rannikon tuntumassa. Merivoimat oli koko välirauhan ajan varautunut valtaamaan Hangon vuokra-alueen, mutta

sodan syttyä sitä ei kuitenkaan olosuhteista johtuen voitu eikä haluttu toteuttaa. Merivoimien ja varsinkin Hangon ryhmän toiminnanhalu Hankoa vastaan oli ymmärrettävää, sillä se oli valmistellut hyökkäystä Hankoon jo puolentoista vuoden ajan. Merivoimat olivat panostaneet näihin valmisteluihin paljon ja mitä nopeammin tukikohta saataisiin poistettua, sitä nopeammin laivasto saisi toiminnan vapautensa Suomen rannikolla.

Sodan alussa Hangon ryhmän suorittaman väkivaltaisen maastontiedustelun tuloksena varmistui se, että tukikohta todella oli vahvasti linnoitettu. Puolustajat olivat valmiita taistelemaan kiivaasti sen omistuksesta. Linnoitusten vahvuus ei sinänsä ollut yllätys, sillä välirauhan ajan jatkunut tiedustelu oli sen jo osoittanut. Taistelutahdon ja valmiuden selvittämiseksi tiedusteluhyökkäys venäläisasemia vastaan oli tärkeä. Tiedustelutietojen valossa päämajassa ja merivoimissa oli arvioitu, että venäläiset saattavat olla evakuoimassa tukikohtaa, mutta näin ei ainakaan sotatoimien alussa tilanne ollut. Arvion mukaan Hangon valtaus olisi vaatinut ainakin kahden divisioonan voimat, joita ei suomalaisilla tässä vaiheessa ollut sijoittaa ”motin” purkuun. Maastollisesti Hankoniemi olisi ollut hyökkääville joukoille haasteellinen vesistöineen ja saaristoineen. Se olisi vaatinut runsaasti erikoiskoulutusta sekä pioneeri- ja ylimenokalustoa. Lisäksi siitä olisi muodostunut eräänlainen JOINT-operaatio, sillä operaation toimijoina olisi pitänyt olla maa-, meri- ja ilmavoimat.

Snappertunan lohkon komentajana toiminut majuri Henriksson arvioi johtopäätöksissään, että hyökkäys olisi tullut toteuttaa heti sodan syttymisen jälkeen, jolloin vihollisen puolustuslinja ei ollut vielä täysin valmis. Henrikssonin arvio on kuitenkin harhaanjohtava, sillä kaikkien muiden lähteiden valossa voidaan todeta puolustuksen olleen saatettu hyvinkin pitkälle ja linnoitteet olivat jo ainakin riittävän valmiita erittäin sitkeään puolustustaisteluun. Samassa työssä hän arvosteli riittävän venekaluston riittämättömyyttä toteutetuissa operaatioissa. Henrikssonin työstä on aistittavissa hangon joukoissa vallinnut pienoinen hämmennys siitä, miksi operaatiota ei suoritettu vaikka kaikki vaikutti heidän osaltaan olevan valmista.

Hangon ryhmän joukot olivat välirauhan aikana harjoitelleet runsaasti hyökkäystä saaristomaastossa, jolloin pula veneistä oli havaittu. Venekalustoa ei kuitenkaan kohdennettu Hangon ryhmälle siinä määrin, että se olisi riittänyt täysimittaiseen hyökkäykseen tukikohtaa vastaan. Venekaluston puute oli havaittavissa myöhemmin saaristotaisteluissa Hangon loholla, jolloin veneiden vähäinen määrä ja heikko laatu vaikeuttivat taisteluiden käymistä ja hidasti merkittävästi huoltoa saaristoon. Saksalaiset havaitsivat saman puutteen käydessään kesällä maastontiedustelulla Hankoniemellä. Valtausoperaation edullisimmaksi toteuttamisajankohdaksi

olikin suunniteltu Karjaan sotilasläänin esikunnan toimesta talvea, jolloin ylimenokalustoa ei jäiden takia tarvittaisi.

On kuitenkin mielenkiintoista huomata, miten paljon saksalaisten suunnitelmat ja toiveet vaikuttivat Suomen toimiin Hangon suhteen. Heinäkuussa 1941 päämaja päätti, ettei Hangon tukikohtaa tulla suomalaisten toimesta valtaamaan. Kuitenkin Elokuussa Saksan sitä pyydettyä, siirrettiin raskasta tykistöä Kannakselta Hangon ryhmälle. Ylipäällikkö oli aiemmin vastannut Saksalle, ettei Suomi yksi tule suorittamaan valtausta, mutta teki kuitenkin Saksan toiveiden mukaisesti. Tykistön siirrolla haluttiin todennäköisesti viestiä Saksan suuntaa, että Suomella on mielenkiintoa Hankoa kohtaan. Tähän ei tutkimuksessa saatu vastausta ja se jääkin jatkokysymykseksi mahdollisia uusia tutkimuksia varten. Päämajalla ei kuitenkaan ollut mitään halua aloittaa runsaasti joukkoja sitovaa operaatiota Hangossa. Ylipäällikkö oli vakuuttunut, että Hangon tukikohta tulisi tyhjentymään omia aikojaan eikä sitä tulisi siinä estää.

Hangon lohkon ja myöhemmin Hangon ryhmän joukkojen muutoksista on ollut lähteiden valossa haastava saada täysin selvää kuvaa. Muutoksia organisaatiossa on ollut paljon ja johdosuhteet ovat olleet varsin päällekkäisiä ja ajoittain vaikeaselkoisia. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tavoitteena on ollut selkeyttää joukkorakennetta ympäröivän tilanteen sallimissa rajoissa, sekä luoda iskukykyiset joukot lyömään hyökkäävä vihollinen. Toisaalta tavoitteena on ollut vahvistaa oman joukon tasoa siten, ettei hyökkäys tukikohdan valtaamiseksi olisi ollut mahdollista.

Saavutettiin tutkimuksessa asetetut tavoitteet? Haastavaksi tehtäväksi osoittautui Hangon lohkon ja Hangon ryhmän joukkojen muutoksien seuraaminen ja kokonaistilannekuvan luominen. Joukon kokoonpanossa ja vahvuudessa tapahtui lyhyessä ajassa runsaasti muutoksia, joiden selvittäminen osoittautui oletettua haastavammaksi. Mikäli jokin muutos on jäänyt työssä huomiotta, en usko sillä olevan kovinkaan suurta vaikutusta muodostuneeseen kokonaiskuvaan joukkojen kokoonpanosta.

Laivastojoukkojen yhteistyön konkreettinen vaikutus varautumisessa oli toinen osa-alue, joka tuotti haasteita. Lähteistä riippuen yhteistyön määrä rannikkojoukkojen kanssa vaihteli jossain määrin, mutta kovin runsasta se ei ilmeisesti ollut. Lähteisiin perustuen yhteistoimintaa painotettiin ja sen harjoittelua ainakin suunniteltiin, mutta lopullisesta toteutumisesta ei tarkempaa tietoa ole. Tämä saattanee selittyä maassa kesällä 1940 vallinneesta polttoainepulasta, mikä satoi alukset laitureihinsa. Asiaan lienee vaikuttanut myös se seikka, ettei Hangon tilanne ollut

laivaston ainoa eikä edes tärkein toimintasuunta. Merivoimilla oli Hangon tilanteen lisäksi hoidettavana sodanjälkeinen miinanraivaus, meriyhteyksien turvaaminen, varautuminen Ahvenanmaan miehittämiseen ja puolustukseen sekä velvoite estää vihollisen pääsy Pohjanlahdelle.

Mikäli Hangon tukikohta olisi todella haluttu vallata ja merivoimat ja päämaja olisivat olleet voimakkaasti samaa mieltä operaation tärkeydestä, olisi se voitu toteuttaa. Arvioiden perusteella operaatioon vaadittiin vähintään kahden divisioonan voimat, jotka todennäköisesti olisi voitu keskittää Hangon rintamalle viimeistään Ahvenanmaan miehittämisen jälkeen. Saksa tarjosi useaan otteeseen apua Hangon tilanteen ratkaisemiseksi, mutta päämajan varovainen ja osittain passiivinen linja Hangon suhteen aiheutti sen, ettei operaatiota koskaan suoritettu. Merivoimat halusi vallata Hankoniemen sodan alkaessa, mutta päämaja ei antanut siihen todellisia mahdollisuuksia. Kielteinen asenne valtaamista kohtaan henkilöityy ehkä eniten marsalkka Mannerheimiin, joka ilmeisesti halusi ylläpitää kyvyn suorittaa operaatio, mutta toteuttaa sen vasta pakon edessä. Pystyikö Mannerheim ennustamaan, ettei tukikohta tule muodostamaan varsinaista strategista uhkaa sen menettäessä meriyhteytensä? Luottiko hän merivoimien kykyyn eristää tukikohta niin tehokkaasti, että tukikohta oli pakko evakuoida. Vai uskoiko hän kenties saksalaisten voittoon Neuvostoliitosta? Näihin kysymyksiin tuskin on suoraa vastausta, mutta ainakaan hän ei operaatiota halunnut suorittaa. Mannerheim seurasi mihin tilanne Hangossa kehittyä, mutta kuitenkin valtaussuunnitelma pöytälaatikossa. Mannerheim saattoi olla realistinen siinä mielessä, että pienen maan on asetettava painopiste sodan sattuessa, eikä sotatoimia ole mahdollista aloittaa kahdella rintamalla.

Merivoimien suunnitelma Hangon valtaamiseksi esiteltiin päämajassa huhtikuussa 1941, jolloin se hyväksyttiin. Suunnitelma oli siis toteuttamiskelpoinen myös päämajan mielestä. Valtaussuunnitelma oli todettu hyväksi, mutta tarvittavat joukot puuttuivat. Tämä on seikka, johon merivoimat eivät enää voineet vaikuttaa, sillä operaatio olisi toteutuakseen tarvinnut yhden divisioonan verran lisää joukkoja sekä ilmavoimien jatkuvan tuen operaation ajaksi. Voidaan siis todeta, että merivoimien tekemä suunnitelma oli realistinen ja toteuttamiskelpoinen, mikäli se olisi päätetty toteuttaa ja näin ollen merivoimat suoriutui sille annetusta tehtävästä hyvin.

Merivoimat käytti varautumisessa kaikkea sitä tietotaitoa ja sotakokemusta, mitä sillä oli käytettävissä toteuttaakseen mahdollisimman tehokkaasti sille annettua varautumistehtävää. Merivoimien tekemä uhka-arvio perustui oikeaan tietoon vihollisesta ja sen turvin kyettiin teke-

mään riittävät valmistelut vihollisen eristämiseksi. Puolustusvalmistelut ja joukkojen ryhmitys esti vihollista laajentamasta tukikohtaansa uudeksi rintamaksi Suomen selustaan. Merivoimien asettamat joukot, niiden koulutustaso sekä rakennetut linnoitteet mahdollistivat osaltaan sen, ettei laajempia taisteluita Hangon alueella koskaan käyty. Tukikohdan Neuvostojoukot eivät kyenneet laajentamaan aluettaan muutamia saaria lukuun ottamatta. Meren suunnalta täydellistä saartoa ei kyetty toteuttamaan riittämättömän aluskaluston takia.

6. LÄHDEMATERIAALI

Julkaisematon materiaali

Wihtol, Erik, Merivoimien perustamistoimenpiteiden yleiset periaatteet, suoritustapa ja toimintasuunnitelmat kesäkuussa 1941, Sotakorkeakoulu, esitelmä, Helsinki 10.10.1959, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri.

Ohjesäännöt

Yleisesikunta, osasto 4, toimisto X: *Jalkaväen ohjesääntö II,2, Yksikköjen taistelu*, 2. painos, kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1933.

Yleisesikunta, osasto 4, toimisto X: *Jalkaväen koulutus*, Otava, Helsinki 1932

Puolustusministeriö, koulutusosasto: *Handledning i vinterkrigföring*, Otava, Helsinki 1939

Opinnäytteet

Henriksson, L: *Toimenpiteemme Hangon tukikohtaa vastaan vv. 1940–1941*, kapteenikurssi, Taistelukoulu, Hamina, 1948.

Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 12, Edita Prima Oy 2009.

Leinonen, Pekka: *RANNIKKOISKUJOUKKOJEN KOULUTUS 1940 -1941*

Rannikkoiskujoukkojen kehitys talvisodan sotakokemusten perusteella Hangon alueella maaliskuusta 1940 – joulukuuhun 1941, Esiupseerikurssi 64 tutkielma, 2012

Artikkelit

Manninen, Ohto: *Meriaseveljeyden synty*, esitelmä Suomen Sotahistorialliselle seuralle, <http://www.sshs.fi/binary/file/-/id/17/fid/202/>, viitattu 3.4.2013,

Saaranen-kauppinen, Anita, Puusniekka, Anna: *Teemoittelu. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto, Tampere 2006,*

http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 12.4.2013.

Uitto, Antero: *Hangon rintama*, esitelmä Suomen Sotahistorialliselle seuralle, www.sshs.fi/binary/file/-/id/31/fid/376/, viitattu 29.3.2013..

Arkistolähteet kansallisarkisto

T 2856/4 Pääesikunta, Operatiivinen osasto v.1940

T 2859/1 Pääesikunta Merivoimatoimisto v.1940

T 4192/5 Pääesikunta Maavoimatoimisto v. 1940 - 1941

T 15718/3 Päämaja Merivoimatoimisto v. 1941

T 15718/6 Päämajan merivoimatoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä v. 1941–1943

T 17749/2 Pääesikunnan promemoria Operatiivinen osasto, Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemukset 1939–1940

T 14826/873 Merivoimien esikunta Järjestelyosasto koulutusasiat v. 1940

T 16320/1637 Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto Rannikkosotatoimisto v. 1940

T 16320/1638 Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto Rannikkosotatoimisto v. 1940

T 16431/1723 Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto yleiset operatiiviset asiat v. 1941

T 16431/1725 Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto rannikkotyöstö v. 1941

T 16431/1727 Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto laivasto v. 1941

T 16431/1728 Merivoimien esikunta operatiivinen osasto v. 1941

T 15815/13 Laivaston esikunnan toimisto IV v. 1941

Perus 7554/3 Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivinen toimisto v. 1940

Perus 7554/4 Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivinen toimisto v. 1940

Perus 7554/6 Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivinen toimisto v. 1940

Perus 7554/7 Karjaan sotilasläänin esikunnan operatiivinen toimisto v. 1940

Perus 10449/1, KA Karjaan sotilasläänin esikunta, tiedustelu-upseerin salainen kirjeenvaihto vv. 1940 – 1941

Perus 10449/2 Karjaan sotilasläänin esikunta, tiedustelu-upseerin viikkoilmoitukset v. 1940

T 22005/1 Hangon ryhmän historiikki, koonnut luutnantti Nikulainen v. 1942

T 22005/2 Hangon ryhmän historiikki, koonnut luutnantti Nikulainen v. 1942

T 24028/F16 Rajavartiolaitoksen esikunnan kirjeistö v. 1941

Sotapäiväkirjat

SPK 18708, Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, KA.

Internetlähteet

<http://www.hangonrintama.fi/>

Julkaistut lähteet

Arimo, Reino: *Suomen linnoittamisen historia 1918 – 1944*, Otava, Keuruu 1981.

Ekman, Per-Olof: *Meririntama-merisotatapahtumat Itämeren pohjoisosassa 1941–1944*, WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva, 1986.

Enqvist, Ove: *Kellä saaret selät hallussaan... Rannikkopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 9, Edita prima oy, 2007.

Halèn, Harry: *Hangon neuvostotukikohta 1940–1941 sekä neuvostojoukkojen henkilötappiot Bengtskärin taistelussa*, Unholan aitta 31, Helsinki, 2009.

Jalanti, Heikki: *Suomi puristuksessa 1940–1941*, tammi, Helsinki, 1966.

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty*, Otava, Helsinki, 1987.

Lappalainen, Jussi: *Haluatko historiankirjoittajaksi? Suomalaisen kirjallisuuden seura*, Gummerus kirjapaino Oy, Helsinki 2002,

Lappalainen, Niilo: *Hankoniemi toisessa maailmansodassa*, WSOY, Juva, 1987.

Laurila, Bror: *Talvisodasta jatkosotaan: viisitoista kuukautta välirauhan aikaa*, Fennia, Espoo, 1986.

Leskinen, Jari, Juutilainen Antti: *Jatkosodan pikkujättiläinen*, WSOY, Porvoo 2005.

Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos: *Jatkosodan historia 6*, WSOY, Porvoo, 1994.

Manninen, Ohto: *Molotovin cocktail-Hitlerin sateenvarjo*, Painatuskeskus Oy, Helsinki, 1994.

Manninen, Ohto: *Miten Suomi valloitetaan Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944*, WS Bookwell, Juva, 2008.

Meriupseeriyhdistys: *Suomen laivasto 1918–1968 osa 1*, Otava, Helsinki, 1968.

Peuranheimo, Orvo, Pirhonen, Jouko, Killinen, Kullervo: *Laivat puuta, miehet rautaa*, Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki, Porvoo, 1956.

Rekkeral, Nils Marius: *Nykaikainen sotataito muutoksessa*, Edita Prima Oy, Helsinki, 2006

Silvast, Pekka: *Hankoniemi 22.3.1940–2.12.1941: Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta*, Hanko, 1985.

Silvast, Pekka: *HanRPsto Hangon Rannikkopatteristo 1921–98*, Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä, 1994.

Sotahistoriallisen Tutkimuslaitoksen Sotahistoriallinen Toimisto: *Suomen sota 1941–1945 osa 1*, Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965.

Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian Toimisto: *Talvisodan historia 4*, WSOY, Porvoo, 1979.

Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian Toimisto: *Jatkosodan historia 1*, WSOY, Porvoo, 1988.

Uitto, Antero, Geust, Carl-Fredric, *Mannerheim-linja – Talvisodan legenda*, Ajatuskirjat , Helsinki, 2006

Uitto, Antero, Geust, Carl-Friedrik: *Hanko toisessa maailmansodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 N:o 16, Edita Prima, Helsinki, 2011

Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata – Väinö Valve 1895–1995*, Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.

LIITE 1. Moskovan rauhansopimuksen liitteenä ollut kartta vuokra-alueesta.

LIITE 2.

Hangon tukikohdan joukot heinäkuussa 1941:

Tukikohdan päällikkö Kenraalimajuri Kabanov.

8. Erillinen jalkaväkiprikaati. (noin 13 500 miestä)

- Jalkaväkirykmentit 270, 335, 219
- Kenttätykistörykmentti 343
- 297. Erillinen panssarivaunupataljoona.
- 204. Erillinen raskas ilmantorjuntapatteristo.

Linnoitus Alue (noin 6 000 miestä)

- 29. ja 30. Erillinen patteristo
- 9. Erillinen rautatiepatteri (305mm)
- 17. Erillinen rautatiepatteri (180mm)
- 10. Erillinen rautatiepatteri (100mm)
- Kolme erillistä jalkaväkipataljoonaa

Hangon ilmapuolustus (noin 1 600 miestä)

- 18. 93. ja 236. Erillinen raskas ilmantorjuntapatteristo.

Muut joukot

- Rajapataljoona
- Iskupataljoona Granin
- Vartiopataljoona 181
- Viestipataljoona 121
- Pioneeripataljoona 124
- Rakentaja- ja huoltojoukkoja
- 4./13 Hävittäjälentorykmentti
- 81. Meritiedustelulaivue
- Merivalvontalaivue
- Osia 1. Moottoritorpedoveneprikaatista¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, JATKOSODAN HISTORIA 6, WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva 1994, 47.

LIITE 3.

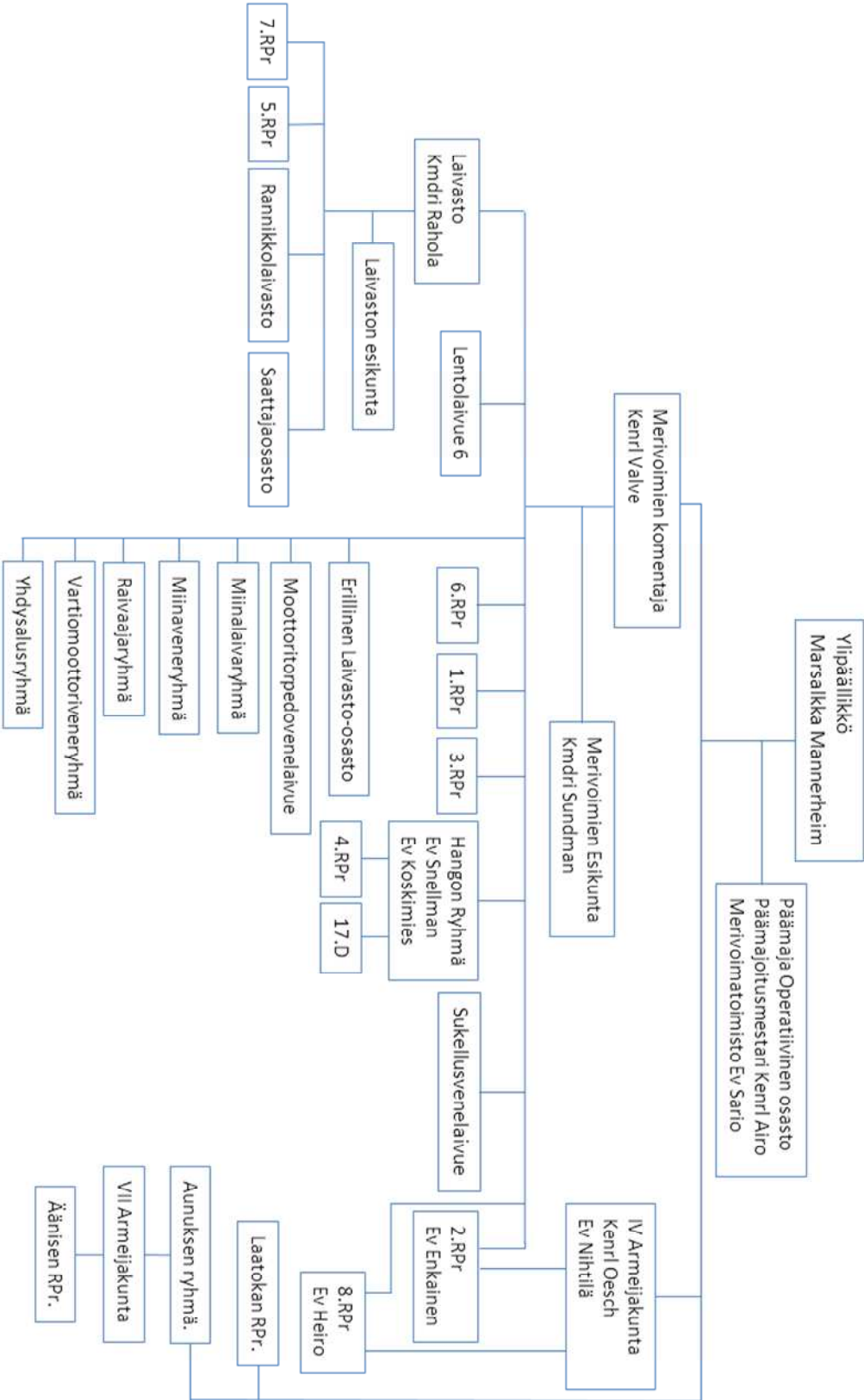
13. Prikaatin kokoonpano käskettiin seuraavan laiseksi päämajan antamalla käskyllä merivoimien kokoonpanosta, mutta prikaatin lopullinen rauhanaikainen kokoonpano vahvistettiin myöhemmin.¹⁷¹

- Prikaatin esikunta
- Kaksi jalkaväkipataljoonaa
  - 3 kiväärikomppaniaa
  - konekiväärikomppania, jossa 3 konekiväärikomppaniaa ja yksi panssarintorjuntakiväärikomppania
  - kranaatinheitinkomppania
- Patteristo
  - esikunta
  - 3 patteria
- Tykkikomppania
- Viestikomppania
- Pioneerikomppania
- Huoltokomppania
- 6. Erillinen ilmatorjuntapatteri

---

¹⁷¹ Päämaja, N:o 2072/40.Järj.I.Sal. 20.7.1940, Perus 7554/3, KA.

LIITE 4 Merivoimien ja meripuolustuksen kokoonpano v. 1941.

LIITE 5. Kansankomissaari Nikolai Gerasimovich Kuznetsovin käskyn n:0067 mukaiset vahvennukset Hangon tukikohtaan.

alusyksiköt:

- 3. Hävittäjälaivue. (hävittäjät *Artem, Volodarskij, Karl Marks ja Engels*)
- 2. Raivaajalaivue. (raivaajat T-208, T-210 ja T-213)
- 26. Sukellusvenelaivue. (sukellusveneet M-90, M-95, M-96 ja M-97)
- 2. Torpedoveneosasto, kolme lippuetta.
- Vartiovenelippue. (kolme MO (Malyi ohotnik) -4-tyyppistä vartiovenettä)

maayksiköt:

- 8. Erillinen jalkaväkirykmentti.
- Erillinen tykkipatteristo. (kolmella 130 mm:n tykillä varustetut patterit 178, 179 ja 180; kolmella 100 mm:n tykillä varustettu 174 patteri ja kolmella 45 mm:n tykillä varustetut patterit 165, 166, 167, 168, 169 ja 170)
- Ilmapuolustusalue. (61. ja 93. ilmatorjuntatykkipatteristo)
- Erillinen teknillinen pataljoona.
- Erillinen rakennuspataljoona.

Ilmavoimat:

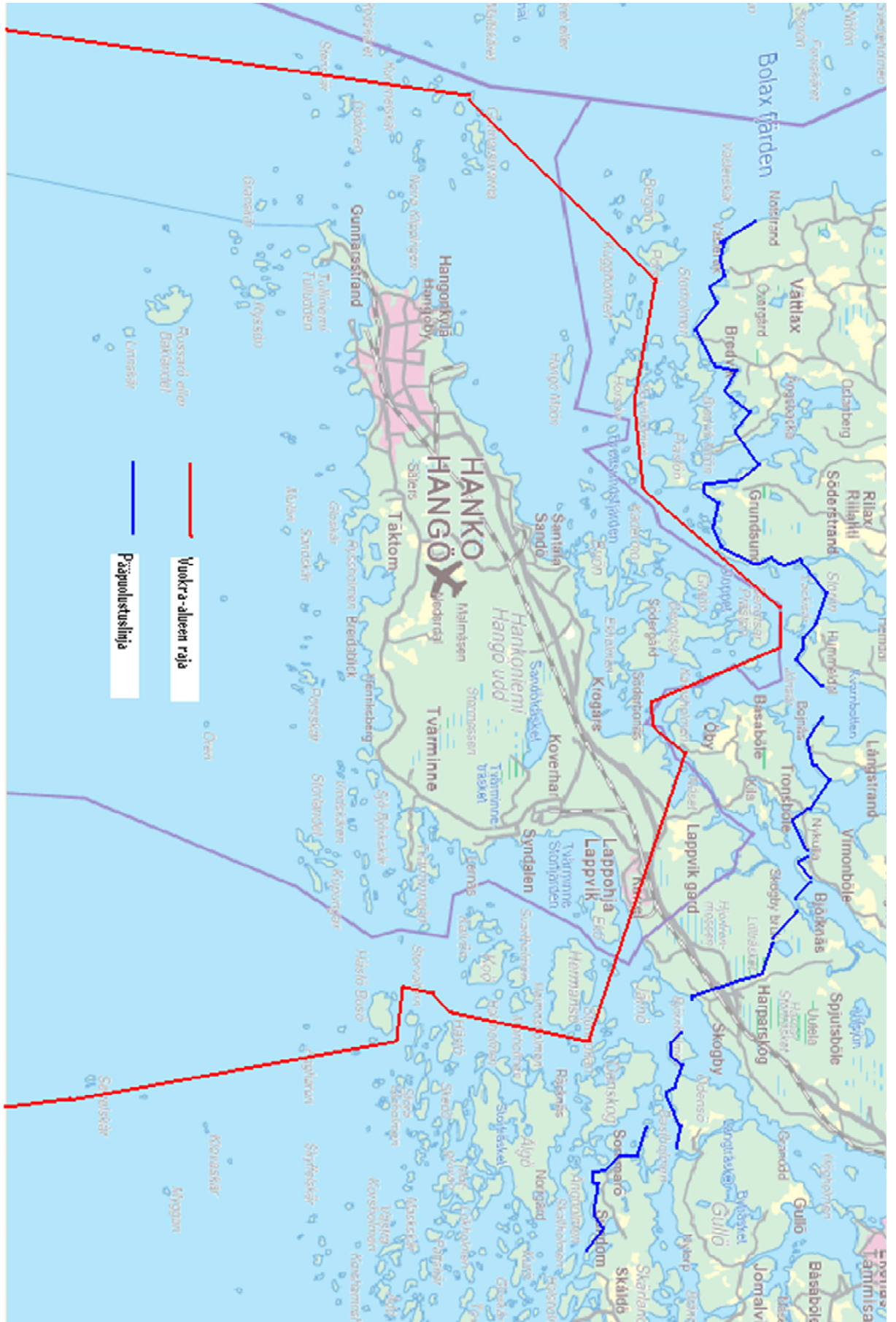
- 73. Sekalentorykmentti. (purjehdusväylien valvontaan)
- Lisäksi 2. tason sotasatama ja muita yksiköitä.

Joukoista kaikki paitsi sekalentorykmentti kuului tukikohtaan, joka oli alistettuna vain operatiivisessa suhteessa.¹⁷²

---

¹⁷² Petrov, Pavel: Neuvostoliiton laivastotukikohdan rakentaminen Hankoon 1940–1941. Hanko toisessa maailmansodassa, Edita Prima oy, Helsinki 2011 s. 56.

LIITE 6. Hankoniemen kartta

LIITE 7. Merivoimien hyökkäyssuunnitelman päättenemissuunnat. Kuvaan ei ole piirretty vaihetta 4, joka oli syntyneiden mottien puhdistaminen.

